S. C. HAMMER

WILHELM II

ET BLAD AV TYSKLANDS NYESTE HISTORIE

Welch' Schauspiel! Aber, ach, ein Schauspiel nur! *Faust.*

KRISTIANIA FORLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD) 1915

NATIONALTRYKKERIET - KRISTIANIA

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk om tyske kejsaren **Wilhelm II** av en norsk, London-baserad journalist, digitaliserades i december 2006 av norska Nasjonalbiblioteket, varifrån de scannade bilderna i januari 2014 kopierades till Projekt Runeberg för OCR-tolkning och korrekturläsning.

I.

Gjennem opveksten.

Ved nytaarsskiftet 1858—59 gik Berlin og Preussen omkring i en eiendommelig blanding av politisk uro og spidsborgerlig loyalitet.

Den barnløse Fredrik Wilhelm den fjerde, hvis regjering i en aarrække havde frembudt et næsten enestaaende billede av administrativ vilkaarlighed og politisk uforstand, havde aaret i forveien, paa grund av sterkt svækkede aandsevner, været nødt til at trække sig tilbake fra enhver befatning med statssaker og befandt sig i dette øieblik som patient i Italien. Hans bror, prins Wilhelm, som havde ledelsen i egenskab av regent, var endnu trods sine par og seksti aar et politisk ubeskrevet blad, som det var forbeholdt Bismarck at flette ind i historien. Foreløbig var han i første række smaaborgernes prins — det fordringsløse ideal for sommerhavernes og bierhallernes jevne publikum — mens man i ledende kredse var tilbøielig til at frakjende ham ikke bare politisk dygtighed, men endog personlig karakter.

Straks paa det nye aar kom der nye bekymringer.

Napoleon den tredje henvendte sig ved nytaarskuren i Tuilerierne til den østerrigske gesandt med en beklagelse over, at der ikke længer hersket et venskabelig forhold mellem den franske og den østerrigske regjering, og denne ildevarslende uttalelse — i paahør av hele det diplomatiske korps — flammet i et nu som et krigslyn fra land til

i — Hammer: Wilhelm II.land. Med undtagelse av i Wien gjorde den, som rimelig var, neppe nogensteds sterkere indtryk end i Berlin. Den preussiske regjering blev gjenstand for et voldsomt tryk fra Østerriges side baade ad diplomatisk vei og i pressen; men trods alle utfordringer iagttog den i flere maaneder en haardnakket taushed — aabenbart fordi den ikke fandt tiden inde til den nationalkrig, hvis naturlige utgang maatte være Tysklands enhed. Det var en politik, som i ganske særlig grad var skikket til at holde den offentlige ængstelse vedlike, og det maatte derfor betragtes som en gunstig tilskikkelse av forsynet, at det samtidig fandt en lykkelig avledning for saa megen bekymring.

Prinsregentens eneste søn, prins Fredrik Wilhelm av Preussen, havde i 1857 indgaat egteskab med prinsesse

Victoria av Storbritannien og Irland, ældste datter av dronning Victoria. Det var en forbindelse, som til at begynde med ikke var synderlig populær hverken i Preussen eller i England. Men nu, da det var bekjendt, at prinsessen ventet sin nedkomst, havde hun allerede længe fæstet alle gode ønsker ved sig.

Begivenheden, som kunde imøtesees i sidste halvpart av januar, vakte en enestaaende bevægelse. Den var midtpunktet i kirkebønner og tilfældige samtaler; i familiekredsene og i det offentlige liv. „Al selskabelighed blev avlyst til efter den dag, som skulde sikre arvefølgen i kongehuset," skriver en officiel kronikør, „og forventningen om de kommende ting gjorde sig gjældende overalt." Et helt folk gik, saa at sige, paa taaspidserne utenfor døren til barnekammeret.

Tirsdag 25. januar 1859 var begivenheden saa nær forestaaende, at to batterier av gardeartilleriet blev konsigneret i sin kaserne, klar til at salutere øieblikkelig der kom melding.

Den indtraf litt over 3 om eftermiddagen den 27. januar. Men allerede før saluten begyndte gik det som en løpeild over hovedstaden: Es ist ein Prinz! De som endnu3

ikke visste det, tællet salutskuddene til og med 36; saa havde det ingen interesse længer.

Es ist ein Prinz!

Det gik som en kommandomelding fra mand til mand. Inden nogen timer var Berlin ikke til at kjende igjen. Der vokste flag og vimpler ut av alle huse, deriblandt mange britiske, og om aftenen var der almindelig illumination ut i de fjerneste kvarterer. Unter den Linden var en eneste bølgende folkemasse, og paa alle forlystelsessteder stod jubelen høit i taket. Utover landet tok begeistringen like-saa umiddelbare former, og endog i London blev publikum revet med.1 Dagen efter havde verdenspressen ledende artikler om begivenheden, mens antallet av tyske poeter pludselig viste en overraskende stigning.

Fem uker senere fik den lille prins i daaben navnet Friedrich Wilhelm Victor Albert — til tegn paa sin tyske og sin britiske avstamning. Disse uker var efter alle samtidige beretninger at dømme en overordentlig anstrengende tid for Berlin. Hele tilværelsen dreiet sig ikke om andet end lille prins Wilhelms fødsel. „Men de politikere, som befatter sig med at diskutere denne begivenhed, udmerker sig mere ved sin iver end ved sin takt og sømmelighedsfølelse," bemerker en samtidig britisk korrespondent.3 „Alle de berlinske damer snakker som ammer, og aviserne er fulde av kliniske forelæsninger over fødselshjælper-kunsten. Prinsesse Victoria er dagens løvinde. Alt, hvad hun gjør og siger, gjentages, efterabes og kommenteres ... Farven paa hendes baand, mønstrene paa hendes kraver kopieres med den mest rørende utholdenhed." Efter at ha git nogen prøver paa denne sindsforstyrrende begeistring, som bl. a. grep en av døgnets poeter saa sterkt, at han

1 Følgende samtidige vers, som verdenskrigen har faret slemt med, er ikke uten interesse i øieblikket: Hail the auspicious morn! May he defend its laws

To Prussia's throne is born Joined with Old-England's cause A royal heir. Thus win all men's applause!

3 Citeret i „Morgenbladet" nr. 59, 1859.4

opfordret det par uker gamle spædbarn til „uten ophold at sætte det tyske riges krone paa sit barnlige hode", slutter korrespondenten med at omtale en vuggevise med det noget ensformige omkvæd: Su! Su! Su! „Den er blit umaadelig populær," tilføier han. „Men vi er ikke istand til at oversætte den, da den vilde tape altfor meget."

Efter barnedaaben 5. mars begyndte der at falde ro over sindene. Lykønskningerne og deputationerne sluttet; de sidste illuminationer og fakler gik ut. De lykkelige forældre rettet i Staatsanzeiger en officiel tak til nationen og endte med at uttale det haab, at det „ved Guds bistand maatte lykkes dem at opdrage deres søn til ære og gavn for det dyrebare fædreland".

Inden nogen aar skulde det vise sig, at denne opgave-vilde komme til at byde paa adskillige vanskeligheder.

Lille prins Wilhelm viste tidlig en utpræget selv-raadighed, som syntes at staa i en eiendommelig motsætning til hans fine, næsten smaapikeagtige utseende og en viss legemlig ubehjælpsomhed, som skyldtes en beklagelig

mangel paa førlighed i den venstre arm. Eftersom aarene gik, blev denne karakteregenskab mere og mere utpræget hos ham. Alt, som hørte ind under ydre former og selskabelige talenter, deriblandt fremmede sprog, tilegnet han sig med en næsten overraskende lethed, og med en energi, som var ikke mindre iøinefaldende, og som hang sammen med en medfødt likegyldighed overfor ydre bekvemmelighed, søkte han tidlig at beseire de hindringer, som hans ubrukelige arm la iveien for ham i retning av legemsøvelser. Derimot var han merkelig steil overfor alt som het moralsk og aandelig paavirkning og var i det hele tat, hvad man kalder „et vanskelig barn". Hans mangel paa evne til at fæste sit hjerte og sine tanker ved noget bestemt var sterkt fremtrædende, og hverken hans kunstnerisk begavede mor, hans humane, fordomsfri far eller hans „filosofisk ræsonnerende opdrager" var istand til at øve nogensomhelst bestemmende indflydelse paa ham, fortæller hans5

lærer, dr. Hintzpeter. Hvad det særlig gjaldt at komme tillivs hos ham, var de uheldige virkninger av „den overflod av tanker og forestillinger, som strømmer ind paa alle fyrstebarn fra deres tidligste ungdom, og som har saa let for at fremkalde en viss splittethed i tænkning og blaserthed i følelse". Her maatte der „den yderste strenghed til og et energisk samvirke av alle konkurrerende autoriteter" ; men selv dette „vældige tryk av metodisk arbeidende moralske kræfter" satte ikke noget varig merke i gutten. „Nu og da kunde det rigtignok se slik ut," fortsætter dr. Hintzpeter, „og mange illusioner blev da vakt tillive. Men det varte ikke længe, før de brast, og skuffelsen blev saameget større, naar det viste sig, at det oprindelige væsen holdt sig uforandret."

Der skal ikke nogen særlig kløgt til at skjønne, at en fyrstesøn og tronarving med en slik karakter maatte være ganske farlig stillet i en tid som 1860-aarenes Tyskland. Det var nationens heroiske tidsalder, da den stykke for stykke indfriet alt det, den havde stundet mot gjennem slegtled, og som alle samfundslag havde været med at yde sit bidrag til. De forgrundsskikkelser, som fængslet den offentlige opmerksomhed, var fremfor alt handlingens mænd

— utprægede realister med et drag av fantasi, som aldrig løp av med dem, men som altid var sterkt nok til at kaste glans over deres daad og gi den det nødvendige moralske indhold til at gaa ind i nationens bevissthed.

Prins Wilhelm saa ikke noget av dette og havde heller ikke evne til at føie sig tiltalt av det. For ham var det hele bare et militært skuespil, en seiersparade med skinnende vaaben og ildnende toner. Bedstefaren og hans „paladinere*1 var hans barndomshelte — med undtagelse av Bismarck — og i sin guttefantasi bygget han op sin egen legende om, hvorledes alt dette var kommet istand. Forældrene saa med bekymring, hvorledes de militære til-bøieligheder truet med at ta overhaand hos ham, og gjorde

1 En æresbetegnelse for keiserens trofaste og nærmeste mænd

— hentet fra Karl den stores historie.6

alt for at motarbeide dem ved at sætte det borgerlige livs interesser i forgrunden. De benyttet de forskjelligste midler — deriblandt hyppige reiser i ind- og utland — og alle mulige anledninger. Senere — mot slutten av hans gutteaar — gik de i strid med alle traditioner saa langt, at de satte ham ind paa gymnasiet i Kassel, hvor han tilbragte tiden fra september 1874 til januar 1877 i helt borgerlige omgivelser. Han besøkte fabriker og museer, verksteder og gruber; lærte at kjende folkelivet i dets forskjellige foreteelser og fik et glimt av dets betydning for det heles vel. Samtidig kom ogsaa hans naturvidenskabelige og tekniske interesser til gjennembrud — evner som han havde tat i arv fra sin britiske mor, og som han i aarenes løb har utviklet paa en saa fremragende maate, at han i en række tilfælde har forbløffet endog virkelige autoriteter.

Der foreligger i et brev fra prins Wilhelm av 1885 en række uttalelser, som kaster et streiflys baade over ham selv og den daværende gymnasieundervisning i Tyskland; men vi skylder samtidig at oplyse, at hans fremstilling meget hurtig i tyske skolekredse blev betegnet som adskillig ensidig. Han stempler gymnasiordningen som „det mest forbenede og aandsfortærende av alle systemer", og anfører som et karakteristisk eksempel, „at der av en og tyve gutter i hans klasse var nitten, som gik med briller, og av disse nitten maatte tre sætte lorgnet paa foran brillerne, naar de skulde se paa vægtavlen".

Undervisningsmetoden ser ut til at ha faldt i plan med hele systemet.

„Homer, den herlige mand, som jeg har sværmet for i høi grad; Horats, Demosthenes, hvis taler jo maatte begeistre enhver — hvorledes blev de læst? Med begeistring for kampen og vaabnene, tror De — eller kanske for naturskildringerne? Aanei, desværre! Under dissektionskniven til en grammatikalsk og fanatisk filolog blev hver liten sætning delt og opstykket, indtil skelettet blev fundet med synlig behag og fremvist til almindelig beundring . . . Det7

var til at graate over. Og de latinske og græske stile — for et vanvid! Hvad har de ikke kostet os av møie og arbeide! Og hvad var det ikke for noget tøis, som kom ut' av det! . . . Væk med det skrammel! Krig paa kniven mot en slik undervisning! Dette system fører med sig, at vor ungdom kjender de gamle sprogs syntaks — deres grammatik — bedre end de gamle grækere selv; at den kan utenad alle feltherrer, slag og slagstillinger i de puniske og mithridateiske krige, men at den bare har en dunkel forestilling om slagene i Syvaarskrigen, end sige de altfor moderne krige i '66 og '70, som de endnu ikke har været oppe i til eksamen." For den kropslige undervisning anbefaler han eksersis med de større gutter etpar-tre gange i uken under ledelse av en underofficer i alle de byer hvor der ligger militær, og — „istedetfor de pyntelige saakaldte klasse-spaserture med elegant stok, sort frak og cigar — øvelsesmarsch med litt felttjeneste, selv om den utarter til lek og haandfast prygl".

Trods denne flængende kritik baade over lærerne og undervisningssystemet, er der grund til at tro, at den delvis ialfald maa betegnes som et stemningsutbrud, dikteret av lyst til — paa en litt opsigtsvækkende maate og med den freidighed, som altid har været et karaktertræk hos ham — at sige et ord med i et spørsmaal, som dengang var oppe til diskussion. Hvis ikke, vilde det være vanskeligere end det er, at bringe den i overensstemmelse bl. a. med en tale i Kassel mange aar senere, om at det netop er de „alvorlige og uavladelige forberedelser, som jeg har kunnet drive her ved gymnasiet.. . som har sat mig istand til at ta paa mine skuldre en byrde, som vokser i tyngde fra dag til dag". Samme erkjendtlige følelse gav han uttryk for, da han tok farvel med skolen. Ved en avskedsmiddag utbragte han i velvalgte ord — heter det — en skaal for lærerne og undervisningsanstalten. Lærerne blev allesammen dekoreret med en orden, og hver av eleverne i prinsens klasse fik hans fotografi i kabinet — „civil eller i uniform, efter ønske" — med hans egen-8

hændige navnetræk paa baksiden. Som en personlig hyldest mottog han fra en av sine lærere et høistemt digt, hvori han blev sammenlignet med den unge Alexander, som fjernt fra døgnets larm utdanner sig for sit fremtidige kald, for derefter »i rask flugt at erobre verden og grunde sig et varig ry hos sildige slegter ved mindet om sit store yrke".

Fra gymnasiet i Kassel gik veien til universitetet i Bonn, hvor han i løpet av to aar studerte et likefrem forstyrrende antal fag. Han hørte forelæsninger over: Romerret, historie, filosofi, eksperimentalfysik, det 19. aarhundredes historie, tysk stats- og retshistorie, nationaløkonomi, antik kunst, nyere tysk literaturhistorie, strafferet og straffeproces, finansvidenskab, kunsthistorie, refor-mationshistorie, stats- og folkeret, kemi, politik og preussisk forvaltningsret. Denne opregning gir paa en gang en maalestok for hans videbegjærlighed og hans vanskelighed ved at samle sine interesser, og „det ligger i sakens natur" — for at tale med en officiel forfatter — „at prinsen ikke i like grad kunde føie sig tiltrukket og fængslet av de forskjellige emner og den specielle undervisningsmetode hos den enkelte universitetslærer". Uttrykt i mere naturlige ord vil dette sige, at flere av de discipliner, vi her har nævnt, blev gaat særdeles let over, eksempelvis tysk literaturhistorie og antik og moderne kunsthistorie, som hver maatte nøie sig med ét semester. Under disse omstændigheder lar det sig forklare, at hans beundring for Goethe, som han forøvrig anerkjender som en aandens stormand, altid har været ganske upersonlig; at han anser Schiller for en revolutionær aand, hvis forfatterskab ikke er ubetinget av det gode, og at han gjen-finder renæssancens storhed i den moderne berlinske billedhuggerskole.

For sit personlige vedkommende har han oftere uttalt, at han regner sin studentertid i Bonn blandt de lykkeligste aar i sit liv, og som medlem av det berømte „Bo-russerkorps" har han stiftet en række bekjendtskabet,9

som har faat betydning ved den forkjærlighed, han altid har vist for sine kamerater fra de dage. Det er saaledes — for at nævne et eksempel — ingen tilfældighed, at baade den nuværende rigskansler Bethmann Hollweg og utenrigsminister von Jagow, saavelsom den uofficielle raadgiver, mangemillionæren fyrst Fürstenberg —

allesammen har fælles studenterminder med keiseren.

„Midt i denne livlige samfølelse med skolelivet, studenterlivet og folkelivet" — som dr. Hintzpeter uttrykker det — „vokste imidlertid den militære interesse kraftig iveiret, indtil den erhvervet sig en bred plads i hans drømme, hans tanker og hans optræden." Mange smaatræk opigjennem gutteaarene og den voksne alder kan her anføres som eksempel, og de officielle militærtradkioner han vokste op i, maatte naturligvis i en betænkelig grad bidrage til at fremelske netop de sider hos ham, som hans forstandige forældre bestræbte sig for at motarbeide.

„Det er en forret for prinserne av huset Hohenzollern," sa keiseren i en tale i 1899, „at de fra 10-aarsalderen av lærer at stille sin kraft og sit arbeide i fædrelandets tjeneste."

Overensstemmende med denne familietradition traadte prins Wilhelm i 1869 ind som løitnant ved 1. garde-infanteriregiment, efterat han i fire aar havde faat den nødvendige militære træning av en sergeant. Samme aar paraderte han for første gang for sin bedstefar i sin nye løitnantsuniform, prydet med den sorte ørns orden. Kong Wilhelm, som endnu ikke havde naaet høidepunktet av sin militærberømmelse, henvendte sig efter paraden til sin sønnesøn med etpar manende ord, som gik ut paa, at det engang efter en lang tjenestetid maatte bli ham forundt at se tilbake paa et nyt og glimrende kapitel i dette tapre regiments historie. Disse ord præget sig, som alt hvad bedstefaren sa, uutslettelig ind i guttens sind, og mere end én gang i Wilhelm den andens historie har 1. gardeinfanteriregiment spillet ind, ikke bare i hans militære, men ogsaa i hans politiske beregninger.

Aaret efter kom de store begivenheder, som førte til10

rigets enhed — krigen med Frankrige med hele dens dramatiske forløb. Seiersbud paa seiersbud rullet ind over Tyskland: Weissenburg, Wörth, Gravelotte, Sedan — for bare at nævne de største. Et keiserdømme, knyttet til det mest straalende navn i Europas nyere historie, sank i grus, og paa ruinerne av det reiste der sig et nyt, knyttet til hans egen æt. Napoleonskometen havde brændt ut som den revolution, som havde fostret den. Men Hohenzollerstjernen lyste blank som Arcturus paa den nordlige himmel — rolig og suveræn i kraft av sin guddommelige oprindelse. Historien har senere visst at fortælle et og andet om begivenhederne i forbindelse med Tysklands gjenreisning, som gjør totalindtrykket mindre ophøiet end det fortonet sig for samtiden. Men for den ungdom, som da vokste op, var det eventyret lyslevende.

Lille prins Wilhelm fik lov at være med i slutningsscenen. Ved seiersindtoget i Berlin 16. juni 1871 red han paa en liten stripet hest op gjennem Unter den Linden like efter sin far — sammen med sin onkel storhertugen av Baden. Det var en begivenhed, som gjorde et uutslettelig indtryk paa ham, og selv om der er liten grund til at tro — hvad enkelte hofkronikører forsikrer — at han allerede paa dette tidlige tidspunkt av sit liv begyndte at reflektere over keiserværdighedens ansvar og pligter, er der adskillig, som tyder paa, at dens ydre glans holdt paa at ta veiret fra ham.

Mot denne historiske og psykologiske bakgrund maa baade skoletiden i Kassel og studenteraarene i Bonn bedømmes. De var bare gjennemgangsled i hans opdragelse — nødvendige kundskabsstadier, som han maatte passere — før han kunde ofre sig for den gjerning, som i hans øine var den største, og i grunden den eneste, som gav livet indhold.

I 1879 — tyve aar gammel — var han færdig med det hele.

Skole- og studietidens ubemerkethed var forbi. Militærlivet med dets bestikkende glans og selvstændige kommando tok sin begyndelse. II.

Prins og søn.

Etpar aar før avslutningen av sine univers'tetsstudier — paa et tidspunkt, da han endnu ikke kunde ofre sig helt for arméen — mottog prins Wilhelm ved sin indtrædelse i aktiv tjeneste følgende lærdom av sin bedstefar: „I de tjenesteforhold du nu træder ind i, vil du møte mangt og meget, som tilsyneladende er ubetydelig, og som kanske vil være dig paafaldende. Men du vil lære, at i tjenesten gives der intet, som er litet, og at hver sten, som hører med til at bygge op en armé, maa være rigtig formet, hvis bygningen skal lykkes og staa fast og solid."

Disse ord, som han tilegnet sig med en næsten altfor stor bogstavelighed, blev hans ledestjerne fra hans første selvstændige militærkommando i 1879 op gjennem de forskjellige avancements like til den dag, da han personlig traadte ind som „øverste krigsherre". Ved marscher og manøvrer, parader og daglige øvelser gik han op i tjenesten med en iver og interesse, som uvilkaarlig vakte opmerksomhed, og som ikke glædet nogen mere end hans gamle bedstefar. Nu og da fandt han ogsaa anledning til at optræde som taler — f. eks. naar han paa en utmarsch førte sin avdeling forbi et eller andet historisk sted, eller naar det faldt i hans lod at overvære en eller anden mindefest av militær natur. De data han meddelte ved12

slike leiligheder, var ikke altid saa strengt historiske som ønskelig kunde være. Men meningen var god, og hvem vil gaa for sterkt i rette med en patriotisk ung officer, som til og med er prins og en dag vil bli keiser, fordi han i farten kommer til at gjøre overvundne motstandere etpar gange sterkere end de var?

Desuten havde den unge mand sine selvstændige idealer. Meget tidlig — siger han i en av sine taler fra begyndelsen av nitiaarene — havde han valgt sig til forbillede den bekjendte Fredrik Wilhelm av Brandenburg, som i historien gaar under navnet „den store kurfyrste". Han beundret denne mand, som var født i begyndelsen av Trediveaarskrigen, og som i 20-aars alderen havde tiltraadt en fædrenearv, herjet og flænget av tidens vildskab. Søndertrampede marker, nedbrændte landsbyer, et forkomment og uthungret folk — det var det Brandenburg Fredrik Wilhelm begyndte med. Men ved seig vilje og urokkelig gudsfrygt lykkedes det allikevel at sveise det hele sammen og at skape den hær, som skulde bli det ypperste vaaben i kampen for fædrelandets enhed. Kurfyrsten havde endog sin maritime ærgjerrighed — et mægtig tiltak i de dage, som hans undersaatter neppe forstod rækkevidden av. Derfor sank ogsaa den marine han skapte, meget hurtig hen i intet. Men den ungdom, som skal ta fremtiden i arv, skal allikevel fæste blikket paa den fyrste og være som ham gudfrygtig og streng — ubønhørlig streng mot sig selv og andre — og likesom han anse enhver skuffelse som en prøve fra himmelen.

Billedet er ganske betydelig idealiseret og gir os liten eller ingen idé om autokraten Fredrik Wilhelm, som satte sig ut over alle forfatningsmæssige hensyn og skapte den vilkaarlighed overfor folkepræsentationen, som er blit en tradition i Preussen. Men det viser retningen hos prinsen — de idealer hans hjerte hang ved og de spørsmaal hans hjerne tumlet med.

Det er en regel, som har over to aarhundreders hævd i Preussen, at tronarvingen skal ha mindre magt og13

indflydelse end nogen privat borger. Han kan naturligvis, som enhver anden, ha sine interesser og sine sympatier — dyrke militærvæsen eller politik. Men han er nødt til at holde sig strengt neutral og maa ikke gi nogetsomhelst bidrag til den offentlige diskussion i form av meningsuttalelser i dagens aktuelle spørsmaal.

For en natur som prins Wilhelm maatte en saadan stilling ganske naturlig frembyde visse vanskeligheder, og det er derfor heller ikke at undres paa, at han meget tidlig begyndte at støte an mot traditionen.

„Prins Wilhelm er en noget ungdommelig, uvorren ung mand," noterer den senere rigskansler fyrst Hohenlohe i sin dagbog for 1881 — nogen maaneder efterat prinsen havde indgaat egteskab med prinsesse Augusta Victoria av Schleswig-Holstein — den nuværende keiserinde. „Hans mor er bange for ham; han har ogsaa konflikter med sin far; men hustruen skal øve en dæmpende indflydelse."

Dette øieblikfotografi er interessant, men neppe helt korrekt for morens vedkommende. Den senere keiserinde Fredrik havde ingen av de egenskaber, som skulde bringe hende til at nære nogen frygt for sin søn. Hun kjendte sig igjen i hans alsidige interesser og hans impulsive føling med nutidslivet; men hun ledte forgjæves efter den kritiske evne hos ham, som i saa høi grad var hendes egen styrke. Andre kunde prins Wilhelm imponere; foran disse prøvende morsøine var der ingen vei forbi.

Faren stod paa samme side — liberal og fordomsfri, fuld av samme pligtfølelse, som han fandt igjen hos sønnen — men likesom sin hustru vaaken og kritisk overfor alle overdrivelser.

Prins Wilhelm kjendte krigen bare av sine forfædres historie; det lille han selv havde oplevet av den, indskrænket sig til seiersdepescherne og de straalende festindtog. De gik gjennem flagsmykkede gater med blomster

dryssende fra alle vinduer. Der var toner og farver, straalende øine — alt det, som appellerte til ærgjerrigheden og fantasien; som kaldte til ny daad og ny hæder.14

Hans far havde prøvet krigens virkelighed i tre felttog og tat dens rædselsbillede med sig som et uutslettelig minde.

„Krigen! De taler saa letvindt om den!" sa han engang i en samtale. „Det kommer av, at De ikke har set den. Aa, hvis De havde set krigen! ..."

Feilen i keiserhuset var den, at der manglet et fortrolig forhold mellem hoffet og de virkelig bestemmende kræfter i tiden.

Keiser Wilhelm den første var og blev soldaterkeiser, som han tidligere havde været soldaterkonge, og det er en bekjendt sak, at han gjennem hele sit lange liv næret en yderst begrænset interesse for kunstnere og lærde. Keiser-inde Augusta havde direkte traditioner fra Goethes Weimar; men desværre laa de allerede over seksti aar tilbake i tiden og havde desuten aldrig sat noget merke i hendes livssyn. Ved kronprinsparrets hof blæste der en friere vind. Her var alsidige interesser, selv om de ikke ståk særlig dypt hverken i videnskabelig, kunstnerisk eller social henseende, og det vil altid være daværende kronprinsesse Victorias ære, at hun aapnet sine saloner for mænd som Helmholtz, Virchow og flere andre repræsentanter for aandelig frisind og dermed gjorde sit til at bryte odden av militærtanken. Det kunde trænges, særlig efterat hendes søn havde giftet sig og sat hof. Her levet det gamle keiserhof op i en ny skikkelse — stramt militært og ved siden derav stramt rettroende med antisemiten Stoecker og den senere feltmarskalk grev Waldersee som de to mest indflydelsesrige repræsentanter.

Det var disse motsætninger inden keiserfamilien, som uvilkaarlig tørnet sammen og gav stof til samtale, samtidig med at det blev aabenbart for enhver med evne og vilje til selvstændig bedømmelse, at prins Wilhelms begeistring for bedstefaren efterhaanden tapte ethvert kritisk holdepunkt i virkeligheden.

Følgen var, at man mere og mere begyndte at beskjæftige sig med ham inden almenheden. Der blev paa flere hold profeteret store ting om ham, skjønt det nu er15

vanskelig, for ikke at sige umulig at henvise til nogen virkelig autoritativ uttalelse i saa henseende. Man fremhævet hans aandelige og legemlige energi, hans reiselyst, som allerede dengang var sterkt utpræget, hans militære, strengt preussiske syn paa historien, som syntes at varsle en fremtid av kamp og ære. Hans længsel mot havet

— ogsaa en arv fra hans britiske mor — gav denne fremtid en videre horisont. I motsætning til sine kamerater blandt Potsdam-officererne, i hvis kreds han forresten befandt sig overordentlig vel, havde han ingen av de fordomme, som størsteparten av dem næret overfor den fremadstræbende marine, og ved akademiske foredrag om marinen og dens betydning søkte han at faa hærens officerer til at se mere uhildet paa den og betragte den — ikke som en rival, men som en forbundsfælle i arbeidet for landets forsvar.

Alt dette var udmerket; men ved siden derav pekte man ogsaa paa visse betænkelige svakheder ved ham — som ubehersket selvfølelse, som ikke sjelden lot det mangle paa skyldige hensyn overfor andre, og en allestedsnærværende rastløshed, som stadig havde noget paa programmet og aldrig glemte at la almenheden faa vite besked om det.

Selv overfor en mand som Bismarck, hvis geni han i denne periode av sit liv havde faat øinene op for, skjønt han aabenbart aldrig har forstaat det centrale i hans væsen, kunde han tillate sig den mest eiendommelige optræden

— en blanding av fortrolighed og respektløshed, som det er vanskelig at finde det rette adjektiv for.

Paa Bismarcks 69-aars fødselsdag i 1884 overrakte han sit fotografi med de betegnende ord paa baksiden paa latin: Cave! Adsum!1

Bismarck lo overlegent, fortæller Harden.

„Du vet vel ikke, min ven, hvor grov du er? Ungdommen — ja — tror sig frygteligere end den er. Men jeg

tænker som Mefisto: Der blir vel tilslut enslags vin av det."

1 Tag dig iagt! Jeg er i nærheden!16

Citatet er ypperlig — ikke mindst fordi det lægges i munden paa tvilens og haanens repræsentant, og det tør være et spørsmaal, om ikke Bismarck allikevel var den groveste av de to.

Der foreligger en oplysning fra avdøde professor Mauren-brecher i Bonn — prins Wilhelms fornemste lærer under hans studietid — som gir et vigtig bidrag til forstaaelsen av den maate prinsen optraadte paa. Professoren er simpelthen forfærdet over prinsens opfatning av tysk historie og politik, og han anstrenger sig av alle kræfter for at bibringe ham en anden opfatning. Men det skinner tydelig igjennem, at det ikke lykkes. Prins Wilhelm beholdt som voksen den samme naive opfatning av historien, som han tilegnet sig som gut. Alt som skedde, var at føre tilbake til de gudbenaadede herskere, handlingens mænd, som av egen vilje tar sig de hjælpere de trængte. Forestillingen om en folkesjæl, som har utviklet sig efter sine egne love, er noget, som altid har været fremmed for hans tankeverden, og de mange spørsmaal, som staar i forbindelse med tidens sociale og økonomiske foreteelser, har aldrig været istand til at avtvinge noget mere end en ganske overfladisk opmerksomhed.

Følgen var, at han i den utviklingsperiode av sit liv, da det av hensyn til hans fremtidige kald særlig var av betydning for ham at tilegne sig en fordomsfri opfatning av historiens og livets realiteter, meget tidlig forpuppet sig i en fyrsteromantik, som hørte hjemme mere i det tolvte end i det nittende aarhundrede. Det keiserlige kald havde sin hellighed med ansvar for Gud alene, og ethvert spørsmaal, som suste gjennem tiden — politisk, socialt, økonomisk, ja endog videnskabelig eller literært — skulde rettelig først ind for keiserens aandelige domstol. Der skulde det faa sit stempel til seier eller fald. Der var noget næsten foruroligende i dette ubegrænsede magtbegjær. Ord og billeder strømmet over læberne paa ham, og i hans væsen var der — hvad dr. Hinzpeter kalder — „en næsten tropisk hurtig modning".17

Med en saa primitiv opfatning av folkenes og fyrsternes stilling, siger det sig selv, at det ikke et øieblik falder ham ind at studere politik i dette ords fulde omfang. Bismarck kunde fortalt ham, at der ikke gives nogen vanskeligere videnskab, fordi der stadig maa regnes med levende, skiftende værdier. Han kunde lært ham, at hemmeligheden ved den er et grundfond av realistisk sans parret med digterisk kombinationsevne og en aldrig svigtende taalmodighed underveis mot de store maal. Men alt dette var naturligvis ikke noget for en ung mand, som var uten ethvert historisk perspektiv, og som endnu i en alder av næsten 29 aar ikke havde noget praktisk kjendskab til statsmaskineriet.

Det var — betegnende nok — Bismarck, som her tok det første skridt.

1 december 1887 blev kronprinsen av Preussen opgit som uhelbredelig av de tyske læger og dermed det kapitel indledet av legemlig og sjælelig lidelse, som altid vil være et av de saareste minder i Hohenzollerhusets historie. Gamle keiser Wilhelm havde allerede passeret de niti, og paa grund av den situation, som var skapt ved kronprinsens sygdom, fandt Bismarck det særdeles paakrævet, at prins Wilhelm efterhvert blev indført i den praktiske administration.

Den gamle keiser er ganz einverstanden i principet, utvikler han i et brev til Bismarck. Men det er saa vanskelig at finde en tilfredsstillende ordning. Kronprinsen havde allerede følt sig pinlig berørt av, at prins Wilhelm, naar bedstefaren var forhindret, undertegnet løbende meddelelser fra civil- og militærkabinettet under overskriften: Paa aller høieste befaling. Skulde han nu ogsaa begynde at ekspedere virkelige statssaker, vilde kronprinsen sikkert ha endnu vanskeligere for at forsone sig med det. Det var jo som man allerede tænkte paa at erstatte ham. Derfor ef det bedst at det blir med det gamle, mener keiseren, bare med den indrømmelse, at prins Wilhelm i løbet av vinteren skal faa anledning til at gjøre sig kjendt

2 — Hammer: Wilhelm II.18

i finansdepartementet, utenrigsdepartementet og maaske ogsaa i indredepartementet — først frivillig og siden uten noget forbehold i saa henseende. „Jeg beder Dem meddele mig Deres opfatning av dette," slutter brevet, som bærer præg av, „at baade haanden og hjernen er begyndt at svigte".

Men Bismarck svarer ikke — naturligvis fordi han ikke godt kunde gjøre nogen indvending mot det, som var bragt i forslag — og den gamle keiser kommer ikke mere tilbake til spørsmaalet.

Fire maaneder senere var Wilhelm den første ikke mere. Paa tronen sat hans dødssyke søn, som var vendt hjem fra San Remo som keiser Fredrik den tredje.

Det var en usedvanlig situation, skikket til at vække bekymring, selv i et folk med mindre utprægede fyrstetraditioner end det tyske. Som gjest hos Bismarck paa hans 73-aars fødselsdag — 1. april 1888 — fandt kronprins Wilhelm et korrekt uttryk for den. „For at benytte mig av et militærbillede," sa han i en tale ved bordet, „befinder vi os i øieblikket som et regiment, som skrider til storm. Regimentskommandanten er faldt; næstkommanderende ligger haardt saaret. I dette kritiske øieblik vender 46 millioner trofaste tyske hjerter sig i ængstelse og haab mot merket og merkesmanden og venter alt av ham. Merkesmanden er vor ophøiede fyrste, vor store kansler. Maa han føre os! Vi vil følge ham! Maa han længe leve!"

De 99 dage, som knytter sig til Fredrik den tredjes regjering, er opfyldt av mange tragiske enkeltheder av legemlig og sjælelig art — saa megen storstilet lidelse og saa megen smaaskaaren tilfredshed, at det er vanskelig at finde sidestykke til det indenfor et saa kort tidsrum.

Keiseren ankom til Berlin 11. mars — to dage efter sin fars død — saa haardt angrepet av sit farlige halseonde, at han ikke kunde eller — foreløbig ialfald — ikke maatte tale. Noget av det første, som maatte meddeles nationen,19

var derfor, at hans edsavlæggelse blev at utsætte paa ubestemt tid. Men forøvrig var han næsten uforandret — holdningen rank, gangen merkelig spænstig; bare ansigtet blekere.

Hans proklamation til „mit (o: Preussens) folk" er præget av den aands- og viljestyrke, men holdt ham oppe under hele hans sygdom, og i reskriptet til Bismarck samme dag er der en fordomsfri indrømmelse av rigskanslerens store fortjenester av Tysklands enhed og fremfor fait av hans bestemmende indflydelse paa den avdøde keiser. Man er uvilkaarlig fristet til at anstille en sammenligning mellem denne opfatning og den, som senere er hævdet av den nuværende keiser. Avdøde keiser Fredrik saa i Bismarck sin fars „modige og trofaste raadgiver, som har formet hans politiske maal og sikret den lykkelige gjennemførelse av dem". Wilhelm den anden har gang paa gang i over 25 aar søkt at fastslaa det ganske uhistoriske forhold, at hans bedstefar var den originale aand med det vide utsyn, som i det rette øieblik tok Bismarck i sin tjeneste og lot ham sætte ut i livet de store tanker, som allerede længe havde ligget færdige i hans kongelige hjerne.

Resten av reskriptet dvæler paa en fordomsfri maate ved de sociale spørsmaal med understrekning av undervisningsspørsmaalet som det mest betydningsfulde for den unge slegt. Av særlig interesse er ogsaa keiserens haab om at kunne hjælpe til at bringe til fuld utfoldelse „den blomstring, som tysk kunst og videnskab i saa rikt maal frembyder". Men fremfor alt — siger han — vil han uten at bekymre sig om „glansen av store bedrifter og det ry, de bringer", være tilfreds, om det engang kan siges om hans regjering, at den har været „velgjørende for mit folk, nyttig for mit land og til velsignelse for mit rige".

Som bekjendt skulde det ikke vare længe, før dette udmerkede program med de mange skjønne forhaabninger blev veiret hen. Men den tilslutning og den mot-20

sigelse det mødte, og den bitterhed, som det i hele tat præger det offentlige liv i Tyskland i tiden mellem Wilhelm den første og Wilhelm den anden, er det bedste bevis paa dybden av de motsætninger, som var tilstede. Det var i virkeligheden to livssyn — repræsenteret ved keiser Fredrik og kronprins Wilhelm — som her tørnet mot hinanden, og det eiendommelige er, at det var det ældre, som var det mest fremskridtsvenlige og utviklingsdygtige. Keiser Fredrik og hans samtid havde som unge mennesker set avmagten ved enevoldskongedømmet av Guds naade og lært at vurdere betydningen av de store folkekræfter i tiden med deres ubegrænsede skaberevne. Kronprins Wilhelm og hans jevnaldrende havde faat sine indtryk befæstet i en tid, da folkeviljen havde faat sine vinger stækket, og en enkelt overvældende personlighed

oH cin*» ponp nrioinalp vptp _ iIrlrp vpH talpr no flprtalc-

Ig.HAK —- ».....- -- —---- laio

beslutninger, men ved blod og jern" — havde ført nationen frem til den enhed, som den havde stundet mot i aarevis og samtidig ikke sjelden fortvilet om.

Hvad Bismarck angik, var han nu som altid paa det rene med, at han vilde ha frie hænder hjemme og ute — eller, som han selv uttrykker det: Ingen parlamentarisk regjering og ingen fremmed indblanding i politiken. Han havde betinget sig det allerede tre aar i forveien, da det en stund saa ut til, at gamle keiser Wilhelm skulde bukke under for en sygdom han dengang led av. For begge partier stod derfor Bismarck som den mand, som først og fremst maatte fældes. De, som haabet paa keiser Fredrik, saa reaktionens værste støtte i rigskansleren. De, som ventet sig alt av kronprins Wilhelm, mere av personlige end av politiske grunde, saa i Bismarck den mest avgjorte hindring for at sætte sine planer ut i livet. Allerede her laa spiren til de intriger, som vi senere skal komme tilbake til.

Det er unyttig at spekulere over, hvorledes utviklingen vilde ha artet sig, hvis der var blit levnet keiser Fredrik tid til at realisere sine politiske planer. Stort set synes21

han at ha sigtet paa en gradvis omdannelse av tysk administration og samfundsliv i demokratisk retning. Men det er selvsagt, at dette arbeide vilde ha stødt paa overordentlige vanskeligheder, slik som forholdene var i det daværende Tyskland. Nu kom døden — 15. juni 1888 — og satte sin ubønhørlige avslutning.

Keiserinde Fredriks memoirer, som endnu venter paa at bli offentliggjort, vil engang fortælle verden, hvad hendes mand og hun stundet mot gjennem mange aar, og hvilke planer der nu maatte skrinlægges for bestandig uten haab om opstandelse i ham, som kom efter. III.

Tronskiftet.

Ien tale ved en brandenburgsk festmiddag fire maaneder før sin tronbestigelse — paa en tid, da han endnu bare var prins Wilhelm — protesterte den vordende keiser i meget energiske ord mot det krigerske billede, man havde dannet sig av ham hjemme og ute.

Jeg vet meget godt," sa han, „at man baade inden det store publikum og navnlig i utlandet tilægger mig ærgjerrige og krigslystne tanker. Gud bevare mig for en saa forbryderisk letsindighed! .. . Dog, mine herrer, jeg er soldat."

Denne lille tale minder om den bekjendte „Prologos" i det antike skjæbnedrama. Vi forberedes paa det uund-gaaelige gjennem motsætninger, som gir rum for gjetning og iethvertfald maner til eftertanke. Her kommer en ung, uprøvet mand, som allerede betragter sig som en miskjendt personlighed, og som er fuldt og fast bestemt paa at vise verden, at han er bedre end sit rygte. „Dog, mine herrer, jeg er soldat."

Inden det europæiske diplomati følte man derfor baade ængstelse og uvisshed, da den nye keiser tiltraadte. De ledende artikler i verdenspressen utenfor Tyskland siger det samme. Om han ikke netop vilde optræde som fredsforstyrrer i bogstavelig forstand, var der overveiende sandsynlighed for, at han vilde tilføre den internationale politik23

et element av uro, som var skikket til at skape nervøsitet. Derfor var det en trøst at vite, at gamle Bismarck stod ved roret, og at han „paa grund av den dype, næsten lidenskabelige beundring, den unge keiser næret for ham, ialfald for en længere periode vilde være uindskrænket herre".

En feil formodning, mente en minoritet av fremsynte. Samarbeidet mellem keiseren og hans kansler vil bare gaa en stakket tid. En vakker dag vil hans majestæts „heftige temperament og militære iver" føre til, at han sætter Bismarck utenfor.

Disse egenskaber gav sig et eiendommelig utslag allerede i samme øieblik keiser Fredrik døde. Neppe var purpurfanen paa slottet Sans Souci sænket til tegn paa, hvad der var skedd, før tropper, som allerede stod

opstillet, kom løpende til i stormskridt fra alle kanter og besatte alle indgange. Hele slotsparken og gaarden lignet en befæstet leir. Følgen var, at der øieblikkelig spredtes de mest eventyrlige rygter, og da der samtidig paa flere av de jernbanestationer, som fører tog til Sans Souci, blev konsigneret betydelige styrker av hemmelig politi, gav disse „paafaldende foranstaltninger", som Berliner Tage-blatt kaldte dem, „anledning til alle slags uhyggelige kommentarer". Det hele var aldeles ufattelig for de loyale berlinere, som paa den mest overvældende maate viste sin deltagelse i keiserhusets sorg.

Samme dag kom de to bekjendte proklamationer til hæren og flaaten — ogsaa en overraskelse — et brud paa den tradition, at en ny monark altid først henvendte sig til sit folk.

„I hæren er den faste, ubrødelige hengivenhed for krigsherren den arv, som gaar fra far til søn, fra slegt til slegt," heter det i den første av disse proklamationer . . . „Saa hører vi da sammen — jeg og hæren — saa er vi da født for hinanden, og saa vil vi da ogsaa holde uopløselig sammen, hvad enten det efter Guds vilje blir fred eller storm."24

Overfor marinen konkluderer han under henvisning til sin varme interesse for den gjennem mange aar med at uttale det samme i omtrent likelydende vendinger. „Vi vil staa fast og sikkert sammen i gode og onde dage — i storm som i solskin."

Tre dage senere havde han et ord at sige „til mit folk" — d. v. s. det preussiske. Det er en proklamation i landsfaderstilen fra det syttende og attende aarhundredes Europa om at bli „en retfærdig fyrste for sit folk, pleie fromhed og gudsfrygt, skjerme freden og trygge landets velfærd". Forresten er den i motsætning til farens uten en politisk tanke, og først i trontalen til rigsdagen faar vi til et regjeringsprogram i almindelig forstand.

„Den tyske keisers vigtigste opgave," heter det i dette dokument, „bestaar i at vaake over rigets politiske og militære sikkerhed utad, og indad at sørge for, at rigs-lovene sker fyldest". Paa indenrigspolitikens omraade lover han at fortsætte det sociale lovgivningsarbeide, som er indledet av hans bedstefar, og haaber, at det paa denne maate maa bli mulig at yde de mindre velstillede klasser den nødvendige støtte i kampen for tilværelsen. En enkelt passus viser, at han ikke forgjæves har hat Stoecker til omgangsven. Reformerne skal ske „i tilslutning til grundsætningerne i den kristelige morallære". En del aar efter kom han rigtignok til det resultat, „at kristelig-social er en uting", og det en prest allermindst bør være. Men i praksis har han altid arbeidet i denne retning med det negative resultat, som vi senere skal komme tilbake til.

Utad er han den personificerte fredskjærlighed.

Jeg er fast bestemt paa at holde fred med alle og enhver," siger han, „saalangt det staar til mig. Min kjærlighed til den tyske hær og den stilling jeg indtar til den, vil aldrig føre mig i den fristelse at forskjertse fredens velsignelser, medmindre krigen blir paatvunget som en nødvendighed ved angreb paa riget og dets allierte. Vor hær skal sikre os freden ... At benytte denne styrke til angreb ligger mit hjerte fjernt. Tyskland behøver hverken25

ny krigsberømmelse eller nogensomhelst nye erobringer, efterat det en gang for alle har tilkjæmpet sig retten til at bestaa som en fri og uavhængig nation." Som en særlig lykke priser han Tysklands forbund med Østerrige og Italien, som sætter ham istand til „at pleie det personlige venskab til keiseren av Rusland og det venskabelige forhold, som har bestaat med det russiske rige i hundrede aar".

Rigsdagen er overvældet.

Denne uttalelse var inspireret baade av hans bedstefar, som paa sit dødsleie havde bedt ham om altid at staa paa en god fot med tsaren, og av Bismarck, som gjennemgaaende havde ført en politik, som tok sigte paa det samme. Derfor var ogsaa bifaldet sterkt, da keiseren sluttet sin oplæsning, og da han og Bismarck trykket hinanden i haanden, gjorde denne scene, efter hvad en tilstedeværende korrespondent oplyser, „et dypt indtryk, som bevis paa den urokkelige tillid keiseren næret til sin kansler".

Tre uker senere er keiseren i Kiel.

I en dagbog[1] meddeles under 14. juli den historiske oplysning, at det er første gang en tysk keiser og konge optræder i admiralsuniform ved et flaatebesøk. Derimot fremgaar det først av optegnelserne for resten av maaneden, at besøket i Kiel danner utgangspunktet for den første av de mange officielle rundreiser, han i aarenes løb skulde komme til at foreta til fremmede hoffer.

Besøket gjaldt denne gang Rusland, og initiativet til det var — som det gjentagne gange blev fremholdt i den tyske regjeringspresse — utgaat fra Berlin. Men den misstemning, som saa længe havde hersket mellem Tyskland og Rusland, og som i begyndelsen av 1888 havde strammet knuten slik, at det hvert øieblik truet med et brud, vilde allikevel ikke gi sig. Det vakte opsigt, at

1 I denne dagbog, som omfatter aarene 1888—1908, og som er optegnet og utgit av historikeren E. Schröder „nach Hof- und ånderen Berichten" har keiseren, som utgiveren uttrykker det, „gleichsam sich selber geschrieben".26

ordlyden av de officielle skaaltaler ved familiemiddagen i Peterhof ikke blev offentliggjort — hvad de heller ikke er blit senere — og den russiske presse følte sig ikke oplagt til at vise hverken glæde eller erkjendtlighed i anledning av besøket. Snarere var den tilbøielig til at anslaa en grundtone av ironi, som skurret i ørene paa Berlin. Det siger sig selv, at man ikke blev svar skyldig, og i en alt andet end venskabelig artikel erklærte det officielle Norddeutsche allg. Zeitung, at man tok ganske betydelig feil i Rusland, hvis man drog den slutning av besøket, at man i officielle kredse i Berlin følte nødvendigheden av en gjensidig tilnærmelse mellem de to lande sterkere, end man følte den i St. Petersburg. „Det er en overvurdering, dikteret av asiatisk overmod og asiatisk uvidenhed."

Men det var ikke nok bare at gi svar overfor Rusland, Ogsaa Frankrige maatte bringes til at forstaa, at Tyskland trods alle keiserlige fredsbestræbelser ikke agtet at vise nogen sentimental ædelmodighed. Ved avsløringen av et mindesmerke over sin bedstefars bror, den bekjendte ryttergeneral prins Fredrik Karl, paa 18-aarsdagen for slaget ved Mars la Tours[1] gir keiseren ren besked. „Jeg tror," sa han, „at vi i tredje armékorps, saavelsom i hele arméen, vet, at om den ting kan der kun være én mening, at før lar vi alle vore 18 armékorps og vore 42 millioner indbyggere bli liggende paa valpladsen, end vi avstaar en sten av det, min bedstefar og prins Fredrik Karl har vundet gjennem kamp."

Uttalelsen fortjener at erindres som det første eksempel paa den mindre kritiske øiebliksveltalenhed, som i aarenes løb har git anledning til saa mange kommentarer baade i og utenfor Tyskland og skaffet diplomatiet mere end én urolig time.

Han kom hjem fra sin Ruslandstur, som han forresten benyttet anledningen til at kombinere med et officielt besøk i Stockholm og Kjøbenhavn — overstrømmende som en gymnasiast efter en vellykket ferie.

1 16. oktober 1870.27

Øieblikkelig maa han avsted til Friedrichsruhe for at fortælle det alt sammen.

Bismarck stod halvnøken ved sin vaskevandsbolle, da keiseren, som havde tilbragt natten paa Friedrichsruhe, tidlig om morgenen træder ind i hans soveværelse. Rigskansleren vil stikke i uniformen. Men keiseren beder ham ikke gjøre sig nogen uleilighed og hjælper ham istedet paa med slobrokken.

Det er en likefrem uforlignelig morgenidyl med en stemning av politisk uskyld, „som hos en bakkalaureus, som egentlig ikke kan vite noget om folk over tredive, men som tilstaar foran et eksemplar av arten: Den første gamle mand, jeg har fundet fornuftig."

Skildringen er et typisk eksempel paa Bismarcks mesterlige evne som impressionist, og det tjener til at forhøie den historiske interesse ved den lille scene, at den danner et kronologisk holdepunkt til bedømmmelse av, naar intrigerne mot ham tok sin begyndelse.

Men foreløbig har keiseren andet at tænke paa, end hvorledes han skal bli kvit Bismarck. Han har jo endnu en mængde at hilse paa — de tyske forbundsfyrster og sine allierte i trippelalliancen — for ikke at tale om England

og Grækenland, hvor han har sine nærmeste paarørende. Gud vet forresten, om han rækker det altsammen iaar? Saa er det gardekorpsets store høstparade — et militært skuespil med vidtløftige øvelser og marscher gjennem mange dage — faneindvielse, regimentsfrokost, fugleskytning, prinsedaab, flaaterevu i Wilhelmshafen, indvielse av frihavnen i Hamburg, nedlæggelse av grundstenen til rigsretsbygningen i Leipzig og mottagelse i Breslau av en deputation fra den evangeliske og katolske arbeiderforening.

Dagbogen viser, hvorledes han hænger i. I august var han 14 dage optat, i september 15, i oktober 20. Han avlægger officielle besøk i Dresden, München og Stuttgart og glemmer ikke, at han i egenskab av tysk forbundsfyrste er kollega av fyrsten av Lippe Detmold,28

som han hilser paa i hans diminutive hovedstad. Samme høst besøker han officielt Wien og Rom og faar anledning til at gjeste ogsaa andre dele av Østerrige og Italien.

Besøket i Wien er ikke absolut vellykket. Han synes at dekorere noget vilkaarlig av sin overflod, og det vækker en næsten pinlig opmerksomhed, at han forbigaar den daværende østerrigske ministerchef, grev Taaffe, som ifølge sin stilling skulde synes at være selvskreven til en dekoration. Til gjengjæld gjør han lykke i Italien. Ved galataflet i Quirinalet minder han kong Umberto om, „at vore lande begge har tilkjæmpet sig national enhed ved sverdet under ledelse av sine store herskere," og ved et besøk i Vatikanet har han en længere konference med den gamle kloke menneskekjender, pave Leo den trettende, som gjør sine stille betragtninger.

Der var gaat aarhundreder, siden Rom havde hat besøk av en keiser, og det, som nu fandt sted, vakte uvilkaarlig mindet om middelalderen og det tysk-romerske rige med samme keiser paa begge sider av Alperne. Rom var saa henrykt, at det endog søkte at skjule sine ruiner under dekorationer av flag og vimpler, og paa Kapitolium blev den nye Cæsars navn indridset paa en marmortavle. Men via triumphalis gik endnu længer. I Castellamare ser han panserskibet BUmberto" gaa av stabelen og holder sammen med kongen av Italien flaaterevu over 41 krigsskibe. I Neapel erobrer han den farveglade befolkning, som siden Joachim Murats dage ikke har set en suveræn med saa mange prægtige uniformer. Han skifter fra den ene i den anden: Hvit kyradser, sort husar, rød husar, general og admiral. Hurraerne staar som en bølge omkring ham, mens det keiserlige fænomen forsvinder i farver.

Overfor sine fyrstelige verter er keiseren simpelthen overvældende, meddeler en opfindsom italiensk journalist, som havde tat tjeneste ombord i panserskibet „Savoyen" i egenskab av kellner. Han forfølger prinsen av Neapel — nuværende kong Victor Emanuel — med sin lystighed29

og klemmer ham saa haardt i haanden ved bordet, at prinsen neppe kan skjule, at det gjør ondt; spøker over „den meget forlængede pande" til minister Saint Bon — et medlem av den daværende italienske regjering — og taler med begeistring om Vesuv, hvis røksøile i øieblikket stiger ret i veiret — „fordi der ingen vind blæser", som prins Heinrich sa. Tilslut klinker han med Crispi, drikker sit glas tilbunds, knuser det — og ser sig smilende rundt.

Litt senere defilerer en torpedoflaate forbi.

Keiseren er nu paa kommandobroen, og den smarte journalist-kellner likesaa.

„Mens jeg indtil dette øieblik" — fortæller han — „har beundret keiserens alsidige kvikhed, hans smittende munterhed og hans hjertelige væsen, blev jeg nu grepet av det ubeskrivelige uttryk i hans blik, mens han stod rank oppe paa kommandobroen, støttende sig med den ene haand paa sabelen, mens han med den anden grep kikkerten . . . Ingen spøk; ingen latter mer. Keiseren var grepet av en dobbelt bevægelse. Ved siden av Golfens skjønhed beundret han skibenes pragt, som nu kom glidende frem. Det kunstneriske blandedes i dette øieblik med det strategiske, saa at man ikke kunde sige, hvilket av dem beholdt overvegten."

Men hjemme i Tyskland, hvor de officielle aviser omhyggelig refererer alt dette, synes det store publikum at staa temmelig uforstaaende overfor denne eiendommelige aktivitet, som stadig maa være paa farten. Istedetfor at følge ham med interesse iiber Land und Meer, ved parader og festmiddage, jagtpartier og gaiaforestillinger, flaate-revuer og manøvrer — er folk optat med de indiskrete avsløringer, som under navn av „Keiser Fredriks

dagbøker" blev offentliggjort av dr. Robert Geffcken i Deutsche Rundschau. Deres egthed er aldrig blit bestridt, og offentliggjørelsen av dem var ubetinget aarets største sensation.

Keiseren er hvad tyskerne kalder sittlich entrüstet, og i en tale til en deputation fra hovedstadens magistrat og30

bystyre like efter sin hjemkomst fra Italien gir han sine landsmænd og fremfor alt sine berlinere ren besked.

Hovedstadens kommunestyre havde besluttet at bevilge en sum paa 500000 mark til en stiftelse, som skulde bære avdøde keiser Fredriks navn og desuten at reise en statue for ham ved subskription blandt Berlins borgere. Navnlig det sidste var en saa usedvanlig hyldest, at den i officielle kredse blev opfattet som en likefrem demonstration, og den mottagelse deputationen fik, da den kom med sin dobbelte gave, var derfor alt andet end opmuntrende.

„Mens jeg har sat min sundhed og alle mine kræfter ind," siger keiseren, „for at knytte venskabsforbindelser og derigjennem fremme fædrelandets og med det hovedstadens fred og fremgang, har dagbladene i min hoved-og residensstad trukket min families anliggender frem for offentligheden og talt om dem paa en maate, som en privatmand aldrig vilde ha fundet sig i. . . Fremfor alt kræver jeg, at man for fremtiden skal la være med at citere min hr. far mot min person. Det krænker mig som søn paa det dypeste og er upassende i høieste grad." Og med en indirekte trudsel til Berlin, som ikke var til at misforstaa, tilføiet han: Jeg hengir mig til den forventning, naar jeg fortrinsvis vælger Berlin til min residens, at man vil undlate at gjøre intime forhold i min familie til gjenstand for omtale i pressen."

Det siger sig selv, at disse enestaaende uttalelser vakte en ganske betydelig opsigt, og de blev yderligere understreket ved, at keiseren umiddelbart efter forlot salen uten at ta Berlins overborgermester i haanden og uten at la deputationens medlemmer forestille for sig. I Tyskland gik det ind som et led i det konservative partis agitation mot „de frisindede", og navnlig var Kölnische Zeitung henrykt over, hvorledes keiseren ved denne leilighed havde „revet masken av Berlins frisindede i lakerte støvler". Omvendt var de frisindede paa det rene med, at det netop var de halvofficielle blade, som havde været de ivrigste til at trække frem for offentligheden de forskjellige enkelt-31

heder, som stod i forbindelse med stridighederne inden keiserfamilien med hensyn til keiser Fredriks sygdom og lægebehandlingen av den. Det var derfor yderst ubeføiet av keiseren, mente de, at overfuse den øverste repræsentant for det liberale kommunestyre, som ikke er part i saken og derfor ikke paa nogen maate kan være ansvarlig for, hvad der skrives i motstandernes presse.

Samme opfatning blev hævdet i en skarp artikel av Times' korrespondent i Wien, som gjør keiserens korte regjeringstid til gjenstand for en detaljeret kritik. Han finder, at hans optræden overfor de utenlandske suveræner og ledende statsmænd gjennemgaaende har været forfeilet, og at alle disse besøk snarere har tjent til at slaa kløft end til at bygge bro. For sit eget vedkommende er bladet paa det rene med, at „visse punkter ved keiserens optræden vistnok ligger aapen for kritik", . . . deriblandt i første række hans optræden overfor grev Taaffe, men det antar samtidig, „at hans popularitet i hans eget land vistnok hittil ikke har lidt noget avbræk".

Dommen er velvillig reserveret. Men resultatet kunde neppe siges at svare til forventningerne efter de store anstrengelser. Da aaret sluttet, var der ikke en eneste autoritet i Europa, som vovet at paastaa, at der var tilført det diplomatiske system, som havde skapt trippelalliancen, en draape nyt blod, eller at Tyskland havde vundet en eneste ny ven.

Men lad Europa snakke, saa længe det bare har lyst. Endnu har jo keiseren Bismarck ved siden av sig.

„Med glæde og trøst fylder den tanke mig," skriver han til ham i et egenhændig nytaarsbrev . , . Jeg haaber til Gud, at det endnu rigtig længe maa bli forundt mig at virke sammen med Dem til fædrelandets fremgang og storhed." IV.

Reiser og intriger.

Keiseren gik ind i det nye aar med den faste overbevisning, at han havde sikret den europæiske fred for en lang

fremtid. Men 1889 holdt sig allikevel merkelig overskyet, og da han desuten fremdeles havde en række visiter ugjort, havde han naturligvis bare én ting at gjøre. Han maatte paany „sætte sin sundhed og alle sine kræfter ind for at knytte venskabsforbindelser" — eller med andre ord, begi sig ut paa nye reiser.

Flere omstændigheder medførte, at disse reiser blev adskillig forhalet. Men efterat han i løbet av juli havde avsluttet den første av de Norgesreiser, som i de følgende 25 aar gik ind som et led i hans aarlige program, nøiet han ikke et øieblik med at opta traaden fra aaret iforveien.

Denne gang gik turen til England, hvor han opholdt sig i dagene fra 1.—9. august. Besøket var ikke officielt; men dets karakter av familievisit gjorde intet skaar i den hyldest, som blev ham til del baade fra autoriteternes og befolkningens side. Selv blev han utnævnt til æresadmiral i den engelske flaate — en værdighed, som han beholdt til utbruddet av verdenskrigen, og som vi har hans egne ord for, at han altid satte stor pris paa. Til gjengjæld utnævnte han sin 70-aarsgamle bedstemor til chef for 1. garderegiment og telegraferte til Berlin, at der øieblikkelig33

skulde sendes en deputation fra regimentet til England, „for at forestille sig for sin kongelige chef". Nogen dage efter var han sammen med hertugen av Cambridge tilstede ved en fegtningsøvelse ved Aldershot, hvor en styrke paa 29000 mand tok del. Ved frokosten i hertugens telt holdt han en tale, som formet sig som den mest uforbeholdne hyldest til den britiske arme. Han minder om de fælles britisk-tyske slagmarker ved Malplaquet og Waterloo og uttaler i denne forbindelse følgende, som har krav paa at erindres ogsaa idag: „De engelske tropper indgjød mig den største beundring. Hvis nogensinde muligheden av frivillige skulde bli betvilet, vil jeg være istand til at staa frem og vidne om deres dygtighed."

To dage efter indskiber han sig i Dover og indtræffer i Berlin 11. august. Han faar akkurat tid til en samtale med Bismarck om alvorlige anliggender, men heller ikke mere. Dagen efter maa han ned paa Tiergarten jernbanestation for at ta imot keiser Franz Joseph, som kommer paa officiel gjenvisit til tak for Wienerbesøket aaret i forveien. I sin tale ved galataflet minder keiser Wilhelm om det tysk-østerrikske forbund og de tapre hære, som i forening har at indestaa for opretholdelsen av freden, og som, „hvis det skulde være forsynets vilje, ogsaa vil ha at kjæmpe skulder ved skulder".

Etpar dage efter følger han sin gjest paa jernbanestationen, og nu gaar det i næsten to maaneder med rundreiser gjennem Baden, Elsass-Lothringen, Westfalen, Sachsen, Hannover og Schwerin. Han er tilstede ved et utal av manøvrer og parader, deltar i fegtnings- og beleirings-øvelser, gaar paa hjortejagt, mottar deputationer og fakkeltog, holder en række officielle taler over grundtemaet Tysklands enhed og storhed, hører Wagners „Meister-singer" og Edisons nyeste fonograf.

Tsarens besøk i Berlin 11. oktober kalder ham atter til hovedstaden, hvor han forresten har været indom etpar dage under sin vidtløftige reise. Efter dagbogen at dømme synes det ikke at ha været særlig vellykket. Der

er bare tre ting at notere: Ankomst, jagt og avreise, uten en eneste bemerkning hverken om ham selv eller hans gjest.

Efter at ha set tsaren vel avsted, gaar turen til Grækenland. Hans søster Sofie, som aaret i forveien havde været nødt til at hæve sin forlovelse med Alexander av Battenberg, fordi Bismarck, som kjendte Ruslands uvilje mot denne forbindelse, truet med at ta avsked, skulde nu indgaa egteskab med hertugen av Sparta — nuværende kong Konstantin. Gamle köiserinde Augusta kan ikke forstaa, hvad denne tur skal være til, og synes i det hele tat, at hendes sønnesøn reiser saa altfor meget — for ikke at tale om, at dette besøk vil bli altfor dyrt for det græske hof. Men for den unge keiser staar det aabenbart som opfyldelsen av en skjøn drøm.

„Mit første ord til fædrelandet" — telegraferer han fra Athen til Bismarck — „er en hilsen til Dem fra Perik-les's by og Parthenons søiler. Det ophøiede syn av dem gjør et dypt indtryk paa mig." Nye telegrammer følger — fra Konstantinopel og Korfu. Thi paa denne reise har keiseren ogsaa bestemt sig til at hilse paa sultanen — en monark, hvis hovedstad hittil ikke har indgaat i programmet for officielle fyrstebesøk. Men saa har ogsaa reisen

sit politiske formaal — indvielsen av den tyske Balkanpolitik, som verdenskrigen hver dag viser os betydningen av.

Abdul Hamid og Wilhelm den anden blir venner for livet, og i et nyt telegram til Bismarck gir keiseren følgende uttryk for sine følelser: „Efter et besøk, som ligner en drøm, og som er blit gjort paradisisk ved den mest storstilede gjestfrihed fra sultanens side, har jeg netop i vakkert veir passeret Dardanellerne."

I Middelhavet faar han anledning til at levere et nyt sensationsnummer. Han faar øie paa en britisk eskadre under Malta, og da han jo er britisk admiral, benytter han anledningen til at inspicere den. Han heiser sit flag paa gamle Dreadnought, kommanderer den som „admiral35

for en dag" straalende over sin titel og sin uniform. „En av de lykkeligste dage i mit liv," kalder han den i en tale nogen aar senere. Officererne raser i stilhed, og admiralen gjør en indberetning.

„Lad ham nøie sig med titelen og uniformen, men ikke gi sig til at plage os med sin kommando" — er hovedindholdet av den.

Men hjemme i Tyskland er man paa flere hold ikke særlig begeistret for disse „private telegrammer", som Bismarck — hvad man ikke kan fortænke ham i — ikke finder nogen grund til at la være at offentliggjøre. Særlig er generalstabspartiet under ledelse av grev Waldersee adskillig misfornøiet, og i den officiøse presse kommer der artikler, som tyder paa, at der er kræfter i bevægelse for at krydse rigskanslerens politik.

To dage efterat keiseren er kommet hjem, interpellerer de frisindedes fører, Eugen Richter, i rigsdagen. Krigsministeren, Verdy du Vernois, som ifølge sin stilling maa dække generalstabschefen, utfører denne manøvre med dygtighed, og grev Herbert Bismarck er i egenskab av utenrigsminister nødt til at støtte ham. Men der er av let forklarlige grunde ingen magt i forsvaret. Det høres, som naar en slaar paa blik, erklærer Bismarcks anden søn, „Bill", i en samtale med sin bror. Uttrykket, som minder om faren, rammer spikeren paa hodet. Men uten-rigsministeren er fremdeles nødt til at tale meget i rigsdagen, „og kun sjelden finder han en virksom tone".

Keiseren er imidlertid paany undsluppet fra Berlin, og mens han færdes rundt paa jagtutflugter i øst og vest — besøker en række byer, overværer festforestillinger og parader, mottar deputationer og inspicerer kaserner — spindes Berlinerintrigerne tættere og tættere om Bismarck. Rigskansleren faar nys om dem, men tar det hele fra den humoristiske side. Men luften er lummer, og korruptionen i fuld gang, og av Hohenlohes memoirer staar der en os av rænker og smaa mænd. Statens høieste interesser er git den rene tilfældighed ivold.36

Komplottet mot Bismarck, som oprindelig bestod av hofprest Stoecker, friherre Hammerstein og grev Waldersee — senere kom der flere til — kan føres tilbake til de første maaneder efterat den nye keiser var tiltraadt. Det var til en begyndelse uten nogensomhelst politisk idé — av den meget likefremme grund, at de hjerner, som ut-klækket det, aldrig havde tænkt en politisk tanke eller evnet at se offentlige spørsmaal uten i forbindelse med sin egen og sine nærmeste venners person.

Stoecker var den betydeligste av de tre, og hans navn vil altid være knyttet til en av de eiendommeligste kulturperioder i det nittende aarhundredes Tyskland. Han havde sin store tid i slutten av 1870-aarene midt i det økonomiske sammenbrud, som var den naturlige avslutning paa spekulationssvindelen efter den fransk-tyske krig. Det er hans fortjeneste at ha tordnet mot den utøilede kapitalistmoral, som var tidens bærende idé; men det er hans misforstaaelse bare at ha set den i forbindelse med repræsentanterne for „det meget sorte haar og de meget krumme næser". Derfor var han gjennem en antisemitisk ensidighed, som vidner om en mand med en begrænset aandelig horisont, efterhaanden kommet ind i et ganske feilagtig politisk spor, samtidig med, at han søkte at skape en social-kristelig arbeiderbevægelse, som nødvendigvis maatte føre til sammenstøt med socialdemokratiet. Nu var han gjennem tvetydige alliancer, som var skapt av selvmotsigelser i hans egen optræden, kommet dit, hvor han aldrig burde staat, og det vil altid være en plet paa hans minde, at han har opereret sammen med mænd som Hammerstein og Waldersee. Den første av disse herrer aabenbaret sig senere som en høit utviklet forbrydertype, hvis specialitet — underslag, vekselfalskneri og sjakring med privatbreve fra venner og partifæller — i 1896 blev belønnet med 7 aars tugthus. Den anden, hvis militære meriter vi skal

komme tilbake til længer ute i vor fremstilling, var for ikke længe siden — efter Moltkes fratræden som generalstabschef — rykket op i denne37

ansvarsfulde stilling — en altfor tung byrde for saa spinkle skuldre.

Men foreløbig stod de allesammen høit i den keiserlige gunst, og med en dristighed, som vilde været utænkelig uten den „bakkalaureusw-naivitet, som Bismarck følte sig slaat av hos keiseren, havde de allerede en hel slagplan færdig.

Tretten dage efter morgenidyllen i Bismarcks soveværelse offentliggjorde det socialdemokratiske hovedorgan Vorwärts et brev fra Stoecker til Hammerstein. Det indeholdt følgende opsigtsvækkende uttalelse: „Merker keiseren, at man vil saa splid mellem ham og Bismarck, støter man ham bort. Nærer man hans utilfredshed i de ting, hvor han instinktmæssig staar paa vor side, styrker man ham principielt uten at egge ham. Han har selv sagt ganske nylig: Seks maaneder til skal Gamlen faa lov at trække veiret; saa regjerer jeg selv ...1 Vi maa saaledes uten at opgi noget av vort allikevel være forsigtige."

Det er ikke overraskende, at Stoecker efter offentliggjørelsen av dette brev var saa sterkt kompromiteret, at han i en nær fremtid maatte gaa av som hofprædikant. Merkeligere er det, at Hammerstein fremdeles var istand til at holde sig i gunst i en aarrække.

Hvad det faktiske angaar — intrigerne mot Bismarck — er allikevel ikke dette brev saa graverende, som det ved første øiekast ser ut til. At der var kræfter igjære for at fælde rigskansleren var ikke nogen nyhed, og selv om keiseren havde ladt falde den ytring, Stoecker tillagde ham, og som aldrig nogen har betvilet rigtigheden av, kunde der ikke paavises noget bevisst tvetydig i hans optræden. Allikevel havde Stoecker ret, naar han manet sine venner til forsigtighed; thi det er en psykologisk erfaringssætning, at de impulsive naturer ofte er de, som det gjælder at lirke mest med, naar der skal tages en virkelig stor beslutning.

1 I originalsproget: Sechs Monaten lang will Ich noch den Alten verschnauifen lassen; dann regjere Ich selbst.38

Under disse omstændigheder er det vanskelig at fælde nogen avgjort dom om keiserens forhold til Bismark i slutten av 1888 og hele 1889. Det eneste, som kan siges med bestemthed, er, at keiseren staar usikker overfor spørsmaalet om, hvorvidt han burde la rigskansleren gaa eller ikke, samtidig med, at han under indtrykket av hans mægtige personlighed og hans overordentlige fortjenester av fædrelandet lar sig henrive til utbrud, hvis egthed i øieblikket der ikke er nogen grund til at tvile paa.

Hans nytaarsbrev til Bismarck er uten en falsk tone, og selv Hohenlohe er i januar 1889 overbevist om, „at keiseren staar helt under indflydelse av rigskansleren og ikke har saapas tillid til sig selv, at han tør ytre en anskuelse, som avviger fra hans mening".

Men i løbet av vaaren og sommeren begynder der at melde sig motsætningsforhold av forskjellig slags.

Under en konflikt med Schweiz i anledning av, at den keiserlige regjering har fundet grund til at utvise en schweizisk politikommissær med det joviale navn Wohl-gemuth, indtar Bismarck efter manges mening en unødig steil holdning. Særlig er keiserens onkel, storhertugen av Baden, alvorlig bekymret. Hans væsentligste adkomst til udødelighed i forbindelse med oprettelsen av det tyske keiserdømme er som bekjendt den, at han ved proklameringen av det i Speilgalleriet i Versailles1 utbragte det første officielle hurra for den første tyske keiser. Derfor kan han ikke rolig se paa, at Bismarck gjør taabeligheder, som kompromiterer riget.

„Alle vore krigsplaner er baseret paa velvillig neutralitet fra Schweiz's side," forkynder han. „Et brud med dette land kan tilslut drive det i armene paa Frankrige og dermed blotstille vor venstre flanke." Keiseren faar skride ind med et magtsprog for at gjenoprette et godt forhold til republiken — selv om det skal føre til, at Bismarck gaar av. Desuten er rigskansleren saa altfor eftergivende i sin politik overfor Rusland, mens han, hvad Østerrige

1 18. januar 1871.39

angaar, helder til den opfatning, at det igrunden vilde være det klogeste av Tyskland at holde sig passiv i tilfælde

av en østerrigsk angrebskrig mot tsar-riget.

Forresten har der allerede været et sammenstøt mellem keiseren og rigskansleren, noterer Hohenlohe 24. august 1889, og storhertugen mener, at man maa se den eventualitet i øinene, at Bismarck engang maa gaa sin vei.

„Men hvad da?" spørger Hohenlohe. „Keiseren tror sandsynligvis, at han kan lede utenrigspolitiken selv. Men det vilde være meget farlig."

Men spaadommene blir gjort tilskamme — paa samme maate som spaadommene om en nær forestaaende krig med Frankrige og Rusland. Bismarck vil ikke, og trods alle forbigaaende uveirsskyer — har han fremdeles keiserens fulde tillid. Særlig er keiseren overordentlig tilfreds med det energiske arbeide rigskansleren ^lægger for dagen for at drive invaliditets- og alderdomsforsikrings-loven igjennem i rigsdagen.

Det lykkes, og paa aarets sidste dag føler han endnu engang en umiddelbar trang til at takke ham — likesom for tolv maaneder siden.

„Jeg vet meget vel," skriver han, „hvilken rik andel Deres opofrende og skaberglade daadskraft har i de resultater, som er opnaaet, og jeg beder til Gud, at han endnu i mange aar vil bevare Deres trofaste og prøvede raad for mig i mit tunge og ansvarsfulde herskerkald." v.

Bismarckbruddet.

Ti uker efter er der intet igjen av den keiserlige nytaarsbøn.

Dagbogen gir os nogen faa holdepunkter til bedømmelse av denne hurtige forvandling, hvorav det vigtigste er en samtale 1. februar 1890 med chefen for 10. arme-korps, general von Caprivi, som var bestemt til at bli Bismarcks eftermand. Men nogen psykologisk forklaring paa fænomenet gir dagbogen ikke. Det samme gjælder Hohenlohes memoirer, trods de mange enkeltheder de indeholder.

Bismarck er blit saa pirrelig og vankelmodig i det sidste, siges der i Berlin. Han hænger sig i bagataller, skifter ofte mening og tillater sig ubeherskede uttalelser om keiseren i samtale med fremmede diplomater. Endnu værre er det, at keiseren mistænker ham for at føre en fordægtig utenrigspolitik, som gaar i retning av et brud med trippelalliancen og en nærmere forstaaelse med Rusland — hvad keiseren ikke vil være med paa. Saa er det opfatningen av den sociale lovgivning, som sætter skille netop i det øieblik keiseren har bestemt sig til at optræde som international reformator paa dette vigtige omraade.

Smaating altsammen — forsikrer storhertugen av Baden, som i senere tid har været adskillig sammen med keiseren.41

Den virkelige aarsak til bruddet er magtspørsmaal. Det staar om dynastiet Hohenzollern eller dynastiet Bismarck.

En uke efter Bismarcks avsked er Hohenlohe paa visit hos ham og uttaler sin uforbeholdne overraskelse over, hvad der er hændt.

„Det er kommet meget uventet paa mig," siger han.

„Paa mig ogsaa," svarer Bismarck. „Endnu for tre uker siden tænkte jeg ikke det skulde ende slik. Forresten maatte jeg vente det før eller senere. Keiseren vil nu engang regjere alene."

Denne uttalelse gir os nøklen til Bismarckbruddet paa en maate, som sparer os bryderiet med at opstille hypoteser og trække slutninger. Det er et resultat hverken av dagens tilfældige spørsmaal, forskjel i aar eller endnu mindre av nogen historisk nødvendighed. Det bunder ene og alene i keiserens personlighed med dens typiske egenskab — ubegrænset selvherskertrang — dikteret av en uforanderlig tro paa egen fuldkommenhed.

I de tyve maaneder, som var gaat siden han overtog regjeringen, fuld av høitflyvende drømme og absolutistiske idealer, havde keiseren ved en række anledninger tiltrukket sig opmerksomhed baade hjemme og ute. Det typiske ved hans optræden er allerede nu paa det rene — dypere gaar det ikke — og fremtiden føier intet nyt træk til. Hans naturlige atmosfære er sensationen. I den lever han og aander han i kraft av sit skiftende temperament, sin

urokkelige virkelyst, sin glade selvtillid. Det samfund han vokser op i og er knyttet til, er i fortrinlig grad skikket til at nære disse egenskaber. Her er ingen politisk bakgrund, ingen parlamentariske traditioner, intet maalbevisst demokrati med en rygrad av vilje og ære-kjærhed. Til gjengjæld er der et likefrem uhyggelig grundfond av alle de servile egenskaber, som historikeren Treitschke allerede ved midten av forrige aarhundrede samlet i betegnelsen Bedientengesinnung, og som man i vore dages Tyskland har døpt med det uttryksfulde ord Byzantinismus.42

Men paa bunden av folkesjælen er der allikevel uavhængig av alle politiske og sociale tilfældigheder et element av sund sans, som der maa fares varsomt med, fordi det i længden ikke lar sig utfordre ustraffet.

Kein Schein verführt sein sicheres Gefühl,

heter det i „Wilhelm Tell". Det var denne gyldne sandhed, som Bismarck og med ham gamle keiser Wilhelm aldrig glemte i forholdet til det tyske folk. Selv nu, da svakhederne ved deres system i flere henseender springer ganske anderledes sterkt i øinene end før, staar denne sandhed i alt væsentlig urokket. Bismarck umyndiggjorde det tyske folk ved en korsvei i dets historie, tok enheds-verket ut av hænderne paa det og fuldførte det efter sit eget hode. Men i selve kjendsgjerningen er der et uomstødelig bevis for maalbevisstheden i hans arbeide og dermed ogsaa tilgivelse for hans selvraadighed, i det mindste hos samtiden og den nærmeste eftertid. Wilhelm den anden, som i løbet av nogen maaneder gjorde spranget fra en forholdsvis ubemerket prinsetilværelse til værdigheden som tysk keiser — en overgang, som kunde ha forvirret en mere avbalanceret natur end hans — maatte ifølge hele sit temperament og alle sine forutsætninger ha særdeles let for at gripe feil, ialfald i begyndelsen.

Allikevel vilde nationen baaret over med ham, rent instinktmæssig, hvis den havde merket tilløb til selvkritik, alvorlige forsøk paa at studere de de politiske kombinationer i deres aarsaks- og virkningsforhold — og derefter ta standpunkt. Istedet var han paa farten allerede en maaned efter sin fars død. Det var en ny form for utenrigspolitik, som nationen betragtet med forundring, blandet med en viss mistillid, og det er en kjendsgjerning, at denne følelse ikke er svækket, men tvertimot øket ved de stadig gjentagne officielle reiser til de samme hoffer med en likesaa trættende serie av gjenvisiter. Men det ser allikevel ut til, at han like til utbruddet av verdenskrigen har været urokkelig overbevist om, at han ved disse reiser43

øvet en fredsmission av høi rang. Egtheden i denne følelse er likesaa ubestridelig som den mangel paa virkelighedssans, som gaar gjennem hele hans politik, og som før eller senere maatte føre til en katastrofe. Begrebet vanskelighed har aldrig eksisteret for ham uten som en talefigur, og det er rigtig, naar en av hans tyske biografer siger, „at han altid har ment at utjevne dype historiske motsætninger, naar han kysset sin dynastiske gjesteven paa kinderne".

Der siger sig selv, at Bismarck, som havde kjendt keiseren fra han var gut og havde set de mange eiendommelige utslag av hans komplicerte natur, ikke havde gjort sig nogen illusioner om selv at beholde magten til sin dødsdag, og der foreligger ogsaa en uttalelse av ham i saa henseende. Hermed falder ogsaa paastanden om, at han nogensinde havde tænkt at „grundlægge et dynasti". Det sidste fralagde han sig i rigsdagen i en tale i 1889, som i enkle ord fastslaar den kjendsgjerning, at det, som en mand mindst av alt kan testamentere bort, er det fond av tillid og erfaringer, som er produktet av hans personlighed og hans arbeide. Det første — at hans magt hvilte paa gyngende grund — har han selv pekt paa ikke én, men flere gange, før den svigtet for alvor.

Mere overbevisende er imidlertid den omstændighed, at Bismarck ved hyppige fravær fra hovedstaden og langvarige ophold paa Friedrichsruhe likefrem søkte at lempe sig efter keiserens trang til at være fri og ubunden og dermed søkte at forberede sin endelige avgang uten noget brud. Indenrigspolitiken interesserer ham mindre, og han er langtfra tilbøielig til at betragte sig som uerstattelig paa dette omraade. Men utenrigspolitiken, som maa ledes med sikker haand, hvis ikke selve enhedsverket skal komme i fare, har han ganske naturlig en viss ængstelse for at gi fra sig uten mot de mest betryggende garantier.

I virkeligheden er det paa dette omraade de første dissenser opstaar mellem ham og keiseren. Bismarck havde,

som vi har set, gjennem et langt liv stadig tat sigte paa at staa i et godt forhold til Rusland, alene med44

undtagelse av 1878, da han fandt, „at Rusland havde forspist sig", og at det saa at sige av politisk-filantropiske grunde var nødvendig, „at Europa skaffet det lettelse".

Berlinerkongressen, som havde i opdrag at praktisere denne hestekur paa Rusland, gjorde sit arbeide med en grundighed, som ikke lot noget tilbake at ønske, og som vi ikke mindst ser virkningen av under de nuværende begivenheder paa Balkan. Rusland kom slunken og medtat tilbake fra Berlin; men allerede seks aar senere lykkedes det Bismarck i 1884 at faa avsluttet en hemmelig traktat med det. Denne traktat, som med et ganske betegnende ord er kaldt „re-assurancetraktaten", var moralsk set ikke absolut tiltalende, men politisk var den noget av et mesterstykke, navnlig saa længe den traktat, som var avsluttet i 1879 med Østerrige, endnu var en hemmelighed.1

Ved traktaten med Østerrige garderte Bismarck sig mot Rusland. Ved traktaten med Rusland garderte han sig mot Østerrige. Paa denne maate narret han begge to, samtidig med, at han sikret sig velvillig neutralitet fra begge kanter i tilfælde av et fransk angreb paa Tyskland. Rigtignok blev denne stilling noget svækket ved offentliggjørelsen av traktaten med Østerrige i 1887;2 men netop derfor var det av saa meget større betydning, at traktaten med Rusland fremdeles blev opretholdt.

Keiseren er av den motsatte opfatning. Han vil ikke ha traktaten fornyet; men dette er aldeles ikke det samme som, at han ønsker et brud med sin mægtige nabo. Tvertimot; han har allerede bestemt sig til at avlægge ham et nyt besøk i løbet av aaret. Bismarck, som kjender Alexander den tredje, og forstaar, at denne godmodige bjørnenatur ikke føler sig ubetinget vel ved altfor hyppige officielle omfavnelser, kan ikke noksom fraraade turen.

1 Det er denne traktat, som danner grundlaget for det forbund mellem Tyskland og Østerrige, som nu staar sin ildprøve.

a Traktaten med Rusland av 1884 fik verden besked om i 1896 gjennem Bismarcks bekjendte organ Hamburger Nachrichten — seks aar efterat den var ophævet.45

Men i sin ubegrænsede tillid til „den bestikkende kraft ved sin personlighed" er keiseren naturligvis irriteret over Bismarcks raad. Fremtiden skulde vise, hvem der havde ret. Inden et aar efter keiserens andet besøk i Rusland er den fransk-russiske alliance en kjendsgjerning.

Paa det sociale omraade havde Bismarck strukket sig saa langt i retning av imøtekommenhed overfor keiseren, at han havde fratraadt ledelsen av handelsdepartementet og optat von Berlepsch, som var et direkte talerør for de keiserlige synsmaater, som medlem av regjeringen. Men han havde syslet saa længe med de sociale spørsmaal baade i teori og praksis og høstet saa bitre erfaringer med hensyn til socialdemokratiets kampaand og livskraft, at han ikke følte sig ubetinget beroliget ved keiserens bemerkning, „at man skulde bare overlate socialdemokratiet til ham, saa skulde han snart bli færdig med det".

Igjen denne „bakkalaureus"-naivitet, som man ikke kan regjere en ståt med.

„Min unge herre er fyrig og livlig," skriver Bismarck nogen aar senere netop med sigte paa begivenhederne utover vinteren og vaaren 1890. „Han vil gjøre alle mennesker lykkelige. Det er naturlig i hans alder. Jeg for min del tror mindre paa denne mulighed, og det har jeg ogsaa sagt ham . . . Det er meget let at øve indflydelse paa ham, naar man foredrager tanker og synsmaater for ham, som han tror vil gjøre folket lykkelig. Han kan neppe vente et øieblik med at sætte dem ut i livet." Derfor har Bismarck visse betænkeligheder overfor den keiserlige socialpolitik — „politik er nu engang ikke saa let som en kemisk sammensætning" — og for at neutralisere virkningen av hans reformtrang, faar han ham med paa tanken om en international arbeiderkonference.

Keiseren, som altid har havt en fremragende evne til at gripe andres idéer i flugten og skape dem om i sin egen fantasi, er begeistret ved tanken. Her er en anledning til at reformere den sociale lovgivning ikke bare i Tyskland, men i alle de stater, „hvis industri behersker46

verdensmarkedet sammen med vor egen," som det heter i det keiserlige reskript om konferencen. Han er ikke længer bare „fredskeiser"; han er ogsaa „arbeiderkeiser" — en næsten endnu skjønnere titel. Men i samme øieblik er Bismarck beroliget med hensyn til resultatet av konferencen. Det hele vil løpe ut i sand, og det blev, som bekjendt, ogsaa tilfældet.

Den første officielle meddelelse om den internationale arbeiderkonference utgik 4. februar 1890 — tre dage efter at keiseren havde havt den samtale med Caprivi, som er nævnt i dagbogen. I et møte i rigsdagen fem aar senere gav von Berlepsch i keiserens navn en kort redegjørelse for en del enkeltheder i forbindelse med Bismarcks fratræden og nævnte i denne sammenhæng ogsaa keiserens første politiske samtale med Caprivi.

Jeg har ladt Dem kalde," sa keiseren, „for at si Dem, at De maa holde Dem færdig for alle tilfældes skyld. Om kortere eller længere tid blir rigskanslerposten ledig. Jeg har bestemt Dem til Bismarcks efterfølger. Min bedstefar har allerede betegnet Dem som saadan — i tilfælde av Bismarcks død. Men nu ser det ut til, at jeg kommer til at skille mig ved ham tidligere."

Keiserens forutsigelse holdt stik.

Motsætningerne mellem ham og Bismarck baade paa utenrigs- og indenrigspolitikens omraade er altfor store til, at de i længden kan arbeide sammen — for ikke at tale om, at indflydelsesrike personer stadig søker at influere paa keiseren ved nedsættende uttalelser om Bismarck, ikke bare i politisk henseende som den, der staar keiserens ret og magt iveien, men endog i moralsk henseende ved at antyde, at rigskansleren er en nedbrudt morfinist.

Keiseren spørger Bismarcks livlæge, professor Schwe-ninger, og faar et svar, som baade har „horn og tænder", for at tale med Luther.

„Det er en elendig bagvaskelse, og jeg kjender den kilde det stammer fra."

Men grunden hules mere og mere under rigskansleren,47

og tilslut kommer det uundgaaelige brud — som det altid kommer — paa noget helt andet end stridens egentlige kjerne.

Allerede i 1889 havde enkelte ministre uten Bismarcks vidende begyndt at ta sig den frihed at forhandle direkte med keiseren og faat hans underskrift paa saker, som Bismarck først lærte at kjende, naar de ikke kunde ændres mere. Rigskansleren havde i den anledning mindet ministrene om en endnu gjældende kabinetsordre av 1852, som i hovedsaken gaar ut paa, at alle vigtigere saker først skal forelægges ministerchefen — in casu rigskansleren og av ham foredrages for statsoverhovedet. Bismarck har i sin officielle avskedsansøkning nærmere utviklet betydningen av denne kabinetsordre, og der er noget av en eiendommelig skjæbnens ironi, at den mand, som var traadt ind i det offentlige liv paa trods av alt, hvad der heter ministeransvarlighed og regjeret i 28 aar i samme aand, skulde falde paa hævdelsen av principet om ministeransvarligheden overfor det absolute monarki, netop i det øieblik det atter forsøkte at stikke hodet i veiret.

Summa lex, regis voluntaserklærer keiseren overfor et konservativt medlem av rigsdagen.

Citatet, som er hentet fra den berømte Gyldne Bulle, den første tyske rigsgrundlov, er ikke til at misforstaa. Men da dette dokument daterer sig fra 1356, kunde den politiske opfatning, som havde faat uttryk det, neppe siges at være særlig betryggende i 1890.

Efter anmodning av den bekjendte bankier Bleich-röder indvilget Bismarck 14. mars i en samtale med sin gamle motstander, Windhorst, føreren for centrumspartiet. Samtalen, som ikke ledet til noget positivt resultat paa det indrepolitiske [omraade, er historisk nærmest av den grund, at den øieblikkelig blev rapporteret til keiseren — av en eller anden velvillig sjæl.

I det øieblik eksploderte minen.

Tidlig om morgenen, 15. mars, indfinder keiseren sig

1 Den høieste lov er kongens vilje.48

i utenrigsminister Herbert Bismarcks embedsbolig og gir ordre til, at rigskansleren øieblikkelig har at indfinde sig.

Bismarck var i sine sidste aar ingen morgenfugl. Han er stiv i krop og lemmer, trænger massage og omstændelig vask for at bli nogenlunde i vigør.

Men denne morgen er der ingen pardon — ingen gemytlig keiser, som hjælper ham paa med slobrokken. Rigskansleren maa i uniformen i en fart og avsted til keiseren. Men det ser allikevel ut til, at han ikke har glemt Mefistos ord om „ungdommens frygtelighed". Optrinnet forekommer ham ikke at være uten et visst skjær av komik, og med et fortræffelig citat av Shakespeare, som han altid forstod at anvende med stor virkning, sammenlignet han sig senere overfor Harden med Hamlets myrdede far, som maatte bort fra livet uten tid til skriftemaal, med hele ufuldkommenheden over sig.1

Hans majestæt forlanger i en oprørt tone, at rigskansleren ikke skal konferere med politiske partiførere uten hans vidende.

Bismarck erklærer, at han ikke kan la sig frata den adgang, og at han i det hele tat har vanskelig for at finde sig i kontrol med hensyn til sin omgang.

„Heller ikke, naar Deres herre befaler Dem det?" spørger keiseren.

„Min herres befaling ophører i min hustrus salon."

Efter denne farlige indledning kommer samtalen over paa kabinetsordren av 1852. Keiseren forlanger, at den øieblikkelig skal sættes ut av kraft. Bismarck protesterer. Hans stilling vil bli aldeles uholdbar, naar han for det første ikke skal ha anledning til at kontrollere sine egne ministre og for det andet være avskaaret fra at konferere med de rigsdagsmedlemmer han har lyst til.

1 ......disappointed . . .

No reckoning made, but sent to my account With all my imperfections on my head.49

Bruddet var uigjenkaldelig, og tre dage senere — 18. mars 1890 — skriver Bismarck sin avskedsansøkning, efterat han dagen i forveien har hat sin sidste konference med regjeringens medlemmer og meddelt dem, hvad der er passeret.

Nu kommer det mest overraskende ved hele dette pinlige kapitel — keiserens svarskrivelse.

„Med dyp bevægelse," heter det i dette dokument, som er dateret 20. mars, „ser jeg av Deres ansøkning av 18. ds., at De har bestemt Dem til at træde tilbake fra de embeder, som De i mange aar har forvaltet med uforlignelig resultat. Jeg havde haabet, at den tanke at skilles fra Dem, ikke skulde traadt os nær, saa længe vi begge var ilive ... De grunde De anfører for Deres beslutning, overbeviser mig imidlertid om, at videre forsøk paa at bestemme Dem til at ta Deres ansøkning tilbake ikke har nogen utsigt til at krones med held."

Som et særlig bevis paa sin naade utnævner han ham under overstrømmende taksigelser i sit eget og fædrelandets navn til hertug av Lauenburg og skjænker ham sit billede i legemsstørrelse. „Gud velsigne Dem, kjære fyrste, og skjænke Dem endnu i mange aar en skyfri alderdom, bestraalet av bevisstheden om en trofast opfyldt pligt."

Tiden er endnu ikke inde til at fælde den endelige dom om denne skrivelse; men det er forklarlig, at den hverken ved sin form eller ved sit indhold har virket særlig overbevisende paa samtiden, efter alt hvad der nu foreligger av førstehaands materiale i forbindelse med Bismarcks avgang. Navnlig har det været vanskelig at forsone den keiserlige overbevisning om det haabløse i at tænke paa at faa Bismarck til at bli staaende med det faktum, at det var keiseren selv, som foranlediget Bismarcks avgang, og at Bismarck to gange i løbet av 17. mars — dagen før han indleverte sin avskedsansøkning — fik opfordring om at skynde sig med den.

Etpar dage senere sender keiseren det bekjendte tele-

gram til storhertugen av Weimar. Det er ogsaa et av de historiske aktstykker i forbindelse med Bismarcks fratræden og samtidig et værdifuldt document humain til belysning av den keiserlige avsender:

„Mit hjerte lider, som om jeg for anden gang havde mistet min bedstefar! Men det er nu engang bestemt mig av Gud; derfor er jeg nødt til at bære det, selv om jeg skulde gaa tilgrunde ved det. Posten som vakthavende officer paa statsskibet er tilfaldt mig. Kursen blir den gamle. Og nu: Fuld damp forover!" VI.

Den nye herre.

Menneskene maatte være mindre lette at imponere end de er, hvis ikke Wilhelm den anden havde overvældet dem ved at bryte med Bismarck.

Den godtroende samtid, som bare fæstet sig ved den rent ydre begivenhed, stod gjennemgaaende fuld av beundring overfor et saa mægtig utslag av energi og vilje. Der var noget tiltalende dristig over denne unge mand, som efter tyve maaneders regjering var færdig med alt, som het formynderskab, og uten betænkning tok statsroret i sin haand, samtidig med at han indbød verden til Berlin for at løse de sociale spørsmaal. Naar havde man set en ung keiser saa modig, saa beslutsom, saa behersket av et stort ideal?

Bare nogen faa rystet paa hodet og husket Goethes ord:

Die Botschaft hor' ich wohl; allein mir fehlt

der Glaube —

men det skulde ikke vare særlig længe, før det viste sig, at det var netop de, som fik ret.

Det virkelige forhold er nemlig, at bruddet med Bismarck — saa langt fra at være utslag av nogen særlig betydelige egenskaber hos Wilhelm den anden —tvert-imot er dikteret av svakhederne i hans karakter — alt det dilettantmæssige i hans væsen, som var næret av smigrere52

og troløse venner, og som nu brøt suverænt igjennem i troen paa sin egen uforlignelighed.

»Kursen blir den gamle! Fuld damp forover!"

Hvis det store gross i samtiden ikke mindst blandt hans landsmænd havde eiet evne til at reflektere, vilde de med en gang ha været paa det rene med det haabløse i denne paradoks.

Bismarck kunde ikke sættes utenfor efter 28 aars regjering, og kursen allikevel bli den samme. Denne mand repræsenterte et system — foruten at han selv var en personlighed. Med en realistisk sans, som var fremmed for alt, som het mystik og teaterfagter, forstod han, at selv „blod og jern" havde sin begrænsning, og ut fra denne nøgterne opfatning søkte han at føre en konservativ utenrigspolitik, hvis bærende idé var koncentrering. For denne politiks skyld arbeidet han ikke bare paa at vedlikeholde det venskabelige forhold til Rusland. Han overvandt endog sin instinktmæssige uvilje overfor England, og saa sent som aaret før sin fratræden er han paa det rene med, at enhver politik, som kan bringe den traditionelle gode forstaaelse mellem England og Tyskland i fare, vil være skjæbnesvanger. „Selv om det skulde lykkes os at bygge en flaate likesaa sterk som Englands, vilde vi allikevel ha at frygte en alliance mellem England og Frankrige . . . Det er en politik, som vi ikke kan følge."

Det var netop denne gamle kurs Wilhelm den anden brøt med i det øieblik han „kvitterte lodsen", og det er bare et bevis mere paa hans mangelfuldt utviklede politiske evne og det planløse i hans optræden, at han traadte til uten anden hensigt end den at komme til roret selv.

Heldigvis saa majoriteten av hans landsmænd ikke længer end ham selv.

„Vi tyskere er de første paa alle omraader," sa en preussisk statsmand for nogen aar siden til den daværende rigskansler fyrst Bülow. „Men der er én ting, som mangler os."

„Hvad er det?" spørger rigskansleren, som selv har53

refereret samtalen, ledsaget av nogen kritiske bemerkninger, i sin bekjendte bog Deutsche Politik.1

„Vi er nogen æsler i politik."

Det viste sig som aldrig før i det øieblik Bismarck gik av. Alt hvad der het offentlig kritik, døde — ikke bare den politiske refleksionsevne, men ogsaa evnen til at se det betydelige hos nationens mest suveræne aand.

„Man skulde tro, at mod og sandhedskærlighed og enhver erindring om Tysklands storhed var utdød av tysk jord," siger den bekjendte politiske forfatter Otto Mittel-städt. „Den avgrund av nederdrægtighed og elendighed, som den tyske presse i alverdens øine viste overfor Bismarck i unaade . . . kan ikke favnes med noget maal av foragt."

Ogsaa Hohenlohe har paa følelsen, at ikke alt er, som det bør være. I hofkredse er der en overvældende „følelse av velbehag", noterer han allerede 24. mars. Man gaar omkring „glade som snekonger", fordi man nu kan tale aapent ut og ikke længer behøver at være ræd for den store mand. I rigsdagen blir Bismarcks fratræden ikke nævnt med en stavelse; til gjengjæld staar folkets jubel høit omkring ham, da han kjører til jernbanestationen som „generaloberst i kavaleriet" — eskorteret av militær — for at begi sig til Friedrichsruhe. Men der er ikke noget personlig i den — bare naivitet og tankeløshed — uten et glimt av den indignation, som alene vilde været øieblikket værdig.

Mot denne sjelden usympatiske bakgrund maa det systemskifte sees, som nu blev ringet ind. Det er epigonernes tidsalder, som tar sin begyndelse — hele det intenst moderne, materialistiske Tyskland med sin overvældende disciplin, sin paagaaende dygtighed, sin allesteds-nærværenhed og sine forbausende resultater, men samtidig ogsaa med sin snauklipte folkepersonlighed, sin statsmoral og sine officielle talemaater — Deutschland über alles, like uundgaaelig i teori og praksis.

Hohenlohe er opmerksom paa forandringen allerede et fjerdingaar efter.

1 En del av verket: Deutschland unter Kaiser Wilhelm II,

s54

„To ting har været mig paafaldende i de tre dage jeg har været her i Berlin," noterer han i sin dagbog for 18. juni. „Det første er, at ingen har tid længer, og alle er mere opkavet, end de var før; det andet er, at individerne er svulmet op. Hver enkelt føler sig. Mens individerne tidligere skrumpet ind og laa trykket under den overvældende indflydelse av fyrst Bismarck, er de nu allesammen gaat op som svamper, som er lagt i vand. Det har sine fordele; men det har ogsaa sine farer. Her mangler en ensartet vilje."

Men foreløbig tegner alt udmerket.

Den internationale arbeiderkongres, som keiseren har kaldt sammen efter Bismarcks pessimistiske initiativ,, aapnes 15. mars — samme dag som det historiske opgjør finder sted mellem de to. Handelsministeren aapner den med en tale i keiserens navn. Hans majestæt kom nemlig ikke til aapningen av kongressen — hvad mange havde ventet — og overværer heller ikke et eneste av dens møter. Til gjengjæld var kongressens medlemmer indbudt til en stor hoffest og konsert sammen med prinsen av Wales og hans søn, nuværende kong Georg, og desuten til en middag, hvor keiseren præsiderer. I en samtale med den bekjendte franske politiker Jules Simon, som senere har git en interessant portrætskisse av keiseren paa tomands-haand, optræder han som grand charmeur og synes fuldstændig at erobre denne velvillige, fint dannede, men ikke særlig skarpe menneskekjender.

Keiserens fransk er ypperlig, og hans kjendskab til den franske literatur likefrem forbløffende. Han har sine sympatier og antipatier og lægger ikke skjul paa nogen av delene. Zola vækker hans uvilje. Han forgifter sit folk med umoral og fortjener aldeles ikke sin popularitet. Nei, da er George Ohnet en anden mand. Det er en forfatter Frankrige har ære av.

Fra literaturen springer de over til sociale spørsmaal og derfra til militære. Jules Simon stiller likefrem spørs-maalet om en krig mellem Frankrige og Tyskland, sam~55

tidig med at han betoner den fredskjærlighed, som gjennemgaaende behersker det franske folk.

Keiseren blir livlig:

»Jeg siger Dem rent ut — Deres armé har arbeidet. Hvis den — hvad der forekommer mig umulig — stod paa slagmarken overfor den tyske armé, kunde ingen forutsige resultatet av en slik kamp. Derfor anser jeg den, som vilde drive begge disse folk ind i krig, for en daare og en forbryder."

Men prinsen av Wales maa naturligvis heller ikke glemmes.

Ved galataflet 22. mars, hvor keiseren optræder i britisk admiralsuniform, minder han om vaabenbroder-skabet ved Waterloo og uttaler det haab, at den britiske flaate i forening med den tyske hær maa være sterk nok til at opretholde verdensfreden.

Gamle Moltke, som sitter ikke langt borte, vender sig stilfærdig til sin sidemand fyrst Hohenlohe og minder om Goethes ord: „En politisk vise er en mager vise".1 Han utaler ogsaa det haab, at den keiserlige tale ikke maa komme i aviserne. Men ikke alle er saa kloge som den gamle feltmarskalk. Dagen efter gaar „Waterlootalen" utover verden til almindelig overraskelse for det store publikum, som ikke forstaar hensigten med den, netop mens Frankriges repræsentanter paa arbeider-konferencen opholder sig i Berlin.

Kritiken, som naturligvis er berettiget i og' for sig, viser allikevel, at man ikke kjender keiseren rigtig. Hos en natur som hans kan der ikke stilles nogen fordring til konsekvens utenfor det rent militære og monarkiske omraade, hvis idealer er gaat ham i blodet som led i systemer og livsbetingelser for hans egen magt. Overalt ellers lever og aander han i en atmosfære av uberegnelighed. Hans gaver er likesaa overraskende som hans ord, og efter avslutningen av arbeiderkonferencen oversender han Jules Simon Fredrik den stores musikalske

1 Originalen: Ein politisch Lied ein garstig Lied.56

verker i et stort foliopragtbind, ledsaget av en keiserlig haandskrivelse.

Nogen dage senere er han i Bremen og lægger grundstenen til et mindesmerke for sin bedstefar. Begivenheden har sin interesse, ikke i og for sig, men fordi det er hans første offentlige optræden, efterat Bismarck er gaat av. Han taler paa raadhuset og ombord i en av Norddeutsche Lloyds baater, og i de to taler ligger i litt dunkle omrids, men allikevel klart nok til at meningen kan gripes, hele det program uttrykt, som skulde bli det bestemmende for hans regjeringssystem like til utbruddet av verdenskrigen.

„Det er en tradition i vort hus/ siger han under omtalen av Hohenzollernes fortjeneste av Tysklands utvikling, „at vi betragter os som indsat av Gud for at regjere og lede de folk, som det er beskikket os at herske over, paa en saadan maate, at det tjener til deres vel og til at befordre deres materielle og aandelige interesser . . . Hvad der maatte være vort fædreland, vor marine og vor handel beskikket av taake og mørke timer — denne taake og disse mørke timer vil det lykkes os tyskere at undgaa ved kraftig arbeide fremover mot maalet efter den gode grundsætning: Vi tyskere frygter Gud og ellers intet i verden! Derfor vil jeg ogsaa rette den anmodning til dere: Skulde mangt og meget i pressen og det offentlige forekomme dunkelt, og skulde der — som desværre saa altfor ofte — i mine ord og ytringer lægges alslags tydninger, som de ikke berettiger til, saa husk paa, hvad jeg virkelig har sagt, og likeledes paa den gamle grundsætning av en gammel keiser:1 Et keiserord skal man ikke snu og vende paa."

Som en hymne til eneværdets pris er denne tale kanske en av de mest typiske han nogensinde har holdt. Det tyske folk indbydes her til at betro sig til ham uten kritik i den faste tillid, at keiseren ikke bare vil, men at han ogsaa kan lede alt til det bedste for fædrelandet. Han skal

1 Rudolf av Habsburg (1273—1290), grundlæggeren av det nuværende østerrigske keiserhus.57

føre an paa det politiske, sociale og økonomiske omraade — gi impulser i jordbruk og handel, teknik og sjøfart, literatur og kunst, moral og videnskab. Ved siden derav skal han som øverste krigsherre holde hær og flaate paa høide med tiden og ved stadige reiser over land og hav sørge for den europæiske fred.

Men det er ikke nok bare at faa tilslutning av de voksne. Det gjælder fremfor alt at faa denne opfatning

indarbeidet i ungdommen fra de første skoleaar og opover. Derfor maa der lægges et fælles grundlag av disciplin, loyalitet og gudsfrygt, som falder sammen med det officielle system, som skal forsvares. Det maa gaa ind i den enkeltes bevissthed, at fædrelandskærlighed og Hohen-zollerkultus er ensartede begreber; at kritik er av det onde, og at „de, som motarbeider mig, slaar jeg ned".1 Hver enkelt tysker maa gaa ut i livet som noget av en missionær for denne tankegang, bore den ind i bevisst-heden hjemme og ute, bære den foran sig som en fane under alle breddegrader.

Endnu staar keiseren i principet paa samme standpunkt som Bismarck — at det Tyskland, som er skapt som et resultat av berettigede enhedsbestræbelser, har nok av opgaver i Europa, og at dets verdensærgjerrighed ikke bør gaa videre end til at være med i den fredelige internationale kappestrid, som bestaar i at øke de aandelige og materielle værdier og skape nye betingelser for civilisation og fremskridt. Men i praksis begynder det allerede at bli for enkelt for ham.

Et skridt til, og han staar i det maalbevisste arbeide for at gjøre Tyskland til en verdensmagt med alle de muligheder, som en slik politik rummer. Han føler uvilkaarlig nødvendigheden av at ta sine forbehold, og i den samme tale vi her har for os, siger han: „Der kan forekomme øieblikke, da der stiger betænkeligheder op hos handelsverdenen, og da det for de ikke indviede lægfolk

1 Originalen: Diejenigen welche sich mir entgegenstellen .. . zerschmettere ich.58

kan se ut, som der nærmer sig en krise. De kan være overbevist om, at meget ikke er saa ilde som det ser ut."

Men en enkelt stand negter konsekvent og med stigende stemmetal at følge Wilhelm den andens appel.

Han har allerede aaret iforvejen overfor en deputation av grubearbeidere sagt om den socialistiske arbeider-bevægelse: „For mig er enhver socialdemokrat ensbetydende med en rigs- og fædrelandsfiende" — og denne uttalelse gjør ganske naturlig sin virkning. Ved rigsdags-valgene 1890, midt i de keiserlige bestræbelser for at lede arbeiderbevægelsen ind i et officielt spor av loyalitet mot det bestaaende og tillid til regjeringens aarvaagenhed, møter socialdemokratiet op med 1400000 stemmer. Det er et svar, som ikke er til at misforstaa, og i en tale til en kommission, som han nedsætter i december samme aar ti en reform av det høiere undervisningsvæsen, betoner han nødvendigheden av at komme socialismen tillivs, bl. a. gjennem den offentlige undervisning. Alle disse „uklare og konfuse verdensforbedrere", som stadig dukker op, er i stor utstrækning et produkt av den høiere undervisning med dens virkelighedsfjernhed og dens forfeilede system,, som ikke tjener til andet end at skape et akademisk proletariat. „Alle de saakaldte hungerskandidater, nemlig de herrer journalister, er i mangfoldige tilfælde forkomne gymnasiaster. Det er en fare for os. Denne overproduktion maa nu stanses . . . Mine forfædre har bevist, at de med haanden paa tidens puls anet, hvad der vilde komme; derfor har de holdt sig i spidsen for den bevægelse, de var besluttet paa at lede og føre til nye maal. Jeg tror at ha forstaat, hvor den nye aand og det aarhundrede^ som nu lakker mot enden, stiler hen, og jeg er besluttet paa ved utdannelsen av vor nye slegt — som jeg var det ved de sociale reformer — at betræde nye baner."

Der er i disse ord et overmaal av tillidsfuldhed, som vilde virke betagende, hvis den eiet den rette fordomsfrihed overfor fortid og nutid. Nu er de bare et nyt bidrag til belysning av de to mest iøinefaldende svakheder59

ved ham — hans mangel paa historisk forstaaelse og hans uvilje, for ikke at sige forbitrelse mot alt, som heter frimodig kritik.

Ingen, som kjender Hohenzollernes historie, vil for alvor paastaa, at de nogengang „med haanden paa tidens puls har anet, hvad der vilde komme". Det faktiske forhold er, at der er en række utprægede undermaalsmænd iblandt dem, og at flere, som er temmelig opskrydt, skrumper betydelig ind paa nært hold. Nogen av de bedste av dem, deriblandt gamle keiser Wilhelm, er av modige og fremsynte raadgivere likefrem blit tvunget til de mest landsgavnlige skridt. Keiseren ser ikke noget av dette. For ham er enhver Hohenzoller en helt, en kristen, en kriger med vide planer og høie idealer. Som deres arvtager vil han gaa foran sit folk og hele verden i kampen for den menneskelige kultur.

Men mistroen sitter dypt i menneskenaturen — ogsaa hos tyskerne. „Der sniger sig en ulydighedens aand

gjennem landet," siger han i en tale i begyndelsen av 1891. „Indhyllet i et blændende, forførerisk gevandt søker den at forvirre mit folks sind og de mænd, som er mig hengivne. Et ocean av tryksværte og papir betjener den sig av for at tilsløre de veie, som ligger klart i dagen, og som maa ligge klart for enhver, som kjender mig og mine principer. Men jeg lar mig ikke forvirre, selv om det kan gjøre mit hjerte ondt at se hvor miskjendt de maal er, som jeg forfølger . . . Vore nuværende partier er grundet paa interesser, og de forfølger dem ofte i altfor høi grad, hver for sig. Det er mine forfædres høie fortjeneste, at de aldrig har stillet sig i partiernes tjeneste, men altid over dem, og det har lykkes dem at forene de enkelte partier til det heles vel."

Ogsaa denne paastand røber en beklagelig begrebsforvirring, som alene kan forklares ut fra en helt feilagtig historieundervisning i opveksten. Han blev av lærere, som han havde grund til at anse for hæderlige og oprigtige, ført ind i et historisk vrangsyn, som vi har hørt vakte60

forfærdelse hos hans fornemste universitetslærer, da han mødte frem med det i Bonn, og med sin livlige fantasi, sin urolige herskervilje og sine antikverte idealer blev han like fra sin tronbestigelse et let bytte for hele det troløse koteri, som med Waldersee som topfigur og Philip Eulenburg som den farligste drabant næret alt, hvad der het fantasi, illusioner og overvurdering hos ham. Dette forhold maa tages med som et undskyldende moment ved Wilhelm den anden i almindelighed og samtidig som en forklaring ikke bare til Bismarcks fald, men ogsaa til den skjæbne, som senere rammet Caprivi — for at nævne de to mest karakteristiske eksempler. Men i virkeligheden er disse to begivenheder bare den naturlige indledning paa det regimente, hvis fortsættelse nu ligger ubarmhjertig i dagen — hele denne række av tilsprang og halve foranstaltninger, misgreb og skuffelser, teaterseire og politisk misere, som karakteriserer Wilhelm den andens regjering like ned til utbruddet av verdenskrigen.

Det er den unge keiser fra anden del av „Faust", som er opstaat lyslevende i slutten av det nittende aarhundrede:

Ihm ist die Brust von hohem Willen voll;

Doch was er will, es darf kein Mensch ergründen.

Was er den Treusten in das Ohr geraunt,

Es ist gethan, und alle Welt erstaunt.

Derfor er det ogsaa ganske i stilen, at det overraskelsens regimente, som nu blev indledet, og som i aarenes løb skulde gi verden saa meget at tale om og skrive om, blev indviet med et historisk skuespil, som var en forherligelse av aarets største begivenhed.

Seks maaneder efter Bismarcks fald gik der paa et av Berlins teatre et stykke med den betegnende titel: Der neue Herr. Som dramatisk arbeide var det ganske værdiløst; men til gjengjæld havde det emne det behandlet, en aktualitet, som viste, at forfatteren var en smart mand. Det godtgjorde, hvorledes „den store kurfyrste" — keiserens historiske ideal — som ung mand skilte sig av med en ubehagelig minister.

»61

„Alt avhænger av maaten, en lar en konge faa se tingene paa,"1 siger en av personerne i Lessings „Minna von Barnhelm".

Det viste sig ogsaa her.

Keiseren saa stykket flere gange, applauderte det paa en demonstrativ maate og udmerket ikke bare forfatteren, men ogsaa indehaverne av hovedrollerne.

Men det var allikevel ikke ganske vel betænkt.

Det folk, som uten at øine arten og rækkevidden av Bismarcks fald, ganske rolig havde været vidne til, at han blev sat utenfor, følte sig ved nærmere eftertanke ikke ubetinget tiltalt ved at se begivenheden trukket op paa scenen.

1 Originalen: Tout dépend de la maniére dont on faitenvisager les choses au roi. VII.

Illuminationspolitik.

Fire dage efter Bismarcks avsked og utnævnelsen av Caprivi sat den nye og den gamle rigskansler og spiste frokost sammen. Bismarck, som endnu ikke var flyttet ut av kanslerpalæet, havde ønsket at se sin efterfølger hos sig for at vise, at han personlig ikke havde noget utestaaende med ham, og Caprivi, i hvis natur smaaskaarenhed heller ikke var nogen medfødt egenskab, havde mottat indbydelsen i samme aand.

Allikevel kunde det ikke undgaaes, at stemningen var litt trykket.

Jeg er tilmode som et barn, som med bind for øinene er puffet ind i et mørkt værelse," betrodde Caprivi husets vertinde, fru Johanna. Under frokosten bemerket han overfor Bismarck:

„Hvis keiseren havde sendt mig med mit armékorps til et sted, hvor det truet med undergang for os, vilde jeg først ha gjort forestillinger og derefter — paa fornyet befaling — lystret uten at spørge efter, hvad utgangen vilde bli. Det samme gjør jeg paa denne post."

Denne uttalelse gir et ypperlig indblik i Caprivis loyale karakter; men kaster samtidig et grelt lys over det system, som misbruker en saadan egenskab paa en saa orientalsk maate. Nu var det lydighed, ikke dygtighed, som var det vigtigste tilbehør for en rigskansler.63

Etpar dage senere tok Bismarck avsked med Caprivi i hans arbeidsværelse.

„Har Deres ekscellence noget at sige mig eller noget at spørge mig om?" spurte den fratrædende kansler med den ret, som hans geni og hans firti-aars erfaring i det offentlige liv gav ham i et øieblik som dette.

„Jeg har intet at sige Deres durchlauchtighed og intet at spørge Deres durchlauchtighed om," svarte den nye kansler, som endnu ikke havde været otte dage i embedet.

Svaret, som neppe er noget uttryk for Caprivis personlige opfatning, havde sin gode grund. Da han ved audiensen 1. februar havde gjort forestillinger overfor keiseren og henvist til sit fuldstændige ubekjendtskab med statssaker, som han aldrig havde befattet sig med, havde Hans majestæt beroliget ham med en suveræn forsikring:

„Det gjør ingenting. De skal faa Deres instrukser av mig.«

Paa denne maate gik Caprivi i en alder av 59 aar ind i statens høieste og mest ansvarsfulde embede uten et eneste tilknytningspunkt til fortiden — uten en eneste konference med Bismarck om hovedlinjerne i hans inden-og utenrigspolitik. Det var et saa fuldstændig brud paa alt, som heter kontinuitet i det offentlige liv, at det ikke er let at finde sidestykke til det i nyere tid.

Men det er ikke nok, at en suveræn, som har bestemt sig til at operere paa egen haand, har lærvillige ministre med saapas intelligens, at de kan gaa ind i hans tankegang og forsvare hans synsmaater i nationalforsamlingen. Han maa ogsaa ha nationen i tale direkte, gi anvisninger og gode raad. Saalænge den gamle keiser levet, var det tyske folk ikke blit forvænt i saa hensende. Wilhelm den første var, som alle Hohenzollere1 like ned til den nuværende keiser, med undtagelse av Fredrik Wilhelm den fjerde, en faamælt herre, og hvad han havde

1 Hverken den store kurfyrste eller Fredrik den anden — for at nævne de to mest fremtrædende repræsentanter for ætten — har efterladt sig en eneste tale.64

paa hjertet, lot han Bismarck meddele i rigsdagen. Med Wilhelm den anden indtraadte der en avgjort forandring. Den vakte opmerksomhed — som alt nyt — men tapte forholdsvis snart i virkning paa grund av de hyppige gjentagelser. Allerede ved Bismarcks fald var der saa smaat begyndt at indtræde en reaktion i den offentlige bevissthed overfor de mange taler og de mange reiser. Men i virkeligheden er det netop paa dette tidspunkt han er nødt til at ta skridtet fuldt ut som sit folks utrættelige missionær hjemme og ute.

De magre notater i dagbogen uten en eneste kritisk bemerkning eller skygge av refleksion, er en maalestok for farten og energien i hans rastløse tilværelse. Indtrykkene farer forbi som stumper av landskaber ved et

kupévindu. I løbet av de nærmeste tre maaneder efterat han selv har tat roret, har han 48 dage været optat i og utenfor hovedstaden. Han lægger grundstene til kirker og kaier, allarmerer garnisoner, fører an ved parader og fæstningsøvelser, er tilstede ved kirkekonserter og barne-daaber og faar endog tid til at gjøre sig bekjendt med de sidste forbedringer paa øiebliks-fotografikunstens omraade. Han hilser paa sin bedstemor, dronning Victoria, i Darmstadt, Østerriges hvileløse Elizabeth paa jagt efter ensomhed, blir beæret med en visit av ham i Wiesbaden. Nogen dage senere overnatter han paa Wartburg og sover i værelset med den historiske flek paa væggen efter blækhuset, som Luther kylte efter fanden.

Aapningen av rigsdagen kalder ham til Berlin, og i trontalen forkynder han, at han er bestemt paa at møte ethvert revolutionært forsøk paa at rokke ved den bestaaende retsorden „med ubøielig beslutsomhed". Samtidig fastslaar han som en kjendsgjerning, „at det har lykkes mig hos alle utenlandske regjeringer at befæste tilforladeligheden i min politik". Han husker levende og døde: Moltkes fortjenester i krig og fred, som han pludselig faar lyst til at minde om i en telegrafisk hilsen, general Papes 60-aars jubilæum som officer, 150-aarsdagen65

for Fredrik den andens tronbestigelse og 400-aarsdagen for hertug Albrecht av Preussens fødsel.

Som noget av et hjertesuk lyder det ved avsløringen av et mindesmerke over bedstefaren i Wernigerode i Sachsen: „Alle regenter har bekymringer og føler fra tid til anden trang til hvile." Men det er bare en forbigaaende svakhed, som han selv er en levende protest mot. Dagen efter taler han i Essen langt borte i Vesttyskland til en deputation av 750 Kruppske arbeidere og indvier 24 timer senere en del nye faner ved Lichterfelde utenfor Berlin.

Ti dage senere er han i Kristiania — indledningen til en utenlandstrip, som varer i to maaneder og bl. a. omfatter et nyt officielt besøk i England og det andet officielle besøk i Rusland, som Bismarck havde saa meget imot. Ved gaiamiddagen paa slottet som kong Oscars gjest gir han en uforbeholden forklaring om grunden til sine mange reiser. Jeg anser det nødvendig for en regent," siger han, „at han skaffer sig personlige oplysninger om alt og samler opfatninger fra direkte kilde og lærer sine naboer at kjende for at knytte og vedlikeholde gode forbindelser med dem. Disse maal er det jeg forfølger med mine reiser i utlandet."

Der er ingen grund til at tro, at disse ord ikke er ment nøiagtig som de er sagt. Men det er likesaa utvilsomt, at livet og forholdene har git dem en ganske anden rækkevidde end den at tilfredsstille en naturlig videbegjær-lighed og trang til at dyrke bekjendtskaber. Ved at gjen-tages fra aar til aar gik disse reiser efterhaanden ind som led i et politisk og økonomisk system, med maal at bane vei for tyske varer, tyske metoder, tysk kapital, tysk kultur og tankegang. Der blev paa denne maate et vistnok uofficielt, men derfor ikke mindre konsekvent samarbeide mellem den stadig reisende monark, som førte sine farver og uniformer over en verdensdel, og den almindelige handelsreisende med sine prøver og sine kufferter. De skulde begge „skaffe sig personlige oplys-

5 — Hamroer: Wilhelm II.66

ninger og vedlikeholde gode forbindelser". Tysk kapital fulgte efter. Nye foretagender grodde op Europa over, navnlig efter løsningen av problemet om elektrisk overføring paa lange avstande. Den tyske maskinteknik brøt seierrik igjennem; den kemiske industri likeledes. Tyske montører reiste sine stilladser i alle lande, mens arkitekturens repræsentanter efter evne skapte tyske strøk, saa de fremmede kunde føie sig hjemme. Det var en indsats av naturlig evne, maalbevisst dygtighed og myreflid, som det vilde være taabelig ikke at anerkjende i dens almindelighed og likesaa taabelig at benegte tyskernes ret til at være stolt av. Det farlige ved den var, at den rummet et moment av overdrivelse, som havde let for at utvikle sig til paatrængenhed hos et folk med en saa svakt utviklet finfølelse og en saa mangelfuld evne til at sætte sig ind i andre menneskers tankegang som det tyske.

Pa denne maate opstod efterhaanden den tyske Welt-politik, som ifølge sit væsen maatte være aggressiv, og som keiseren paa grund av sin impulsive natur, sine militære og absolutistiske idealer, sin selvtillid og sin undervurdering av alle vanskeligheder var som skapt til at være repræsentant for. Hans taler, navnlig efter 1895, vrimler av bidrag til belysning av dette forhold, mens de nærmeste aar efter Bismarcks fald — eller med andre

ord den periode vi her har for os — kan betragtes som en indledning. Derfor er der endnu noget visst hjemlig over Caprivis kanslertid. Man har tid til at samle op-merksomheden om indenrigspolitiken og desuten til at polemisere offentlig mot Bismarck og til at intrigere mot ham gjennem sine gesandter i utlandet. I ledelsen av utenrigspolitiken merkes der trods alle officielle reiser — eller rettere sagt paa grund av deres overdrevne hyppighed — adskillig ustøhed, mens kolonipolitiken, som Caprivi aldrig havde noget tilovers for, ledes ind i et spor av pedanteri og omstændelighed, som i en lang aarrække gjorde denne gren av tysk administration til noget av en karrikatur.67

En av hovedgrundene til Bismarcks fratræden var — som vi har hørt — hans uoverensstemmelse med keiseren angaaende „reassurance-traktaten" med Rusland. For keiseren og dermed ogsaa for Caprivi stod det som om denne traktat ikke var helt loyal overfor Østerrige-Ungarn — en opfatning, som neppe nogen vil bestride mere. Men paa den anden side var det selvsagt, at den ikke kunde opsiges overfor Rusland, uten at der samtidig blev knyttet intimere baand paa den anden kant. Der var bare én ståt, som der kunde være tale om i denne forbindelse — nemlig England. Dets sjømagt havde ingen mere avgjort beundrer end keiseren, hvis flaateplaner paa dette tidspunkt endnu befandt sig paa et embryostadium, og hvis ærgjerrighed ikke gik videre end til at ha den største og mest fuldkomne hær.

Det mest avgjørende vidnesbyrd i samtidens øine om den tysk-britiske tilnærmelse var den saakaldte Helgolands-overenskomst av 17. juni 1890. Ved denne overenskomst, som former sig som et mageskifte, gav England avkald paa øen Helgoland til fordel for Tyskland. Til gjengjæld opgav Tyskland protektoratet over sultanatet Witu og Somaliland i Østafrika ret i nord for de britiske besiddelser og desuten protektoratet over sultanatet Zan-sibar og den nærliggende ø Pemba, som Tyskland forresten faktisk endnu ikke eiet. England maatte imidlertid ha denne ø, og av praktiske grunde saavelsom av billighedshensyn fandt det sig opfordret til at avfinde sig i mindelighed med sultanen av Zansibar ved hjælp av en pengesum.

Opfatningen av denne overenskomst viste sig ut fra forskjellige forutsætninger at falde sammen i England og Tyskland. Som et uttryk for den britiske folkemening staar en uttalelse av Stanley, som blev et slagord i samtiden. Helgoland mot Østafrika og Zansibar — „det er som at bytte en bukseknap mot en hel dres", sa den berømte opdagelsesreisende, som havde visse betingelser for at uttale sig om spørsmaalet.

Tyskerne saa paa det med samme øine. Denne skin-68

nende „bukseknap", som de i øieblikket ikke kunde begripe hvad de skulde med, gjorde dem rasende, og det vilde være særdeles let at paavise ved citater av artikler i samtidens presse, hvor høit uviljen og bitterheden gik. En hel del av de uttalelser, som fremkom, bundet i misopfatninger, som tiden forlængst har holdt dom over; andre har holdt sig merkelig seiglivet like ned til de seneste aar og er i virkeligheden først forstummet med utbruddet av verdenskrigen. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med, at keiseren i øieblikket havde ret og nationen uret. Snarere maa det siges, at uviljen hvilte paa et saglig rigtig folkeinstinkt, som keiserens springende natur ikke havde nogen føling med. Det tyske koloniherredømme i Afrika var grundlagt av banebrytere, hvis arbeide havde vakt opmerksomhed i hjemlandet, og der knyttet sig berettigede forhaabninger til det, som nu maatte skrinlægges, uten at nationen fik tilfredsstillende oplysninger om grunden til en saadan politik.

Der er i Hohenlohes optegnelser for 19. juni 1890 en interessant, men ikke meget sandsynlig oplysning om, at Helgolands-overenskomsten var en dyd av nødvendighed fra Tysklands side, da Tyskland ved sin kolonipolitik i den grad havde „traadt England paa liktornene", at der var fare for en alliance mellem England, Frankrige og Rusland, hvis der ikke snarest mulig blev opnaaet en tilfredsstillende ordning. Meget nærmere ligger det at anta, at overenskomsten var det naturlige utslag av en politik, som levet fra haanden til munden i den tro, at én fugl i haanden — selv den magreste spurveunge — i alle tilfælde er bedre end ti paa taket.

Keiseren havde besøkt denne ø, da han var 14 aar gammel — siger han i en av sine taler — og helt siden da havde han i sytten samfulde aar ønsket, at den engang maatte vende tilbake til det tyske rige. Nu var anledningen der. I sprog, seder og interesser var Helgolands befolkning knyttet til frænderne paa fastlandet, og „takket være den velvillige klogskab hos eders hittilværende re-

gjering er der ingen forandring indtraadt i dette forhold i den tid I har hørt til det mægtige britiske rige". Citatet, som er hentet fra den keiserlige proklamation til helgo-lænderne av 10. august 1890, er et nyt vidnesbyrd om den fordomsfrihed, som er et særkjende for den britiske verdenspolitik, og som i dette øieblik la det hele til rette for keiseren. Jeg indforliver denne ø som det sidste stykke jord i det tyske fædreland uten kamp og uten blod," sa han til de marinesoldater, som paraderte ved anledningen. .Øen er kaldet til at bli et bolverk mot havet, en beskyttelse for tyske fiskere, et støttepunkt for mine krigsskibe, et værn for det tyske hav mot enhver fiende, som vil trænge ind og vise sig paa det."

I disse ord ligger hele hans Helgolandspolitik uttrykt

— fortidens ønsker og fremtidens program. Her saa han klarere end flertallet av sine landsmænd ut fra den marinemilitære opfatning, som han endnu ikke fandt det opportunt at forkynde i sine skaaltaler, og som der heller ikke var ørenslyd for i Tyskland — nemlig at maalet maatte være en sjøgaaende flaate, som i enhver henseende var paa høide med den britiske.

Gjenerhvervelsen av Helgoland er 1890-aarets store begivenhed og overhovedet noget av det mest betydningsfulde i Wilhelm den andens regjeringstid indtil utbruddet av verdenskrigen. Derimot var det absolut mislykket som politisk schaktræk og bidrog navnlig til at sætte ondt blod i Rusland. Efter dagbogen at dømme synes dette besøk at ha været særdeles vellykket. I Narva besøker han en stor fabrik like ved et vandfald, som var oplyst med bengalske blus og elektrisk lys. I Memel blir han hilset av jubel og klokkeklang. Han vender hjem, beriket med gaver,

— et pragtalbum med fotografier fra Narva, en bibel fra 1649, et troika-forspand med tre prægtige fuchser og en hel favn fuld av strikkede hansker forarbeidet av litauerinder. Opregningen er en vellykket illustration til hans yndlingsord „intet menneskelig er mig fremmed". Derimot var det politiske utbytte av turen særdeles magert. Der70

blev vekslet etpar yderst knappe skaaltaler paa fransk, og da keiseren var reist, skyndte de russiske aviser sig med at forsikre, at forholdet mellem Tyskland og Rusland var akkurat som før besøket, og at der ikke var indtraadt den ringeste forandring i Ruslands holdning overfor Frankrige.

Aaret efter viste det franske flaatebesøk i Kronstadt og avslutningen av duo-alliancen mellem republiken og tsarriget med al ønskelig tydelighed værdien av hele denne illuminationspolitik i bengalsk og elektrisk belysning. Resultaterne av den døde hen samtidig med at det keiserlige ekstratog krydset den tyske grænse.

Nøiagtig samme erfaring gjør det tyske folk med hensyn til resultatet av hans første officielle besøk i England sommeren 1891. Neppe nogensinde har keiseren anstrengt sig mere for at slaa igjennem end ved denne leilighed. I næsten en uke har han dagen optat fra tidlig om morgenen med et likefrem overvældende program. Han mottar adresser og deputationer i mængdevis — med undtagelse av en deputation fra Den britiske og utenlandske association for voldgift mellem folkene, som der ikke blir tid til. Han er tilstede ved frokoster, gaiaforestillinger og banketter; han konfererer med ledende politikere, holder et utal av revuer, jager fra den ene uniform i den anden — optil fem paa en enkelt dag. Kort sagt — der er ikke den etikettebyrde, som han ikke paatar sig med den største samvittighedsfuldhed og med en viss utfordrende lyst til at vise, at det altsammen igrunden er bagateller for ham.

Morgenen efter er han oppe ved 7-tiden, og mens hoffet hviler hviler ut efter gaarsdagens anstrengende program, tar han sig en forfriskende ridetur i Rotten Row og vender tilbake færdig til at ta fat igjen med nye kræfter.

Sin store dag har han, da han som Londons gjest blir hilset velkommen i Guildhall av Lord Mayoren med hele det middelalderske ceremoniel, som City med en saa beundringsværdig selvfølelse og pietet har ført frem like til idag.71

Lord Mayoren overrækker keiseren den officielle velkomstadresse, som hviler i et herlig skrin prydet med

ædelstene. Paa laaget er der prospekter av City og i midten en allegori, som desværre ikke var øieblikket og festen værdig. Den forestiller City of London omgit av tyske ørne — et næsten skjæbnesvangert varsel, som fremtidens Zeppelinere skulde komme til at levere en eiendommelig illustration til.

Keiseren er overvældet.

Hans gamle, verdenskloge bedstemor, som kjender sin eksplosive dattersøn, havde forutset dette øieblik, og da hun var ængstelig for, at de fransk-russiske allianceforsikringer, som netop befandt sig i hvetebrødsdagenes heftighed, skulde være for hete for ham, havde hun efter samraad med Lord Salisbury været saa forsigtig at forlange sig tilstillet paa forhaand den tale, keiseren agtet at holde i Guildhall. Efter en række ændringer og strykninger, som var en offentlig hemmelighed i de dage, og som holdt telegraftraaden mellem Berlin og London tikkende noksaa længe, var der fundet en aldeles uangribelig form.

Nu viste det sig, at dette arbeide ikke havde været forgjæves. Aldrig har keiseren talt værdigere og med mindre deklamation end ved denne leilighed. Talen var uten nogetsomhelst militært krimskrams, og hans fredelige ønsker og hensigter var uten stænk av alliancelyster. „Mit maal er fremfor alt at bevare freden. Fred er det eneste, som kan skape den tillid, som behøves til en gavnlig utvikling av videnskab, kunst og handel ... I vil altid finde mig færdig til at arbeide sammen med eder og andre til befordring av fredelig fremgang, venskabelig samkvem og utvikling av civilisationen."

Trods alt dette var der liten grobund i det tyske folk for troen paa de keiserlige reiser som et universalmiddel til opretholdelse av den europæiske fred. Det varte derfor heller ikke længe, før nationens sunde sans fandt sit naturlige uttryk. Den pompøse keiserhymne72

„Heil dir im Siegeskranz" var blit slidt ved altfor mange officielle gjentagelser. Teksten trængte til at friskes paa, og en dag lød det i en Berlinervise:

Heil dir im Sonderzug!

Reisest noch nicht genug;

Reis' immer mehr!

Men paa bunden var der som i alle folkeviser en sund moral, og i sammenligningen mellem før og nu steg folkesavnet næsten bittert op i den betegnende fortsættelse:

Wenn du dann bald entgleist,

Rasch du zum Bismarck eilst,

Holst ihn uns her. VIII.

Træk og mott ræk.

Det tyske folk havde grund til at føie en viss bitterhed.

Det havde kiihl bis ans Herz hinein — for at tale med en av samtidens aviser — set paa, at Bismarck blev sat utenfor, i den naive tro, at kursen vilde bli den samme som før — om ikke netop paa det indenrigspolitiske omraade, hvad der forøvrig interesserte det mindre, saa ihvert-fald i forholdet til utlandet. Nationen kjendte ikke og kunde ikke kjende den tysk-russiske reassurance-traktat av 1884, som keiseren bestemte sig til at la falde. Men den saa følgerne av denne politik — den demonstrative avslutning av alliancen meilem Frankrige og Rusland. Paa den anden side havde Helgolands-overenskomsten ikke ført til nogen paaviselig bedring i forholdet til England, mens det til gjengjæld var et beklagelig faktum, at det tyske folk havde faat sine koloniforhaabninger i Afrika betydelig forringet. Men fremfor alt saa nationen — hvad der mere end noget andet bidrog til at vække misnøie — at Bismarck fra høieste hold var gjenstand for en behandling, som var et stort folks regjering ganske uværdig og kastet skygge over det selv. Det er forlængst erkjendt, at Bismarcks holdning overfor den keiserlige regjering i de nærmeste aar efter hans fratræden langt fra er uangribelig; men det er til gjengjæld bare billig at indrømme, at der like fra begyndelsen av blev sat igang et system av smaalighed74

overfor ham, som vilde været utænkelig i noget andet civiliseret land. Det har sin interesse at notere, at dette system senere har faat sin haardeste dom av Wilhelm den anden selv i den uforbeholdne indrømmelse av ham flere aar senere, at han — keiseren — dengang var hildet i en dyp vildfarelse. Men saalænge det var mulig at praktisere det, blev det øvet i hans navn som en karakteristisk illustration til det nye enevældes tidsalder, da de mange raadet — nøiagtig som i absolutismens dage.

Vi har nævnt hvilket indtryk Hohenlohe havde av stemningen i ledende kredse i de nærmeste maaneder efter Bismarcks fald. Det var de uværdigste angivere og smigrere, som nu misbrukte den keiserlige tillid og saaet mistanke i denne øieblikснатur, likesaa skinsyk om sin ære som Othello. De nyttet tiden med en ihærdighed, som havde været et større maal værdig, og knapt otte uker efter at Bismarck var sat utenfor, gik der med Caprivis underskrift, men selvfølgelig med keiserens vidende og vilje, en cirkulærskrivelse til Tysklands gesandter i utlandet, som likefrem beskyldte Bismarck for at drive en tildels bevisst landsskadelig politik.

Den keiserlige regjering, som „skjelnet mellem Bismarck før og nu", søkte at undgaa alt, som kunde bidrage til „at fordunkle i det tyske folk billedet av dets største statsmand", men man vilde allikevel uttale det haab — som det naturligvis var gesandternes opgave at bidrage til at realisere — „at der fra den regjerings side, hos hvem De er akkrediteret, ikke tillægges uttalelser i pressen med hensyn til fyrst Bismarcks anskuelser nogen aktuel værd".

Overfor Frankriges daværende gesandt i Berlin, Her-bette, uttalte keiseren sig noget senere med en aapenhed, som var skikket til at vække den største opsigt.

„Hertugen av Lauenburg" — keiseren undgaar omhyggelig det historiske navn — „forekommer mig fremdeles at være rasende over, at jeg foranlediget og mottog hans avsked som rigskansler. Jeg tilstaar, at det var mig75

uhyre pinlig . .. Men hvad andet havde jeg at gjøre ? Siden de dage gir hertugen efter for følelser, som er ham uværdig. Han er steget ned av den piedestal, som nationens og min egen anerkjendelse har løftet ham op paa, og har over hals og hode styrtet sig ind i en opposition uten baade maal og værdighed . . . Men tro ikke, at jeg — som man paastaar — agter at tiltvinge mig med magt ved hjælp av rigsretten, hvad hertugen ikke vil gi mig i kjærlighed. Nei, aldrig vil den tyske keiser gi verden det sørgelige skuespil at sætte den mand . . . under tiltale paa hans gamle dage."

Her er det skjæbnesvangre ord uttalt, som viste, hvor ihærdig og samvittighedsløst der blev arbeidet. „Hvem kan ha utviklet eller bare antydet slike idéer for keiseren?" spørger en av hans grundigste og ærligste biografer med en viss forfærdelse. Svaret ligger nær. Selvfølgelig ingen uten „de glade snekonger".

Men det beklagelige skuespil havde endnu en ak igjen. Den blev utspillet i juni 1892 i anledning av Herbert Bismarcks giftermaal med grevinde Margarethe Hogos av den berømte ungarske magnatfamilie.

Bismarck havde gjennem sin søn faat meddelelse om, at keiser Franz Josef vilde motta ham i audiens, hvis han agtet sig til Wien i anledning av bryllupet, og da han havde bestemt til at delta i denne rent private familiefest, blev der tilstillet pressen en meddelelse. Men nu fik den tyske regjering det travelt.

„Efter at ha foredraget saken for hans majestæt" tilstillet Caprivi den tyske gesandt i Wien en skrivelse, som desavouerte Bismarck i de mest saarende ord og uttrykkelig understreket, at selv om der skulde finde en tilnærmelse sted mellem keiser Wilhelm og Bismarck — hvad den tidligere rigskansler naturligvis maatte ta det første skridt til — „vilde den aldrig gaa saa langt som til at gi den offentlige mening ret i den antagelse, at fyrst Bismarck igjen havde erhvervet sig nogensomhelst indflydelse over ledelsen av statens anliggender". Caprivi anmodet derfor76

gesandten om, „i tilfælde av at fyrsten eller hans familie nærmer sig Deres ekscellences hus, alene at indskrænke sig til at svare i de konventionelle former, men undgaa en mulig indbydelse til bryllupet. Denne forholdsregel gjælder ogsaa gesandtskabspersonalet. . . Hans majestæt vil ikke ta nogen notis av bryllupet".

Dette eiendommelige dokument, som blev offentliggjort i Reichsanzeiger 7. juli 1892 — omtrent en maaneds tid efter bryllupet — men som Bismarck allerede havde faat vite indholdet av under sit ophold i Wien, vakte, som

rimelig var, pinlig opmerksomhed. Ved Bismarcks fald to aar i forveien havde et fransk blad git hans landsmænd den attest, „at tyskerne ikke er noget stort folk". Mange av dem havde under indtrykket av, hvad der senere var hændt, med sorg og bitterhed indrømmet rigtigheden av denne dom. Men aldrig var det blit saa overvældende klart som nu. Det var smaaskaarenheden i den værste form, som nu behersket det offentlige liv — ovenfra nedover — naget og misundelsen, som allerede Tacitus var opmerksom paa som en av skjødesynderne hos de gamle germanere. Men om magthaverne slet sig op propter invidiam — paa grund av had — var det i nationens medfødte høvdingetrang et element av hengivenhed og taknemmelighed, som nok kunde holdes nede for en tid, men i længden ikke lot sig utfordre ustraffet.

Nu var maalet fuldt.

I det øieblik Bismarck med keiserens sanktion officielt blev trykket ned i den kategori av personer, som man ikke kunde motta ved et gesandtskab, og som man blev advaret mot at indlate sig med, samtidig med at den officiøse presse begyndte at gaa løs paa ham i artikler, som gik ut paa, at han prisgav sit eget verk, og at ingen kunde maale den skade, som han med forsæt havde villet tilføie fædrelandet — i det øieblik reagerte det tyske folk. Hans tilbakereise fra Wien formet sig som et triumftog. I Dresden, München og Kissingen stod folkejubelen som et veir omkring ham, og efter hjemkomsten77

ti! Friedrichsruhe drog der et utal av hyldningstog ut til ham.

Det var et saa umiddelbart utslag av folkeinstinktet, at ingen av repræsentanterne for „den nye kurs" kunde være i tvil om, hvor landet laa. Men det behøver neppe at fortælles, at det ikke faldt nogen av dem ind at ta det ringeste hensyn til det. Reisepolitiken gik sin uforstyrrede gang med taler og optog, flagsmykkede gater og pragtfulde illuminationer. Enten var keiseren selv i besøk eller mottog han besøk, saaledes at nationen indirekte eller direkte „næsten uten ophør havde verdens blik rettet mot den straalende rigsfaçade", for at tale med Harden. Samtidig hersket der den mest beklagelige forvirring i det offentlige liv.

I principet skulde det Capriviske regimente repræsentere en slags liberalisme, og ved sine frihandelske handelstraktater og sine indrømmelser overfor socialisterne og polakkerne laa det virkelig en strek længer til venstre end det Bismarckske. Men virkningen av det var selvfølgelig ganske illusorisk med en selvraadig keiser i spidsen, som næsten stadig var paa farten, og derfor havde særdeles let for at gripe ind i utide.

Regjeringens optræden er præget av motsigelser og halvhed, og de synsmaater, som blev forfegtet av rigskansleren og de enkelte ministre, svinget ofte med ændringen i opfatningen paa høieste sted, forinden vedkommende saker endnu havde fundet sin endelige avgjørelse. Folkeskoleloven blev indbragt og tat tilbake igjen. Hærloven gik tilslut igjennem med et yderst knepent flertal, efterat den først var forkastet, uagtet keiseren ved nytaarskuren 1. januar 1893 overfor sine generaler havde truet med „at slaa oppositionen sønder og sammen". Kort sagt, det offentlige liv var i regjering og nationalforsamling behersket av en forvirring, som vakte betænkeligheder ikke bare hos oppositionens aviser og de yderliggaaende fraktioner i rigsdagen, men ogsaa paa hold, hvis loyalitet var hævet over enhver tvil. Uvilkaarlig spurte man: Hvad betyder alt dette? Og hvor driver vi hen tilslut?78

Men systemet lot sig ikke forandre — eller rettere sagt, det maatte opretholdes i strid med al sund og moderne opfatning, fordi en ændring var ensbetydende med en opgivelse av alt, hvad keiseren like fra sin tronbestigelse havde forkyndt som den høieste politiske visdom og som sit maal og ideal som regent.

Da hændte der noget, som med ett slag skapte en ny situation — ialfald for en tid.

Sommeren 1893 blev Bismarck betænkelig syk i Kis-singen. Keiseren havde ikke anelse om sygdommen, før faren i virkeligheden var over — et nyt bevis paa, hvorledes hans omgivelser søkte at bringe Bismarck i glemmebogen hos ham — men øieblikkelig slog det ned i ham, hvad han havde at gjøre. Der var ikke den fjerneste tanke hos keiseren om atter at benytte sig av Bismarcks raad; heller ikke nogen politisk beregning hos ham i retning av at styrke sin egen, adskillig avblegede popularitet ved atter at knytte sin gamle kansler til sig. Det hele var et umiddelbart utslag av menneskelig velvilje, som gjør hans hjerte større ære end hans forstand.

Derfor vakte hans lykønskningstelegram til Bismarck av 19. september 1893 i anledning av hans bedring den største begeistring over hele Tyskland, og da Bismarck i januar 1894 avlagde et besøk i Berlin, hvor han ikke havde sat sin fot paa fire aar, var ikke bare han selv, men ogsaa keiseren gjenstand for den mest stormende hyldest. Bismarck var veien til folkehjertet for ham. Først senere har verden gjennem Hohenlohes memoirer faat vite, at Bismarcks besøk i Berlin var en dyd av nødvendighed, siden keiseren mente paa, at han ikke vilde være den, som gik til Friedrichsruhe. „Nu kan de bygge æresporter for ham i Wien og München," sa han. „Jeg er allikevel et hestehode foran ham."

Derfor drog han, som sagt, ikke nogen konsekvens av sin ændrede optræden overfor Bismarck. Her — paa samme maate som i forholdet til Caprivi og hans kolleger — var han paa grund av sin mangel paa selvkritik og sit79

ubegrænsede magtbegjær avskaaret fra at kunne motta forstandige raad. Han maatte selv gjøre alt og selv ha æren for alt.

„Giv mig magten; lad hvem som vil beholde paafugl-fjærene," sa Cecil Rhodes engang med den sterke, næsten brutale realisme, som var eiendommelig for dette skapende geni. For romantikeren Wilhelm den anden har magten og paafuglfjærene altid staat i organisk sammenhæng med hverandre.

Derfor varte det heller ikke længe, før der atter indtraadte et kjølig forhold mellem keiseren og Bismarck, og trods enkelte keiserlige tilnærmelser i de sidste fire aar av rigskanslerens liv, var allikevel enhver virkelig hjertelighed herefter udelukket.

En vakker dag gik det ganske naturlig samme vei med Caprivi. Han havde — som vi allerede har paavist — tat det byrdefulde kanslerhverv paa sig med den mest selvopofrende loyalitet. Han havde underordnet sin overbevisning og sin indflydelse under den keiserlige vilje og sat sit navn under officielle embedsskrivelser, som altid vil være en anklage mot ham. Men da han en dag i oktober 1894 allikevel uten videre fik sin avsked — ikke engang ledsaget av ordene „i naade" — havde han ikke lidt noget kompromiterende nederlag i rigsdagen og heller ikke foretat en eneste embedshandling, som havde vakt keiserens misnøie. Tvertimot havde han, trods sit ubekjendtskab med politikens baaer og skjær, manøvreret likefrem overraskende godt, og ganske nylig havde han, for ikke at vække keiserens mishag, paatat sig det parlamentariske ansvar for den saakaldte „omstyrtningslov" overfor socialdemokraterne, skjønt han tidligere havde karakteriseret den tankegang, som laa til grund for den, som noget nær toppunktet av politisk daarskab. Men han havde glemt at skape sig et parti i rigsdagen — eller, hvad der var endnu vigtigere, et parti ved hoffet, som itide kunde slaa ned de intriger, som var igjære. Derfor kom han ogsaa tilkort overfor den mere behændige grev80

Eulenburg, som trods undermaal i evner og karakter banet sig vei til stillingen som preussisk statsminister og derefter boret sig ind i diplomatiet.

Eulenburg var, som Bismark kalder ham, „en moderne Cagliostro", indsmigrende og paagaaende, „med et par øine, som vilde fordærve den bedste frokost for mig". Han har selv git sig den attest, at han følte sig uvel, hver gang han i livet støtte paa selvstændige karakterer, og vilde helst ha dem paa avstand i historien, saa han slåp at komme i personlig berøring med dem. Som maaneskinspoet var han i besiddelse av utvilsomme evner, og med et utstrakt kjendskab til jargonen i den græske og nordiske mytologi og den tyske middelalderdigtning kunde han sætte i rim alle de stemninger, som keiseren bare evnet at uttrykke i prosa. Som et produkt av deres kunstneriske samarbeide foreligger „Oden til Ægir", forfattet av Eulenberg og sat i musik av keiseren — en begivenhed, som verden, ifølge dagbogen, fik rede paa 11. december 1894.

Det vil — som det er fremhævet bl. a. av den bekjendte koloniminister Dernburg — altid være noget av en psykologisk gaade, hvorledes en person som Eulenburg kunde holde sig saa længe i den keiserlige gunst, og det virker baade sundt og forfriskende, da Wilhelm den anden endelig mange aar senere sætter ham paa porten. Men nu var han den store mand, hvis planer ikke maatte krydses, og bare det at stille sig i veien for ham — selv om Eulenburg gik av med seiren — var nok til at kalde avsked ned over den formastelige, som vovet det.

Det var dette Caprivi nu fik føie som ingen anden, og med en loyalitet, som gjør ham den største ære, traadte han uten et ord til forsvar tilbake til privatlivet — beriget med en del bitre erfaringer, en bunke ordener, deriblandt Den sorte ørn i brillianter. Han iagttog den strengt reserverte holdning til sin død i 1899, og vægret sig med bestemthed for at offentliggjøre nogensomhelst „memoirer", trods indtrængende anmodninger fra indflydelsesrikt hold.81

Avskedigelsen av Caprivi var en saa opsigtsvækkende begivenhed, at den gav gjenlyd over Europa, og med en dristighed, som ikke kunde være mere utfordrende, skrev Kreutzzeitung følgende i sit kommentar til den: „Den vind, som feier de store ned av deres sæter, veksler nu altfor pludselig. Man kan gaa salig iseng med et tillidsvotum idag og tidlig imorgen bli trommet op av hr. von Lucanus1 med anmodning om at stile sin avskedsansøk-ning."

Men der var ikke nogen overdrivelse i det. Statsskibet var forlængst git tilfældigheden ivold, og for fuld damp gik det forover — i zikzak.

1 Daværende geheimraad, keiserens fortrolige raadgiver.

é — Hammer: Wilhelm II. IX.

Jubelaaret.

I 1895 havde det tyske rige sit store jubelaar.

Et kvart aarhundrede var gaat siden det betydningsfulde tidsskille i Europas historie, som betegnes ved det franske keiserdømmes fald og grundlæggelsen av Tysklands enhed. Det var en begivenhed, som i særlig grad var skikket til at appellere til den nationale samfølelse og til at vække minder tillive, som maatte være dyrebare for enhver tysker. Rigtignok havde tidens tand tæret endel paa seierskransen, og mange blade, som havde staat i gyldent skjær for samtiden, var i aarenes løb visnet under historiens ubarmhjertige søkelys. Men der levet fremdeles saa mange tusener, som havde været med i 1870 — som havde sine savn og saar, sin lykke og sit livs stolthed i mindet om sin indsats i kampen for fædrelandets gjenreisning — at der skulde være grund til at imøtese et utbrud av national samfølelse, som vilde gi gjenlyd over verden.

Som bekjendt skedde intet av dette. Jubelaaret blev som festnummer nærmest en fiasko. Arbeiderne var behersket av likegyldighed og en undertrykt forbitrelse, som var en naturlig følge av de mange krænkelser de havde været gjenstand for — for ikke at tale om, at den blod-og jernpolitik, som her feiret sit største minde, var saa væsensforskellig fra socialdemokratiets, at der ikke førte83

nogen bro over. De besiddende klasser var kløvet ved sterke interessemotsætninger. Der var lummert i luften av likefrem pinlige skandaler, og i politiken sat umyndigheden i høisætet i skikkelse av den 75-aarige rigskansler, fyrst Chlodwig zu Hohenlohe Schillingsfürst, som keiseren med en humor, som vilde været paaskjønnelsesværdig, hvis den ikke havde gjældt indehaveren av statens høieste og mest ansvarsfulde embede, havde døpt med navnet Onkel Chlodwig. Men nogen utbredt mangel paa loyalitet var der allikevel ikke; dertil var nationen for det første forlitet utviklet i politisk henseende, og for det andet vægret den sig ved at slippe troen paa, at keiserens hensigter var de bedste. Den havde bare en stadig voksende tvil paa hans evne til at sætte disse hensigter ut i livet.

Alt dette er tilstrækkelig til at forklare, at der ikke blir den rette magt i keiserens taler. Ordene marscherer op i stive geledder: Gud og vort tyske sverd, faneed og troskab mot kongehuset, blind og ubetinget lydighed, seirens laurbær, ærens blodige mark etc. — en defilering av fraser, som strækker sig gjennem maaneder av festligheder. Der var ikke en eneste ny tanke i dem, ikke et saakorn med spirekraft for landets ungdom. For nationen var begivenhederne i 1870 et produkt av arbeide og pligttroskab gjennem lange aar i pagt med de bedste av de egenskaber, som havde sat merke i tysk moral og tysk aandsliv, og som der fremdeles var bruk for i hverdagslivets fredelige kappestrid. For keiseren stod jubelaaret som „en eneste stor takke- og mindefest for den høisalige store keiser" — som han selv uttrykte det.

Derfor kan det ikke undgaaes, at der bryter skjærende mislyd ind i festjubelen.

Paa 25-aarsdagen for Sedan stempler han socialdemokraterne som „en bande mennesker, som ikke er værdige til at bære navnet tyskere", og roper til repræsentanterne for sin hær, at hvis ikke nationen vil skille sig ved disse mennesker, faar I andre „gripe til værge84

mot den høiforræderske skare og føre en kamp, som befrir os for saadanne elementer".

Ved en anden festlig leilighed siger han: Jo mere man trækker sig tilbake indenfor slagord og partihensyn, jo fastere og sikrere gjør jeg regning paa, at min armé — det være sig utad eller indad — vil staa færdig til at følge mine ønsker og mit vink." Og med en hentydning, som ikke er til at misforstaa, minder han om sin bedstefars hilsen i 1848 til de officerer, som bød ham velkommen tilbake efter hans landflygtighed: „Dette er de herrer jeg kan stole paa."

Hele jubelaarets fallit ligger likefrem uhyggelig blottet i disse betegnende ord. Her stod han i det øieblik, han skulde til at indvie den WeltpoliiiJc, som var en naturlig fortsættelse av enhedskampen for 25 aar siden. Som middel til at sætte denne politik ut i livet havde han en flaate, som — for at benytte hans egne ord — „vistnok er liten at se til", men som allikevel var „sterkere end andre mariner ved sin disciplin og sin ubetingede lydighed mot foresatte".

Wilhelm den anden havde like fra gutteaarene av en sjelden interesse for alt, hvad der vedkom marinen. Hans første primitive ideal som skaber av en tysk flaate var den samme mand, som var hans ideal i saameget andet — den store kurfyrste. Her var en tradition at bygge paa, som appellerte til latente kræfter i nationen. De trængte bare at vækkes paa den rette maate. Revolutionsdigteren Freiligrath havde rørt ved dem allerede før midten av aarhundredet, og med det bekjendte slagord om „fremtiden paa havet", som keiseren vandt et europæisk navn paa i 1898, havde han allerede i 1848 forkyndt at

... in den Furchen die Colomb gezogen, geht Deutschlands Zukunft auf.

Men disse strofer synes keiseren aldrig at ha erindret, likesaalitt som han er blit opmerksom paa den fredelige tankegang, som laa til grund for dem. Det tyske folk,85

hvis historiske vei i aarhundreder havde ført indover landet, saa at sige, kunde ved en stø haand atter være ledet ut mot oceanet. I virkeligheden havde det selv allerede tat det første skridt gjennem utviklingen av en koffardi-flaate, som vokste i størrelse og anseelse aar for aar. Ved den begyndelse, som var gjort under Wilhelm den førstes regjering til at skaffe riget en flaate, støttet til en national skibsbygningsindustri, var der skapt de nødvendige betingelser for et samarbeide mellem marinen og koffardi-flaaten, navnlig fra det øieblik riget begyndte at optræde som kolonimagt. Det kunde ikke undgaaes, at en tysk koloni- og flaatepolitik, som tok systematisk sigte paa at fremme tyske interesser hinsides havet, før eller senere maatte krydse de store kolonimagters interesser, og da i første række Englands. Men allerede misfornøielsen med Helgolands-overenskomsten viste, at nationen var villig til at ta konsekvenserne av den nye politik ut fra en berettiget opfatning av principet om den fri konkurrence. Forsaavidt kunde keiseren altid gjøre regning paa at ha nationen med sig. Men visse forutsætninger var allikevel uomgjængelig nødvendige. Koloni- og flaatepolitiken maatte forberedes med omtanke og utvikles med fremsyn og fordomsfrihed — uden fraser og uten pedanteri — og navnlig uten altfor mange komplimenter til hovedkonkurrentens fortræffelige egenskaber.

Behøver det at fortælles, at ikke en eneste av disse forutsætninger holdt stik?

Keiseren er ikke alene uten enhver original idé paa det sjømilitære omraade. Han har, uten at han selv er opmerksom paa det, en likefrem uimotstaaelig lyst til at hamre denne kjendsgjerning ind i bevisstheden, saa ofte der bare er anledning til det. I de syv første aar av sin regjering avlægger han hvert eneste aar et besøk i England, foruten at han mottar hyppige besøk til gjengjæld. Hver eneste gang forkynder han Englands og den engelske flaates pris.

„Saa længe vor flaate har eksisteret, har vi altid86

anstrengt os for at forme vore idéer efter eders, og paa enhver maate lære av dere. Vore officerer og mandskaber kjender den britiske flaates historie likesaa godt som dere selv . . . Den engelske flaate er ikke bare et mønster for den tyske fra et teknisk og videnskabelig standpunkt; men den britiske flaates helte, Nelson etc., har stadig været og vil altid være en ledestjerne for officerer og mandskaber i den tyske marine . . . Nelsons berømte slagord er ikke mere nødvendig. Dere, engelskmænd, gjør allesammen deres skyldighed, og vi kommer som en ung sjøfarende nation til England for at lære av den engelske marine . . . Skulde det nogen gang hænde, at den engelske og den tyske marine faar at kjæmpe skulder ved skulder mot en fælles fiende, da vil den be-rømte'parole „England venter, at hver mand gjør sin pligt", som Nelson utsendte i slaget ved Trafalgar, vække gjenlyd i det patriotiske hjerte til den tyske marine."

Men alt dette skaper ikke det ringeste nyt — likesaalitt som det „Marinekabinet" han har oprettet, straks han overtok regjeringen, og som havde til opgave at skaffe ham den størst mulige direkte indflydelse paa alle saker vedkommende marinen. Adskillige aar senere grundlægger han det keiserlige skibsbygningssamfund, hvor den akademiske side ved spørsmaalene blir prøvet, forinden de sættes ut i livet. Men hele tiden er han aktivt med i de forskjellige spørsmaal, som er oppe til diskussion. Han tar del i forhandlingerne, diskuterer spørsmaalet om panserplater og projektiler, skytsets opstilling ombord i linjeskibe, stabilitetsspørsmaalet osv., altsammen med den lethet, som hans springende begavelse gir ham, og med den autoritet han har i kraft av sin stilling. De virkelig sagkyndige autoriteter, som har sat et livs arbeide ind paa at studere disse spørsmaal, viger for ham i tilfælde av dissens, da det naturligvis har sine betænkeligheder at bevise, at han er paa vildspor — navnlig overfor en større diskuterende forsamling. Resultatet er — som det ogsaa er paavist fra tysk side — at der i en tid, da skibs-87

bygningstekniken utvikler sig med rivende fart verden over, og fremragende chefsingeniører med originale idéer er i virksomhed i de store mariner, ikke opstaar en eneste genial skibsbygningsingeniør i Tyskland. Initiativet stivner i skyggen av denne frodige alvidenhed.

Paa samme maate som han vil mestre alt det tekniske og øve sin bestemmende indflydelse paa materiale og utstyr paa trods av den bevilgende myndighed og marinedepartementet — vil han ogsaa ha menneskematerialet i sin haand. Ved begyndelsen av sin regjering — siger han i en av sine taler — fandt han „en marine, hvis fortræffelige materiale i retning av officerskorps ikke havde den fulde følelse av, at den var et absolut tilbehør til den aller høieste krigsherres person". Men allerede inden jubelaaret er dette forhold ændret i en utstrækning, som vækker hans høieste tilfredshed.

Overfor sine marinerekrutter fører han et sprog, som mere minder om midnatsmonologen i „Faust" end en tale til unge mennesker.

„Den naadige Gud og jeg har hørt eders ed . . . Eden er hellig, og hellig er stedet, hvor I sværger den. Det viser alteret og krusifikset. Det betyr, at vi tyskere er kristne, og at vi altid først gir Gud æren i alle vore gjøremaal. .. Likesom jeg som keiser og hersker gir al min gjøren og tragten hen for fædrelandet, saaledes har ogsaa I den forpligtelse at gi hele eders liv hen for mig. Thi I har svoret eden som kristne. I gaar nu ind i en tid, da der stilles store krav til tjenestens alvor . . . Tænk da atter paa, at I er^kristne. Tænk paa eders forældre — paa mor, som lærte eder Fadervor."

Men far og mor, som sitter hjemme og fra aar til andet læser disse besværgelsesformularer, er ikke oplagt til at ta dem altfor høitidelig. Pedanteriet gror frodig om den keiserlige marine, og paa bakgrunden av eden, alteret, krusifikset og tjenestens alvor lyser de merkeligste blomster.

Men ikke det alene. Nationen staar ogsaa usikker88

med hensyn til selve flaatebygningen. Den hører keiseren klage aar ut og aar ind, at det gaar for langsomt med nybygningen; men samtidig hører den ogsaa — f. eks. i 1891 „om den statelige række skibe, som hører til vor marine"; i 1894, at marinen nu har „naaet en høide, som hele verden yder sin mest uforbeholdne beundring"; i 1895, at marinen „vistnok er liten, men allikevel overlegen alle andre nationer ved sin disciplin". Følgelig kan det

ikke staa saa ilde til. Keiseren overdriver, som han er tilbøielig til — skræmmer uten at ville det. Men nationen vil ikke skræmmes. Bange machen gilt nicht, siger et tysk ordsprog.

Da var det keiseren fik indirekte støtte fra et hold, som han mindst havde gjort regning paa. Den kinesiskjapanske krig var endt ved freden til Shimoniseki 17. april 1895; men allerede en uke efter stillet Tyskland, Rusland og Frankrige med støtte av Spanien en række krav til Japan, som det meget mot sin vilje blev nødt til at gaa med paa. Denne optræden fra de tre stormagters side, som for Tysklands vedkommende førte til, at tyske borgere fik ret til at nedsætte sig i de kinesiske distrikter Hankau og Tientsin, vakte sterk misstemning i England, og da keiseren i august samme aar atter viste sig ved regattaen i Cowes, fik han en føling av, hvorledes den offentlige uvilje slog imot ham som et bakket seil.

Selv havde han nu som altid de sedvanlige ord til sin raadighed — den tyske marines lærvillighed overfor sit engelske forbillede; sin personlige stolthed ved at være britisk admiral; den uforglemmelige dag, da han første gang heiste sit flag paa „Dreadnought" osv. — men det hjalp ikke. Den engelske presse med det høikonservative Standard i spidsen lot ham vite, at han havde godt av at ta sig en undervisningstime i politisk klogskab hos sin gamle bedstemor, dronning Victoria. Det var udelukket, at han vilde overgaa hende i skarpsindighed; i virkeligheden stillet man ikke større fordringer, end at han bare skulde vise sig værdig sin avstamning paa morssiden. Som89

et mere saglig argument blev det fremholdt, at den britiske regjering altid ønsket at staa i et venskabelig forhold til det tyske rige; men at keiserens politik havde en tendens til diplomatiske eksperimenter, som virket særdeles foruroligende. Tyskland burde erindre, at Englands imøtekommenhed overfor det var mere værdifuld end alle andre diplomatiske forbindelser.

Disse artikler vakte uvilje i Tyskland, hvor de blev opfattet som et angreb ikke bare paa keiserens person, men ogsaa paa riget, og den officielle og halvofficielle presse blev ikke svar skyldig. England forlangte aabenbart, at „det flaateløse Tyskland" ikke skulde driste sig til at krydse dets vei som kolonimagt. Men her agtet man ikke at la sig sætte utenfor under forfølgelsen av sine berettigede interesser.

I det øieblik begyndte betydningen av en sjøgaaende flaate av store skibe at dæmre for den tyske national-bevissthed. Man saa, at der var en naturlig sammenhæng mellem flaatepolitiken og kolonialpolitiken. Tysklands optræden overfor Japan og den uvilje denne begivenhed vakte i England, gav den tyske flaatepolitik ny næring, og en likefrem utløsning fik den i keiserens berømte telegram til præsident Krüger i anledning av dr. Jamesons mislykkede raid ind i Transvaal i de sidste dage av 1895:

„Jeg uttaler overfor Dem min oprigtige lykønskning med, at det har lykkes Dem og Deres folk — uten at appellere til venligsindede magters hjælp — ved egen kraft at gjenoprette freden overfor de væbnede skarer, som er brudt ind i Deres land, og likeledes at bevare landets uavhængighed mot angreb utefra."

Det har like fra første stund været bekjendt, at dette telegram, som i almindelighed gaar under navnet Krüger-telegrammet, ikke skyldes nogensomhelst „impulsiv handling" fra keiserens side. Times kunde allerede straks meddele, at det var forfattet i kanslerpalæet, hvor den daværende utenrigsminister Marschall von Bieberstein, marineminister Hollmann og andre efter opfordring av90

rigskansleren havde en konference med keiseren. En anden version, som i realiteten siger det samme — nemlig at der her fandt sted en overveiet statshandling — gaar ut paa, at telegrammet er forfattet av utenrigsminister Mar-schall og forelagt keiseren fuldt færdig til underskrift i nærvær av de herrer, vi har nævnt. Keiseren var avgjort imot at bebyrde telegrafkablerne med dette ganske overflødige og politisk høist tvilsomme telegram, men utenrigs-ministeren, hvis diplomatiske begavelse efter alt at dømme blev betydelig overvurderet i samtiden, efterat han først havde arbeidet sig ind,1 holdt paa nødvendigheden av, at det tyske rige tok stilling til den affære i form av en keiserlig depesche. Den kunde desuten gjøre regning paa almindelig tilslutning av det tyske folk. Dette argument var overbevisende. Keiseren gav nu ikke alene sit samtykke til telegrammet. Han gav ogsaa ordre til, at det skulde offentliggjøres i pressen.

Krügertelegrammet vakte en enestaaende opsigt overalt i verden, men navnlig i England og Tyskland. Der var i England til en begyndelse ikke saa faa, som var villig til at undskylde keiseren, skjønt de fandt det noget paafaldende, at dronning Victorias dattersøn — den aarlige gjest ved regattaerne i Cowes og den stadige, demonstrative tolk for sine venskabelige følelser overfor England — absolut maatte være førstemand til at uttale sin glæde overfor boerne i anledning av et britisk nederlag. Men han kunde jo ikke la telegraftraadene være i fred, naar noget stod paa, og her var jo en førsterangs anledning til at røre ved dem.

Hvis det havde faat lov at bli med denne velvillige fortolkning fra britisk side, er der grund til at tro, at

1 Som eksempel paa det minimum av anseelse han nød ved sin tiltrædelse, bl. a. paa grund av sin likefrem prostituerende uvidenhed i fremmede sprog, kan nævnes, at han inden det diplomatiske korps med et ondskabsfuldt ordspil blev omtalt ikke som utenrigsminister (M. le ministre aux affaires étrangéres), men som en minister uten rede paa noget (M. le ministre étranger aux affaires).91

hele opstyret meget hurtig vilde døet hen. Men det varte ikke længe, før det var paa det rene, at der her forelaa et bevisst tysk forsøk paa at komme det britiske koloniherredømme i Afrika tillivs. Blandt andet blev der fra tysk side — samtidig med de sidste forberedelser fra dr. Jamesons side — øvet et sterkt pres paa den portugisiske regjering for at bevæge den til at tillate tyske troppers gjennemmarsch over Delagoa Bay-distriktet. Dette forhold gjorde utslaget, og hvad der til en begyndelse bare havde været [et utbrud av øieblikkelig uvilje, blev nu et likefrem nationalt raseri, som feiet England og brøt ned de sidste rester av sympati for keiseren. Med sin engelske familie opretholdt han ogsaa i de følgende aar venskabelige forbindelser i form av private besøk. Men politisk var England stængt for ham, og først en graakold januardag i 1901 ved dronning Victorias dødsleie — efterat han havde svigtet boerne i alle deres forhaabninger, og deres skjæbne i virkeligheden allerede var beseglet — indtraadte der atter en slags forsoning mellem keiseren og det britiske folk. Men aarene har aldrig ladt det gro glemsel over Krügertelegrammet, og selv efter hans fra et tysk standpunkt likefrem pinlig aapenhjertige bekjendelse av 1908, som vi senere skal komme tilbake til, blev der hos det britiske folk sittende en brod av mistillid til ham, som naget like til utbruddet av den store krig.

Til gjengjæld vakte Krügertelegrammet en sjelden enstemmig begeistring i Tyskland. Man tok det som et bevis paa, at den tyske kolonialpolitik nu var ført ind i et maalbevisst spor; at man paa ledende hold virkelig mente at utvikle det tysk-afrikanske kolonirige, som var grundlagt allerede under Bismarck, men som halvveis var blit lemlæstet ved Helgolandsoverenskomsten. Stemningen i Tyskland var avgjort paa boerfolkets side. Keiseren havde tolket nationens følelser netop saaledes, som den vilde, at de skulde tolkes overfor en begivenhed som Jamesons raid. Det skapte sympati for ham i Tyskland» selv hos dem, som til daglig ikke hørte til hans beundrere,,92

at han nu fik folkeharmen mot sig i England; han repræsenterte ikke længer bare sig selv, men ogsaa det tyske folk, som blev trukket med ind i uviljen, og som rent instinktmæssig følte tilfredsstillelse ved at gjengjælde den. Derfor havde han ogsaa den overveiende del av nationen med sig, da han ved gaiataflet paa Berlins slot 18. januar 1896 — femogtyve-aarsdagen for keiserproklamationen i Versailles — uttalte de opsigtsvækkende ord: „Av det tyske rige er der blit et verdensrige. Overalt i fjerne dele av jorden bor tusener av vore landsmænd. Tyske varer, tysk viden, tysk virksomhed gaar over oceanet. Tusener av millioner beløper de værdier sig til, som Tyskland har svømmende paa havet. Dere, mine herrer, har den alvorlige pligt at hjælpe mig til at indforlive dette større tyske rige fast i det hjemlige . . . Dere vil hjælpe mig til at opfylde min pligt ikke bare overfor mine landsmænd herhjemme, men ogsaa overfor de tusener av landsmænd i utlandet — det vil sige, saaledes at jeg kan beskytte dem, hvis jeg maa." x.

Fremtiden paa havet.

Keiserens høistemte tale om fremtidens Stortyskland — koloniriget hinsides havet, som skulde sveises sammen til en organisk enhed med hjemlandet — gav Times anledning til at stille et par meget prosaiske spørsmaal.

„I hvilke, hittil herreløse, distrikter skal det nye rige grundes, eller hvorledes og fra hvem skal det vindes ved

erobring? Hvem skal det bli befolket av?

Disse spørsmaal, som ikke kan betegnes som urimelige fra et britisk standpunkt, havde allikevel sin tydelige brod, som sved det officielle Tyskland i kjødet:

— Fantaster! Hvor vil I hen uten en flaate?

Her staar vi ved det centrale i den tyske kolonipolitik. Den havde begyndt at gjøre erobringer hinsides havet og indledet en Weltpolitik med en flaate, som ikke havde nogen betingelser for at løse opgaven og en administration, som gjennemgaaende stod uten baade forstaaelse og interesse for en saadan politik. Caprivi havde med en menneskekundskab, som vilde gjort endog hans forgjænger ære, oprettet et kolonidepartement med en egen chef i den hensigt at neutralisere den officielle ærgjerrighed paa dette omraade gjennem rendyrkningen av et hjemlig bureaukrati, for hvem kolonialpolitiken nærmest var en plage man havde at trækkes med, siden man nu engang var en94

stormagt. Wilhelm den anden havde set sammenhængen mellem koloni- og flaatepolitiken tidligere end de fleste av sine landsmænd —- likesaa meget ut fra en oprindelig militærærgjerrighed som ut fra et rigtig politisk instinkt. Men uheldigvis havde han været uten enhver evne til at bibringe det tyske folk samme opfatning. Grunden var den samme, som stængte veien for ham til den tyske tillid ogsaa paa andre omraader — hans utaalmodighed og ærgrelse overfor enhver opposition; hans ubeherskede utbrud; hans frodige demaskering av sine batterier, for at tale i militærsproget, og fremfor alt hans demonstrative venskabsforsikringer overfor England, som bare gjorde ondt værre.

Men selv paa dette forholdsvis sene tidspunkt — efterat Kiautschau-affæren allerede er indledet i tilslutning til programtalen paa Versailles-dagen — fører han ved aap-ningen av rigsdagen i november 1897 et mere moderat sprog, end man skulde vente. Han er tilstede i egen person og bebuder fremlæggelsen av det forslag, som senere gik igjennem i form av den saakaldte „første flaatelov".

„Utviklingen av vor krigsflaate," heter det i den likefrem historiske trontale, „svarer ikke til de opgaver Tyskland er tvungen til at stille til sin værnekraft tilsjøs. Den er ikke tilstrækkelig til at sikre de hjemlige kyster og havne mot blokade og yderligere foretagender fra fiendens side i tilfælde av krigerske forviklinger. Den har heller ikke holdt skridt med den livlige vekst i vore oversjøiske interesser. Mens den tyske handel i stigende utstrækning deltar i verdens varebytte, er antallet av vore krigsskibe ikke saa stort, at vi kan yde vore landsmænd i utlandet den sum av beskyttelse, som svarer til Tysklands, stilling og dermed ogsaa det rygstød, som bare utfoldelse av magt er istand til at gi. Selv om det ikke kan være vor opgave at komme paa like fot med stormagter av første rang, maa Tyskland allikevel ruste sig paa en saadan maate, at det er istand til at hævde sin anseelse blandt95

jordens folk. Hertil kræves en forsterkning av den hjemlige slagflaate og en økning i tallet paa de skibe, som er bestemt til at gjøre tjeneste i utlandet i fredstid." Og for yderligere at understreke betydningen, rettet han endog efter oplæsningen av trontalen en personlig opfordring til rigsdagens medlemmer om at hjælpe ham til at holde den ed han havde svoret — „at værge rigets enhed utad".

Allikevel kostet det store anstrengelser at drive loven igjennem i rigsdagen, da medlemmerne, trods en ihærdig underhaandsagitation og likefremme trusler fra keiserens side om at slaa oppositionen ned, ikke fandt sig opfordret til at gjøre nogen indrømmelser. For ikke at la noget middel være uprøvet, grep keiseren endog til den usedvanlige utvei at rette en appel til nationen i form av en rundskrivelse, som paa grundlag av statistiske data meddelte almenheden det beklagelige faktum, at den tyske flaate trods de forskjellige nybygninger ut gjennem første halvpart av nitiaarene var forholdsvis svakere, sammenlignet med de øvrige stormagtsflaater, end tilfældet var, da keiseren tiltraadte regjeringen. Denne meddelelse rummer i virkeligheden en skarp kritik over „den nye kurs" og dermed over ham selv, som havde fundet sig i, at Caprivi, som ikke ønsket at opta nogen kamp i rigsdagen for marinen, havde slaat av paa de nødvendigste fordringer. Følgen var, at der faktisk var indtraadt en stilstand i utviklingen av marinen — og dermed forsumpning. Men i dette øieblik saa det ut til, at nationens flertal havde glemsel ogsaa for dette. Uvilkaarlig begyndte den at svinge med ham, alle undtagen socialisterne —

de vaterlandslose Gesellen, som han havde tituleret dem nogen maaneder i forveien i et telegram til sin bror, prins Heinrich. Dermed var spillet i virkeligheden vundet. Resten av agitationen blev besørget av Deutsche Flotten-verein, som blev stiftet i april 1898, nogen uker efterat rigsdagen havde vedtat den første flaate lov.

Denne forening, hvis navn for al fremtid vil være knyttet til gjenreisningen av den tyske flaate omkring96

1900 tallet, har i en aarrække løst sin opgave paa en maate, som er hævet over ros fra et agitationsstandpunkt, uanset hvad man mener om agitationen selv. Sammen med marinedepartementet under ledelse av admiral von Tirpitz har flaateforeningen under admiral von Koester arbeidet støere og mere taktfast end nogen administrativ maskine i hele riget. Tirpitz har indbragt flaateforslagene i rigsdagen og baaret dagens byrde og hete for at drive dem igjennem. Koester har ledet bearbeidelsen av de store masser, ophævet det træghedsmoment, som altid er tilstede hos dem, og faat tankependelen til at svinge i en bestemt retning. Rigtignok har keiseren, som vi har set nævnt i det foregaaende, gjennem sit marinekabinet søkt at øve en uforholdsmæssig indflydelse paa ledelsen av sakerne, og flere av de skibstyper, som han har været med at lancere som førsterangs og som en triumf for tysk skibsbygningskunst, er senere blit forladt som forfeilet og ubrukelige.1 Men det væsentlige er, at von Tirpitz og von Koester har faat lov at bli i sine stillinger uanfegtet av alle de keiserlige kastevinde, som i aarenes løb har blæst saa mange andre dygtige mænd bort fra deres stillinger.

Resultatet har været, at der efterhaanden er vokset op et Tyskland med et maalbevisst koloni- og flaate-program, langt sterkere markeret end i trontalen av 1898, og fremfor alt med en vilje, som bar betydelig længer end de keiserlige ord. For keiseren har flaateprogrammet altid været noget av et deklamationsnummer. For nationen har det rummet en realitet, som grep ind i dens liv og virket bestemmende paa dens utvikling. Derfor tok det tid, før den kom med. Men da den kom, var den ogsaa rede til at ta alle konsekvenser. Det er nødvendig at fastholde denne kjendsgjerning for at forstaa hele den agitation, som sætter sit præg paa tysk folkelynne og

1 Eksempelvis den saakaldte „Herthaklassen" (krydsere), som forlængst har maattet gaa ut av aktiv tjeneste og ind i rækken av skoleskibe.97

tankegang i de fjorten aar fra aarhundredskiftet fremover til den store krig. Det er som om nationen er betat av ekspansionstrang — en viss sehnsuchtvolles Hungerleiden nach dem Unerreichlichen, som en repræsentant i rigsdagen uttrykte det for snart ti aar siden med et vellykket citat av Goethe. Her har flaateforeningens arbeide øvet en saa bestemmende indflydelse, at den simpelthen er med og sætter sit præg paa et helt avsnit av Wilhelm den andens tidsalder.

Ved utbruddet av verdenskrigen havde den et medlems-antal paa opimot 1 lU million, fordelt paa over 300 lokalforeninger. Gjennem sit maanedsskrift Die Flotte, som utkommer i over 350000 eksemplarer, gjennem brochurer og foredrag i en uendelighed har foreningen i aarenes løb vakt en enestaaende interesse for flaaten. Med en prisværdig forstaaelse av det gamle ord, „at det ikke er den karske, som har lægen behov, men de som har det ondt", har foreningen lagt sin hovedagitation paa det indre av landet — overalt hvor der kunde sitte tvil og uvidenhed tilhuse. I de bayerske høilande, dypt inde i Østpreussen og Rhinprovinsen, hvor man tidligere levet i en maritim uskyldighedstilstand, har foreningens trænede foredragsholdere været paafærde. Et snes kinematografapparater, som tilhører foreningen, har forkyndt marinens storhed og vekst, mekanismens mangfoldighed, de vidunderlige opfindelser og forbedringer. De ledende mænd har passeret revu med keiseren i spidsen — skaberen av det hele naturligvis. Hvert eneste aar er tusenvis av skolebarn og deres lærere fra det indre av landet efter initiativ av foreningen befordret ut mot kysten — til krigshavnene og dokkerne for at se alle de skibe, som keiseren bygget til Tysklands vern. De keiserlige slagord er plapret efter, til hvert eneste skolebarn kunde dem, og ingen spidsborger var i tvil om rigtigheden av dem. „Fremtiden, som ligger paa havet"; „Neptuns trefork, som maa hvile i Tysklands haand"; „oceanet som en væsentlig betingelse for Tysklands storhed"; „det bitre behov for en flaate" — altsammen

7 — Hammer: Wilhelm II.98

er gledet ind i bevisstheden hos dette folk, som ikke kom med, før det merket eller trodde at merke motstand mot

sine berettigede krav.

Men det, som ufrivillig springer ut i harme, trænger som regel hadets kunstige næring og sensationens stimulans. Her har flaateforeningen været utrættelig paafærde — navnlig hver gang det har gjældt at støtte op under keiserens eksperimentale utenrikspolitik. „Fædrelandet i fare"; „Den troløse Albion"; „Den britiske fare"; „England er fienden"; „Den næste krig" osv. er titler paa brochurer fra før krigen, som viser, hvorledes der blev agiteret — altsammen i den hensigt at skape en stadig voksende flaate. Programmet er kort og godt at erobre „Neptuns trefork", koste hvad det vil. Man aspirerer til den som til Amerikapokalen og Atlanterhavsrekorden.

I hele denne agitation har keiseren været, om ikke netop den centrale skikkelse, saa ialfald det officielle symbol. Hans telegrammer og taler vedkommende flaate- og Welt-politiken vokser i tal efter vedtagelsen av den første flaate-lov og grundlæggelsen av flaateforeningen. Han lykønsker de tyske forbundsfyrster, komplimenterer foreningens styre ved diverse anledninger, gir en avdeling torpedobaate ordre til at gaa opover Rhinen og anløpe Køln „for at overbringe en hilsen fra havet". Den trænger længer og længer ind trods alle hindringer; gaar gjennem Hessen og Baden og stanser ikke før i Strassburg. Selv Bayern med dets høilandstraditioner betænkes med et besøk, og en dag i 1900 styrer torpedobaat-flotillen ind til Germersheim, hvor den lille Queich-elv efter et kort løb vestfra falder i Rhinen. Forbundsfyrsterne tolker befolkningens loyale følelser overfor keiseren i anledning av det usedvanlige besøk. Keiseren telegraferer og takker. Han er „overbevist om, at den nationale begeistring og forstaaelsen og interessen for vore opgaver paa havet er i fremgang hos det tyske folk", og at „hans bestræbelser for at skaffe Tyskland en sterk marine" vil krones med held.

Han ser sine skibe gaa av stabelen — i Kiel, i Hamburg,99

Wilhelmshafen — Kaiser Wilhelm der Grosse og Kaiser Karl der Grosse, begge med nogen maaneders mellemrum i 1899 og Wittelbach i 1900. Det er de første praktiske resultater av flaateloven og flaateforeningens arbeide. Hvert av disse skibe er „et nyt stykke av fædrelandets svømmende vernekraft" — et vidnesbyrd om, at Tyskland langt om længe er vaagnet til forstaaelse av, „hvor mægtig oceanets bølgeslag banker paa vort folks port og tvinger det til som et stort folk at hævde sin plads i verden — med ett ord til en Weltpolitik. Oceanet er uundværlig for Tysklands storhed. Men oceanet beviser ogsaa, at der paa havet og i det fjerne hinsides havet ikke mere maa falde nogen stor avgjørelse uten Tyskland og uten den tyske keiser. Jeg er ikke av dem, som mener, at vort tyske folk for tredive aar siden har seiret og blødet under ledelsen av sine fyrster for at la sig skyve tilside ved store avgjørelser paa det utenrigske omraade. Hvis saa skedde„ vilde det engang for alle være forbi med det tyske folks magtstilling i verden, og jeg er ikke tilsinds at la det komme dit. At anvende de bedst egnede — og hvis det maa saa være — hensynsløst at anvende de skarpeste midler i saa henseende, er min pligt og min skjønneste forret."

Mere intenst kan det ikke hamres ind i bevisstheden i ord og gjerning, i tekst og billeder, at der nu har fundet et gjennembrud sted i det tyske folk.

Vi skylder at nævne, at der like fra aarhundredskiftet var mange, som holdt igjen — sindige aviser og tidsskrifter og neutrale handelskorporationer — eksempelvis Bremens handelskammer allerede i sin aarsberetning for 1901. Men tendensen i retning av overdrivelse — nu da keiseren selv var hvirvlet ind i bevægelsen — var allikevel skikket til at vække ængstelse hos enhver, som evnet at se utover døgnet.

„Det tyske folk blir mere og mere utfordrende i sit sprog under diskussionen om de offentlige anliggender," heter det i en artikel i tidsskriftet Die Grenzboten i januar100

1902. „Det er beklagelig at lægge merke til, hvorledes tonen har forandret sig i saa henseende i løbet av sidste ti-aar . . . Det er paa høi tid, at der ikke gydes endnu mere olje i ilden." Som vi allerede har antydet, fik disse og lignende forstandige ord ikke den betydning, som tilkom dem — væsentlig paa grund av den ulyksalige teori om den europæiske „indklamringspolitik" overfor Tyskland, som allerede paa dette tidspunkt begyndte at faa magt over sindene. Den tale vi netop har citeret av keiseren, er i saa henseende særdeles illustrerende — og den skulde, som bekjendt, ikke bli den sidste.

Her stod nationen paa terskelen til det tyvende aarhundrede, som keiseren paa trods av almanaken og den øvrige verden dekreterte skulde begynde 1. januar 1900.

„Det tyske folk ligner en ædel fuldblodshest," sa keiseren i en tale i Stettin et aars tid i forveien. „Det taaler ikke, at nogen vinder saalangt ind paa det som til bugjorden, men vil hævde sin plads forrest."

Nu spurtet den i graalysningen av det tyvende aarhundrede, mens konkurrenterne endnu havde 365 dage igjen av det nittende. XI.

Omkring ti-aarsjubilæet.

Det betydningsfulde gjennembrud i den tyske national-opfatning, som vi har skisseret i det foregaaende kapitel, falder i alt væsentlig sammen med fyrst Hohen-lohes kanslertid. Det var den keiserlige enevoldstid par excellence — magtens høisommer, da ærgjerrigheden fik luft under vingerne og satte kursen mot fjerne maal. Den blev indviet i reaktionens tegn med en appel fra keiserens side til Preussens adelsmænd om at støtte ham i kampen for religion, moral og orden mot omstyrtningspartierne; men det behøver neppe nogen indgaaende paavisning, at ikke noget tidspunkt kunde være uheldigere valgt for en saadan politik. Den saakaldte omstyrtningslov, som kort efter Caprivis fald blev indbragt for rigsdagen — vil til alle tider staa som et sjeldent vidnesbyrd om politiskt kortsyn hos Wilhelm den anden og hans daværende raadgivere.

Behandlingen av forslaget, som strakte sig gjennem næsten hele 1895-sessionen, bidrog i høi grad til at forbitre jubelaaret og skape den utbredte misnøie og like-gyldighed, som vi allerede har nævnt. Psykologisk set var den i høi grad naiv, fordi religion og national ærgjerrighed, klerikal socialpolitik og paagaaende erobringstendenser hinsides havet ikke godt kan rendyrkes side om side.

Her havde Caprivi med sikkert instinkt stillet sig kjølig102

ut fra en solid konservativ og bundhæderlig opfatning, som hvilte paa noget av en historisk tradition. For en menneskealder siden havde Wilhelm den førstes bekjendte krigsminister, Roon, været ængstelig for at Preussens stilling som ledende magt i Tyskland skulde virke demoraliserende paa den strengt monarkiske og kirkelige karakter hos det overveiende flertal av det preussiske folk og derfor holdt igjen i det længste overfor den Bis-marckske politik. Nu var Caprivi bekymret for, at den stort anlagte kolonialpolitik, som Wilhelm den anden begyndte at tumle med, skulde forvandle de gammeldags hæderlige tilfredse og loyale tyskere til en ufin, paagaa-ende race med amerikansk fart og britisk individualitets-trang. Det var utvilsomt rigtig psykologisk set. Men selv om Caprivi havde faat lov at fortsætte som rigskansler, var det tyske samfund, da han traadte ind i det offentlige liv, allerede saa dypt furet av de sociale motsætninger og alle de spørsmaal, som stod i forbindelse med dem, og saa utpræget materialistisk anlagt i hele sin handelsmoral og sit økonomiske grundsyn, at utviklingen ikke mere lot sig stanse.

Fyrst Hohenlohe, som var mindre av en karakter end Caprivi og fremfor alt ikke belastet med hans moralske bekymringer, havde adskillig lettere for at gaa med paa en saadan politik. Hans høie alder er ogsaa en undskyldnig for ham, da man ikke godt kan vente nogen særlig motstandskraft overfor keiserlige enevoldslyster hos en mand paa 76, som ikke tidligere har udmerket sig ved nogen større grad av selvstændighed.

Med Hohenlohe holdt den officielle uansvarlighed sit indtog i det offentlige liv paa en maate, som man ikke tidligere havde været vidne til eller overhovedet tænkt sig muligheden av. Han var født i 1819 og havde i aarenes løb gjort en udmerket karriere efter den teori, som han engang for spøk har anbefalet — „at en ung mand, som vil frem i verden, bør ha en pen sort frak og holde sin mund". Han havde været gesandt i Paris og aller sidst103

statholder i Elsass-Lothringen — en post som han havde trukket sig tilbake til, efterat ham i 1884 havde været preussisk statsminister. Dengang havde han søkt avsked allerede efter et halvt aars tid med den begrundelse, at de embedsforretninger, som knyttet sig til stillingen, „oversteg hans kræfter og hans helbred". Nu — ti aar efter — lot han sig utnævne ikke bare til preussisk statsminister, men ogsaa til rigskansler. Vi skylder ham den indrømmelse, at han undslog sig til en begyndelse og først efter to dages pres gav efter for de keiserlige anmodninger; men det er desværre ikke helt korrekt, naar utgiveren av hans bekjendte Denkwürdigkeiten, som i

mange henseender er et ypperlig kildeskrift til belysning av Wilhelm den andens tidsalder, gjør den bemerkning, „at følelsen av en bydende patriotisk pligt synes at ha bestemt fyrsten til at følge den keiserlige kaldelse trods hans alvorlige betænkeligheder". Det virkelige forhold er nemlig, at fyrst Hohenlohe tilslut blev stillet overfor valget mellem rigskanslerstillingen og avsked fra statstjenesten overhovedet. Han valgte det første ut fra en virkelysten natur, som ikke kunde forsone sig med den tanke at gaa ledig selv høit oppe i aarene. Men det siger sig selv, at han var altfor klog til at gjøre sig nogen illusioner om varigheden av sin nye magt.

„Vanskeligheden i min stilling ligger i de uventede avgjørelser fra Hans majestæts side," noterer han i sin dagbog for 14. januar 1895. Men jubelaaret med alle dets politiske viderværdigheder, ikke mindst i form av ministerkriser og intriger bak kulisserne, lærer ham at operere med en behændighed, som man neppe skulde ha tiltroet en mand i hans alder. Et aar senere — 26. januar 1896 — skriver han til en av sine venner: „Jeg skulde svaret Dem tidligere; men det veksler med jubelfester og kriser, som lægger beslag paa al min tid. Som regel forløper kriserne ganske fredelig, efterat de har har holdt mine venner i spænding nogen dage. For tiden vil Hans majestæt ikke ha nogen anden rigskansler end mig og gir104

mig ret. Under de forhaandenværende omstændigheder er jeg trods alle skrøbeligheder allikevel den bedste rigskansler."

Hvad vil man ogsaa vinde ved et kanslerskifte? spørger han et andet sted i sin dagbog, efterat ha nævnt, at der er en sterk opposition i rigsdagen for at „bringe mig i miskredit hos Hans majestæt". Selvfølgelig intet uten konflikt med rigsdagen. „Men konflikt med rigsdagen fører til opløsning og nye valg, og de igjen til nederlag for regjeringen. Opløsning en gang til fører til statskup, og statskup til konflikt med forbundsregjeringerne, til borgerkrig, til opløsning av det tyske rige. Saa vil utlandet ikke holde sig i ro, men blande sig ind — i det mindste Frankrige." Uttalelsen er straalende i sin slutning fra aarsak til virkninger. Overfor slike vidtrækkende muligheder er det naturlig, at keiseren og hans rigskansler holder sammen baade i sin egen og fædrelandets interesse. I virkeligheden synes keiseren at bli mere og mere for-nøiet med sin gamle kansler, jo længer det gaar — og ved flere leiligheder benytter han anledningen til at ønske ham tillykke med hans politiske resultater.

I 1897 var der anledning til at feire et nyt jubilæum. Der var gaat hundrede aar siden Wilhelm den første blev født, og efter den fremragende del han havde tat i arbeidet for fædrelandets gjenreisning i en stor tid, ikke mindst ved sine sjeldne moralske egenskaber, var det baade historisk og menneskelig berettiget, at hans minde fik sin skyldige honnør.

For Wilhelm den anden, som forlængst havde mistet ethvert holdepunkt i virkelighedens verden, naar det gjaldt bedstefaren, blev denne begivenhed et nyt og vidtløftig deklamationsnummer med alle ordene fra 1895 og tidligere op igjen. Den gamle keiser, hvis styrke i livet var hans fordringsløshed, hans aandelige fornemhed og — for hans store livsverks vedkommende — hans uforbeholdne indrømmelse av, at hans eget arbeide kom i anden række — opstaar paa hundredaarsdagen som skaberen av det hele.105

Han er manden med „de store tanker, som alt ligger færdig i hans hode" og venter paa at bli utløst i en historisk stund. „Ved Guds styrelse var der i hans nærhed mangen bra og dygtig raadgiver, som havde den ære at utføre hans tanker. Men de var allesammen verktøi for hans ophøiede vilje og fyldt av denne ophøiede keisers aand."

Med denne misforstaaede pietet overfor sin bedstefars historiske minde nøier keiseren sig ikke med at rokke ved alt, hvad der heter kjendsgjerninger og skape et ubehjælpelig misforhold mellem aarsak og virkning. Han maa i ordets bogstavelige forstand dramatisere ham. Sammen med forfatteren Ernst von Wildenbruch — som romanforfatter et sidestykke til keiserens franske ideal, George Ohnet, og som dramatiker ikke væsentlig bedre — forfatter han et festskuespil med titelen „Willehalm". Han er tilstede ved prøverne, underholder sig indgaaende med de optrædende kunstnere og kunstnerinder og gir raad og anvisninger med en rutine som en gammel teatermand.

En kunstnerinde, som har faat det vanskelige hverv at spille „den tyske sjæl", har han særlig travelt med at instruere.

„De maa ikke smile i denne rolle," siger han. „Den tyske sjæl er dyp-alvorlig. Og av én støpning,* tilføier han. „Det maa De uttrykke i hele Deres holdning; ja liketil i Deres gevandt. Det maa fra hodet til føtterne være en uavbrutt flytende linje."

Men den tyske sjæl er ikke bare forbudt at smile. Den har heller ikke lov at kritisere. Den „ulydighedens aand", han oftere har paatalt, vil han fremdeles ikke vite av. Ved Berlinerstudenternes fakkeltog til slottet i anledning av hundredaarsjubilæet mottar han deputationen for toget, og opfordrer studenterne til at sørge for, at det tyske folk vænner sig av med den slette vane at være misfornøiet med alt mulig, som den nu er saa altfor henfalden til.

Uttalelsen vækker opsigt og med fuld ret. Der forelaa ingen ydre foranledning til den, tvertimot. Keiseren kom106

like fra festmaaltidet med de tyske fyrster, og hvor han vendte blikket hen fra slotsaltanen, lyste loyaliteten mot ham i illuminationer og fakler. Allikevel var det tanken paa de misfornøiede elementer i riget, som var sterkest i ham. Fem aar i forveien havde han i en tale opfordret de misfornøiede til „at ryste det tyske støv av sine tøfler og søke sig et nyt hjem under en lysere himmel". Nu var han ikke netop oplagt til at gjenta denne sætning, fordi han visste, at de misfornøiedes hær havde faat en ganske betydelig tilgang i de forløpne aar, og at det ikke var raadelig, at man tok ham altfor bogstavelig. Han vilde bare hamre ind i studenterungdommen i en aften, som vilde komme til at bli mindeværdig for dem, at den maatte sætte sig til opgave at fremme et officielt livssyn i riget og skape loyale borgere, som var tilfreds med det bestaaende og ikke ytret nogensomhelst kritik.

Nationen skal løfte „den store keiser", hvis hundredaars fødselsdag den nu feiret, op i høisætet av sin beundring og kjærlighed, „samle sig i skarer om hans minde, som spanierne fordum om den gamle Cid."1 Sandelig, han har øvet en stor gjerning i folket og sat det et lysende eksempel. Men navnlig har han „løftet op i veiret for os fyrster et klenodium, som det gjælder for os at holde hellig: Kongedømmet av Guds naade — kongedømmet med dets tunge pligter, dets uavladelige, stedsevarende møie og arbeide, dets frygtelige ansvar for skaberen alene — et ansvar, som intet menneske, ingen minister, ingen nationalforsamling, intet folk er istand til at løse fysten fra".

Med en slik opfatning av sin stilling er det ganske naturlig, at han ikke har noget at sige nationen paa tiaars-dagen for sin tronbestigelse. Til gjengjæld samler han sine livregimenter i Potsdam 16. juni 1898 og henvender sig til dem i en længere tale: „Den vigtigste arv, som min ophøiede bedstefar og far har efterladt mig, og som jeg

1 Den berømte sagnhelt fra sidste halvpart av det ellevte aarhundrede e. Kr., hvis virkelige historie er saa overgroet av romantik, at det er vanskelig at komme ind til den.107

har tiltraadt med stolthed og glæde, er arméen. Til den rettet jeg min første henvendelse, da jeg besteg tronen; til den retter jeg nu ved indtrædelsen i det nye decennium paany mine ord . . . Med alvorlig bekymring overtog jeg kronen. Overalt tvilte man paa mig; overalt stødte jeg paa falske domme. Bare én havde tillid til mig, bare én trodde paa mig, og denne ene var arméen."

I virkeligheden er der i dette nødrop en indrømmelse av, at han idag — efter ti aars forløb — er akkurat like langt. Grunden hertil er indlysende for alle andre end ham selv. Han var likesom Josef den anden av Østerrige litt over hundrede aar i forveien hildet i den beklagelige vildfarelse, „at gode hensigter er tilstrækkelig til at skape en lykkelig regjering". Ingen misforstaaelse kan være mere skjæbnesvanger for en fyrste end denne; ingen teori mere skikket til at vugge ham ind i vrangforestillinger og nære den indbildning, at han er noget av et misforstaat geni. Hele Wilhelm den andens regjering ned gjennem 1890-aarene bunder i denne opfatning. Derfor fjerner han sig i virkeligheden mere og mere fra sit folk, trods sine uendelige taler og reiser, sine fyrstemottagelser og parader, sin overlæssede annoncering av Tysklands navn gjennem fem verdensdele.

Men det er allikevel ikke dette, som nationen først og fremst forlanger. Allerhelst vil den faa lov at være i fred — et forhold, som hænger sammen med den mangelfulde interesse for det offentlige liv og dens likegyldighed for den parlamentariske statsform. Med dette trægheds-moment, som paa forhaand skaper en gunstig jordbund for det personlige regimente, gaar naturligvis ikke et øieblik ind i de keiserlige beregninger. Han regjerer — som han taler — uten hensyn til forholdene omkring sig, alene optat av, hvad der bevæger sig i hans rastløse tankeverden.

Det system han repræsenterer, og som ifølge sin natur skulde være et mønster paa stabilitet, er saa fuldt av overraskelser, at nationen ikke kjender sig tryg en dag. Hver morgen kan folk resikere at vaagne op til noget nyt.108

Ministre veksler med en næsten uhyggelig fart. I de første otte aar av sin regjering ser keiseren nitten nye ministre omkring sig, og allerede i 1898 „har man holdt op at tælle dem", siger en tysk forfatter. Senere er de skiftet med en hurtighed, som ikke gir de mest utrygge forhold under en vaklende parlamentarisme noget efter.

Enkelte av disse ministre er fjernet under den mest levende beklagelse fra nationens side, deriblandt — i 1896 — den fremragende krigsminister Bronsart, som havde en likefrem sjelden anseelse inden arméen. Andre er forsvundet i stilhed som offer for intriger og ukjendte aar-saker. Dermed fulgte ganske naturlig en stadig voksende famling og reformsyke paa alle omraader — nye ideer og projekter, øieblikkelig keiserens livlige hjerne mente at ha utpønsket noget nyt i den ene eller anden retning. Hærorganisationen, socialpolitiken, handelspolitiken, og endog flaatepolitiken bevæger sig i hop og sprang.

Da indtraf der nogen uker før rigsdagen traadte sammen til forhandlinger om den første flaatelov, en begivenhed, som skulde faa gjennemgripende betydning for utviklingen av den tyske koloni- og flaatepolitik.

I de første dage av november 1897 bragte telegrafen besked om, at etpar katolske missionærer av tysk herkomst var myrdet i den sydlige del av den kinesiske provins Schantung. Allerede halvanden uke senere landet en tysk eskadre i bugten ved Kiautschou og annekterte landet i keiserens navn. Det var ingen ny plan, som her blev realiseret. Tyskland havde længe ønsket at faa fast fot i det nordlige Kina, og under sit ophold i Østasien i 1896 som chef for den tyske eskadre havde von Tirpitz fæstet sin opmerksomhed ved Kiautschou, hvis centrale beliggenhed og fortrinlige Hinterland i forening med et overordentlig gunstig klima for europæere gjorde det til et likefrem ideelt kolonisationspunkt. Uheldigvis var der paa dette tidspunkt endnu ikke dræpt nogen tyske missionærer, saa von Tirpitz blev nødt til at vende tilbake fra det forjættede land som en ny Moses, som bare havde skuet ind i det fra109

det fjerne. Men nu, da leiligheden bød sig til at trænge ind og sætte sig fast i det, var man naturligvis straks paa det rene med programmet.

Ved de diplomatiske forhandlinger, som blev indledet mellem den tyske og den kinesiske regjering umiddelbart efter den tyske landgang i Kiautschou, blev Kina tvunget jil at straffe missionærmorderne og avsætte guvernøren av Schantung som „den intellektuelle ophavsmand" til mordet — en filosofisk distinktion, som neppe har staat helt klart for Confusius' landsmænd. Desuten maatte den kinesiske regjering bekvemme sig til at utrede en skadeserstatning paa 20000 taels til den katolske mission og til at bygge tre bodskirker og syv missionsbygninger til en samlet værdi av 200000 taels. Men det bedste ved affæren var allikevel traktaten vedkommende Kiautschou, hvorved Tyskland „forpagtet" dette vigtige distrikt paa 99 aar.

Men det var ikke nok bare at drive diplomatiske forhandlinger. Tysklands første landvinding i Østasien maatte naturligvis indvies paa en maate, som nationen og hele verden la merke til. I den anledning sendte keiseren i december 1897 sin bror prins Heinrich ut til Kina med en eskadre. Ved en avskedsmiddag i Berlin hilste han ham med en tale, som gik ut paa, at den ekspedition, som nu fandt sted, var „den logiske konsekvens av, hvad min høisalige hr. bedstefar og hans store kansler politisk har grundlagt, og hvad vor herlige far har tilkjæmpet sig paa slagmarken — den første praktiske hævdelse fra det nylig samlede og gjenopreiste tyske riges side av sine oversjøiske opgaver". Derfor indskjærper han sin bror at hævde Tysklands interesser slik, „at hver eneste europæer derute, hver eneste tysker derute, og fremfor alt den fremmede, paa hvis jord vi befinder os, og som vi har at gjøre med, maa ha klart for sig, at den tyske Michel har sat sit skjold, smykket med rigsørnen, paa jorden og er rede til engang for alle at skjænke hver og en den beskyttelse han søker . . . Men skulde nogensinde110

en eller anden foreta noget, som krænker eller skader os i vor gode ret — da far til med pansret næve og flet laurbær om din unge pande — dem ingen i hele Tyskland vil misunde dig!"

Prinsen er overvældet og lover at begi sig ut og „forkynde evangeliet om Deres majestæts ophøiede person".

Men ikke bare i Østasien, ogsaa i Vestasien gjaldt det at slaa et slag for tysk indflydelse og det „keiserlige evangelium".

Dette arbeide tok keiseren selv paa sig i oktober 1898.

Han havde — for at benytte hans egne ord — like fra sin tidligste ungdom næret „et brændende ønske efter at besøke de hellige steder, hvor vor Herre og Frelser havde vandret og fuldbragt sit forløserverk". Nu bød der sig en leilighed til at faa dette ønske opfyldt. Paa en tomt, som i sin tid var skjænket hans far, daværende kronprins Fredrik Wilhelm av Preussen, under et besøk i Palæstina, var der bygget en evangelisk kirke i den hensigt, „at Guds ord skulde forkyndes i den paa den protestantiske trosbekjendelses grund i det tyske sprog, og Jesu Kristi navn prises paa tysk tunge".

Men — som det heter i et officielt tysk jubilæumsskrift fra 1913 — „hvormeget end keiserens Jerusalemsreise nærmest var utsprunget av rent religiøse bevæggrunde, var ogsaa en høipolitisk betydning egen for den". Omsat i andre, mere naturlige vendinger vil dette sige, at turen havde til hovedformaal at fremme det økonomiske samkvem mellem Tyskland og Orienten via Tyrkiet ved at fastslaa det nærmere program for Bagdadbanen. Det er denne politik — et av de mest maalbevisste utslag av tysk initiativ og kapitalanbringelse i løbet av sidste menneskealder — som for tiden staar sin prøve paa Balkanhalvøen.

Fra et etisk synspunkt var ikke øieblikket netop egnet til en Jorsalfærd under sultanens bevaagenhed. Abdul Hamid stod endnu brændemerket av den offentlige mening i Europa og Amerika efter blodbadet paa sine armeniske undersaatter i 1896, og Gladstones frygtelige111

navn paa ham — „morderen paa tronen" — havde endel maaneder i forveien faat ny aktualitet ved den store politikers død. Men det venskabelige forhold mellem Abdul Hamid og Wilhelm den anden, som havde faat sin første besegling i 1889, havde ikke tapt noget i styrke i de ti aar, som er gaat. Besøket i Konstantinopel paa utveien til Palæstina formet sig som noget av en triumf, og den nødvendige koncession paa Bagdadbanen blev indrømmet under de mest liberale betingelser.

I Jerusalem indviet keiseren den nye „Gjenløserkirke" — som den blev kaldt — med en længere tale.

„Fra Jerusalem," sa han, „kom verdens lys, i hvis glans vort tyske folk er blit stort og herlig . . . Likesom for næsten 2000 aar siden, saaledes skal ogsaa idag fra dette sted utover hele verden lyde det rop i hvilket vort længselsfulde haab skjuler sig: Fred paa jorden! . . Likesom jeg paa denne høitidsdag gjentar mine i Gud hvilende forfædres løfte: „Jeg og mit hus, vi ville tjene Herren," saaledes opfordrer jeg eder alle til at avlægge den samme bekjendelse . . . Maatte det tyske folks ædleste smykke vedbli at være gudsfrygt, næstekjærlighed, taal-modighed i lidelse og dygtig arbeide".

Det er imidlertid ikke disse ord, som fanger opmerk-somheden.

Hovedinteressen samler sig om hans tale i Damaskus paa hjemveien fra Palæstina, da han med en appel til den store sultan Saladins minde — „en av de mest ridderlige herskere i nogen tidsalder" — former sin tak til Abdul Hamid i følgende ord:

„Maatte sultanen og maatte de 300 millioner muhamedanere, som bor rundt omkring paa jorden og i ham ærer sin kalif, være forvisset om, at den tyske keiser til alle tider vil være deres ven!" XII.

Teori og praksis.

Nogen maaneder før den keiserlige Damaskustale, som er et saa typisk uttryk for rækkevidden av den tyske Weltpolitik, havde døden hugget over det sidste sterke baand, som endnu knyttet den nye tid til Tysklands heroiske tidsalder. Bismarck var død 30. juli 1898 — en begivenhed, som havde været imøteset i maanedsvis, men som allikevel gjorde et overvældende indtryk, da den ubønhørlige kjendsgjerning forelaa.

Der var blandt alle, hvis dom overhovedet havde nogen betydning, bare én mening om, at den konflikt, som havde ladt ham forsvinde fra det offentlige liv otte aar i forveien, havde været ensbetydende med en fortsat

nedgang i magt og indflydelse for Tyskland. Trods reiser og taler i nord og syd; trods officielle omfavnelser av diverse europæiske statsoverhoveder paa et halvt snes jernbanestationer og kaier; trods lykønskningsskrivelser og kondolencetelegrammer, som vidnet om en aandelig allestedsnærværenhed, langt utover det almindelige — var det allikevel paatagelig, at den tyske utenrigspolitik ut igjennem nitiaarene var præget av en beklagelig mangel paa kyndighed og overledelse. „Lunefuld og uten maal veksler den politiske retning uavladelig," siger en tysk forfatter. „Snart gjør den sig overdreven umake for at vinde Ruslands venskab; snart beiles der til England eller Frankrige; et øieblik efter113

ryker man uklar, snart med én magt, snart med en anden, uten nødvendighed og uten nogen paaviselig hensigt . . . Paa denne maate er vi tilslut kommet dit, at der laves europæisk politik i Petersburg, London, Paris og Wien; bare ikke i Berlin ... Vi har mistet den sidste rest av vort initiativ."

Etpar eksempler til belysning av disse ord, som er skrevet i 1897, er ikke uten interesse.

Den tysk-russisk-franske optræden overfor Japan i 1895 havde banet vei for et bedre forhold mellem Tyskland og Frankrige, og en tid saa det endog ut til, at de to magter vilde gaa sammen mot de britiske interesser i Nordafrika. Samtidig kastet Tyskland sine øine paa de portugisiske kolonier i Sydafrika i den hensigt at vanskeliggjøre et eventuelt britisk angreb paa boerrepublikerne, og kunde ogsaa her en tid regne paa Frankriges assistance. Keiseren var i disse aar elskværdigheden selv overfor Frankrige, privat og officielt; men da ministeriet Méline sommeren 1898 faldt paa spørsmaalet om revisionen av Dreyfussaken, og en radikal regjering traadte til med Delcassé som utenrigsminister, skyndte han sig at lægge roret rundt. Nu var det ørkesløst at tænke paa en utsoning med Frankrige og næsten likesaa umulig at haabe paa at komme til en forstaaelse med England, blandt andet om det stadig svævende spørsmaal om Samoaøerne, som havde staat paa dagsordenen siden 1889. Samme høst maatte Frankrige gjøre sit bekjendte tilbaketog overfor England i den saakaldte Faschoda-affære, omtrent samtidig med at Lord Kitchener fuldførte erobringen av Sudan i slaget ved Omdurman. Det var et likefrem overvældende nederlag for den tyske utvidelsespolitik i Nordafrika. Men ved en tale foran Waterloo-søilen i Hannover maatte der allikevel endnu engang mindes om det britiske og tyske vaabenbroderskab, og som en hyldest til den britiske hær i anledning av seiren utbragte keiseren et hurra for sin ottiaarsgamle bedstemor, dronning Victoria, chefen for 1. gardeinfanteriregiment.

8 — Hammer: Wilhelm II.114

Aaret efter aabenbaret Boerkrigen paa den mest overvældende maate svakheden ved den tyske utenrigspolitik. Ved sin pludselige kursforandring overfor Frankrige havde den stængt veien til et eventuelt tysk-fransk-russisk forbund med brod mot England, mens den ved den utfordring, som laa i Krügertelegrammet, havde slaat døren igjen til den britiske tillid med smeld, som endnu gav gjenlyd. Samtidig havde keiseren ved sine ildnende ord til det tyske folk om „Fremtiden paa havet", „Tyskland, som var blit et verdensrige", „de store avgjørelser, som ikke mere maatte falde uten Tyskland og den tyske keiser", „den pansrede næve", „det bitre behov for en flaate" — kort sagt ved alle disse ord, som endnu ikke var underbygget med magtmidler, skapt en stemning inden det tyske folk, som ganske naturlig maatte gjøre Boerkrigen til et eneste martyrium for det. Alene keiseren saa det hele ganske anderledes. Han stængte sin dør for gamle Krüger og dekorerte Lord Roberts med den sorte ørn.

Men det var ikke bare paa det utenrigske omraade, at der blev holdt ustø kurs. Indenrigspolitiken frembyder flere beklagelige eksempler, hvorav de vigtigste er de, som staar i forbindelse med socialpolitiken. Vi har tidligere nævnt Bismarcks ytring om, „at hans unge herre ønsket at gjøre alle mennesker lykkelige" — et smukt træk hos ungdommen, og det er utvilsomt denne følelse, som fra først av tilsa ham at føre en forsonlig politik overfor socialdemokratiet. Men den mægtige sociale utvikling i Tyskland i sidste menneskealder og de omstændigheder, som havde ført til, at det industrielle gjennembrud omkring midten av aarhundredet havde skapt et helt nyt folkeelement, en social klasse med et andet livssyn og andre idealer end de, som behersket det officielle Tyskland — hele denne nye verden var og blev en gaade for ham, som han aldrig hverken havde havt tid, taalmodighed eller forutsætninger for at forstaa. Han kom suveræn og umiddelbar med krav paa tillid i den naive tro, at det sociale problem var som fot i hose. Ved første motstand115

reagerte han, og slog om fuld av bitterhed og onde ord over menneskenes utaknemmelighed.

I 1889 betegnet han enhver socialist som en rigs- og fædrelandsfiende; i 1890 var han stemt for en forsonlig politik overfor arbeiderne og forsikret, at han ikke vilde gaa træt i sit arbeide for at befordre deres materielle velfærd, „enten han fik tak eller utak til løn". I 1894 stod han i principet paa samme standpunkt; men arbeiderpartiet havde i de forløpne aar vist en saa avgjort ulyst til at gaa i monarkiets patriarkalske ledebaand og til gjengjæld lagt for dagen en saa umiddelbar styrke og en saa seierssikker tro paa sin egen fremtid, at keiseren ikke saa anden utvei end at foreslaa „en utvidelse av de gjældende straffebestemmelser til beskyttelse av statsordningen". Samme aar maner han i Kønigsberg „til kamp for religion, sedelighed og orden mot omstyrtningspartierne", og paa Sedandagen brændemerker han dem — som vi har hørt — endnu en gang. Men „Omstyrtningsloven" smuldrer væk, eller rettere sagt, den lever op igjen i „Tugthusloven". I en tale i Bielefeld i Westfalen i 1896 antyder han svære straffe for enhver, som vil hindre andre i at utføre sit arbeide, og i Oeynhausen — likeledes i Westfalen — meddeler han aaret efter, at lovarbeidet „nu nærmer sig sin avslutning, og at det vil bli forelagt for rigsdagen i indeværende aar". Efter dette forslag skal enhver tysker

— uten persons anseelse — som forsøker at hindre en arbeidsvillig i hans arbeide „eller endog bare opfordrer til streik", straffes med tugthus. Men endnu saa sent som i 1899 var den fremdeles svævende. I 1900 slaar keiseren pludselig rundt, og med en uforklarlig likegyldighed overfor den kjendsgjerning, at det socialdemokratiske stemmetal ved rigsdagsvalgene var steget fra 1400000 i 1890 til 2108000 i 1898, samtidig med at antallet av deres repræsentanter var gaat op fra 35 til 56, erklærer han: „Socialdemokratiet er bare et forbigaaende fænomen. Det vil rase ut." Men aaret efter tordner han mot det paany

— navlig i Essen og Breslau — med en sjelden lidenskab116

i følelsen og en ikke mindre utpræget bitterhed og voldsomhed i formen. Nederdrægtige og gemene gjerninger; samvittighedsløse agitatorer, som utbytter og terroriserer masserne; grov løgn; ophidselse mot alteret og tronen — er nogen av de utbrud det strømmer over med i disse taler, som hører, til de mest utfordrende han har holdt.

Det er bare billig at gjøre ham den indrømmelse, at saavel det konservative som det nationalliberale parti ut gjennem nitiaarene stadig anbefalte ham at gjøre sig færdig med socialdemokratiet ved hjælp av et statskup, og at en saa anset mand som professor Delbrück saa sent som i 1895 gav denne tanke sin mest uforbeholdne støtte i en artikel i Preussische Jahrbücher. „Det er nødvendig," skriver han, „at den følelse vækkes inden alle klasser av befolkningen, at socialdemokratiet er en gift, som bare kan stanses ved den sterkeste og mest samlede motstand," og det er en kjendsgjerning, at millioner i Tyskland tænkte og følte som denne autoritet. Det er derfor baade psykologisk og politisk forklarlig, at disse raad egget keiseren, vakte planer tillive og glødet op under ordene. Men det er likesaa utvilsomt, at gamle professor Mommsen — Roms geniale historiker — havde ret, da han protesterte mot denne opfatning i de fordomsfri ord: „Der maa bli en ende paa den overtro, som er likesaa falsk som den er taabelig, at nationen er delt i lov- og ordenspartier paa den ene side og et revolutionsparti paa den anden, og at det er den første og største pligt for borgerne av førstnævnte kategori at sky arbeiderpartiet, som om det var i karantæne for pest, og at bekjæmpe det som statens fiender."

Men det er ikke bare utenrigs- og indenrigspolitiken, som lider av ustøhed; ogsaa hærledelsen — den administrationsgren, som man allermindst skulde vente det om — svaier i draget av de keiserlige reformbyger. Keiseren tiltræder sin regjering med den erklæring vi allerede har citeret om, at han betragter sig som ett med hæren, og i aarenes løb er han ikke blit træt av at betone, at han betragter hæren som rocher de bronze, som riget hviler paa.117

De to vigtige love, som er gjennemført under hans regjering, om en to aars tjenestetid og en reform av den militære straffelov i retning av praktisk talt fuld offentlighed, viser, at han har indset betydningen av at gjøre hæren i bedste forstand populær. I samme retning gaar ogsaa hans bekjendte reskript avt1890, hvor han drager tilfelts mot de overdrevne sociale krav, som i en række tilfælde blev stillet til arméens officerer, og som praktisk talt stængte adgangen til vigtige og ansvarsfulde stillinger i hæren for alle andre end rikfolk. Han fremhæver, at det nu mere end nogensinde gjælder at skape karakterstyrke inden officersstanden og lære den at vise den rette

selvforneg-telse. Det kan bare ske ved at indskrænke al den luksus, som har sneget sig ind i arméen — de kostbare gaver, de altfor hyppige kasernefestmiddage, den overdrevne private selskabelighed osv. — kortsagt alt det, som ikke fører til andet end at skape en forgjældet officersstand med svigtende arbeidslyst og nedsat arbeidsevne. Aagerkarle hugger sin klo i de uniformerte ofre; jager dem gjennem fortvilede nætter og dage, til de ikke øiner anden utvei end revolveren, efterat de forgjæves har prøvet rouletten.

Keiseren ser det altsammen og uttaler sig gjentagne gange meget skarpt mot hasardspillet, som oftere har git anledning til opsigtsvækkende skandaler inden officersstanden. Men han træffer ikke en eneste positiv foranstaltning til at hitføre en ændring i forholdene gjennem at ta bort nogen av de ydre og indre aarsaker til disse beklagelige forhold. Tvert-imot bidrager han med en merkelig mangel paa konsekvens til at gi dem øket vekst. Ved stadig at hamre den lære ind i bevisstheden, at officersstanden og hæren er noget av en ståt i staten med større ære og ret og social anseelse end den almindelige borger, opelsker han netop det kastevæsen, som han ønsker at motarbeide, og leder officersstanden ind i en vrangforestilling med hensyn til dens sociale betydning, som der endog fra tysk officers-hold er faldt den alvorligste dom over. Som en almindelig118

bemerkning gjælder det, at det keiserlige reskript av 1890 aldrig er blit andet end ord. Saa sent som i 1903 — eller med andre ord, tretten aar efterat det var utstedt — under almindelig tilslutning fra hele nationen — uttalte en høierestaaende tysk officer, at den tyske armé befandt sig „paa veien til Capua", og i Beyerleins berømte roman „Jena eller Sedan?" er de sociale og økonomiske forhold inden den tyske hær omkring aarhundredskiftet avsløret med en realisme, som altid vil være en bitter anklage mot „den øverste krigsherre".

Med sin lidenskab for alt, hvad der gaar ind under eksersis, parader og manøvrer og sin næsten unaturlig utviklede hukommelse for alt, hvad der heter militære mindedage, holder han arméen i aande paa en maate, som er uten sidestykke i noget land. Det er bra paa én vis; men det er uundgaaelig, at det forstyrrer arbeidsroen — og ikke mindst, at det skaper økede utgifter for officererne, som er nødt til at delta i en uendelighed av frokoster og middage til ære for keiseren og de minder om kamp og blodig storhed, som han jager op gjennem aarhundreder overalt i det store rige.

De stadige forandringer i uniform og utstyr er en kilde til en mindre økonomisk bekymring for hærens officerer. Det skifter ikke bare med stoffe og beklædningsdele, men ogsaa med mindre vigtige ting — lidser og snorer, dusker og kvaster. I løbet av aarene 1894—96 blev første preussiske garderegiments skjerf indført, ophævet, indført igjen og avskaffet for godt. „Dette skjerfs historie," siger en tysk forfatter, „kan paa en maate betragtes som symbolsk for vor tids nervøse trang til at opnaa hurtige resultater uten grundig prøvelse av, hvorvidt der ogsaa opnaaes nogen vinding." Syv aar senere beregnet en høiere officer i et av de mest ansete konservative organer i Preussen, at der i aarene 1888—1903, eller med andre ord, i de seksten aar Wilhelm den anden indtil da havde staat som øverste krigsherre, var foretat 30 — tredive — større uniformsforandringer — foruten utallige mindre —119

og at høist fem av dem kunde siges at være paakrævet av virkelig militære hensyn.

Om fordelene ved de utallige keisermanøvrer, som har indtat en saa bred plads i den tyske hærs historie i løbet av sidste menneskealder — rekorden blev i 1903 i løbet av en uke sat til fem, som allesammen blev betegnet som fuldkomne — er der ogsaa delte meninger i sagkyndige kredse. De er av autoriteter, hvis dom har været tillagt den største vegt i Tyskland, karakteriseret som „sportsagtige konkurrenceforestillinger", og hvad de „imposante kavaleri-attaker" angaar, som er en av disse manøvrers mest virkningsfulde glansnummere, er det for længe siden spaaet, at det tyske folk i tilfælde av krig vilde komme til at betale dem sørgelig dyrt. Det vil bli krigshistoriens sak at avgjøre, hvorvidt og i hvilken utstrækning denne spaa-dom har holdt stik. Vi nævner den bare som et bevis paa, at det dramatiske element, som keiseren overensstemmende med sin natur har søkt at indføre i selve utdannelsen av hæren, langtfra har vundet nogen enstemmig paaskjønnelse.

En endnu mere tvilsom fordel ved disse manøvrer er det, at de er tat i keiserdyrkelsens tjeneste paa bekostning av fædrelandet. Det er et forhold, som har vakt bekymring hos mange av forsvarets bedste venner. De har ikke evnet at se den logiske sammenhæng mellem feltmanøvrer og ferierende skolebarn og hele det besværlige tilbehør av

hvitklædte piker, guirlandre, æreporte og bukkende autoriteter.

For keiseren selv har det i første række været magtpaaliggende at imponere de store masser — vise dem det blændende skuespil av en armé, hvis tekniske øvelser var hævet over ros, og styrke dem i troen paa denne armés uovervindelighed. Overfor arméen selv har han havt det dobbelte program at indpode tradition og gudsfrygt. Overfor sine landtropper fører han det samme patriarkalske sprog som overfor sine marinesoldater — ord fulde av „en romantisk mysticisme, som staar i en sælsom120

og vanskelig forligelig motsætning til de moderne anskuelser, som keiseren ogsaa er en bærer av", for at tale med en tysk forfatter. En talefigur, som hyppig gaar igjen hos ham, er den, at kristentro og soldateregenskaber hænger organisk sammen.

„Den som ikke er en god kristen, er ikke nogen bra mand og heller ikke nogen preussisk soldat. Under ingen omstændigheder kan han utføre, hvad der forlanges av en soldat i den preussiske armé."

Japans seier over Rusland i 1904—05 rokker paa en farlig maate ved den keiserlige teori om kristne soldaters overlegenhed. Han indser det nødvendige i at komme med en forklaring.

„Man maatte av de japanske seire," siger han — „det hedenske folks seier over et kristelig — ikke trække den slutning, at Buddha staar over den Herre Kristus. Naar Rusland er blit slaat, ligger det for en stor del i den ting, at det stod meget sørgelig til med den russiske kristendom, mens japanerne havde mange kristelige dyder at opvise. Det beredte ham forøvrig bekymring, at det stod daarlig til med kristendommen ogsaa i det tyske folk, og han tvilte paa, at vi tyskere i tilfælde av en krig vilde ha ret til at bede Gud om seier." XIII.

Cæsartankens triumf.

Mot denne bakgrund av politisk og militær ustøhed stiger med teatralsk virkning den ekspedition, som i løbet av sommeren og høsten 1900 blev sendt ut til Kina for at delta i undertrykkelsen av det saakaldte Bokseroprør.

Dette „oprør", som er saa mesterlig skildret av Putnam Weals i hans „Sandfærdige breve fra Peking", var et berettiget utslag av skam og harme hos det officielle Kina over alle de ydmygelser riget havde været utsat for i en aarrække fra utlandets side. Gjennem en dygtig ledet agitation, hvis traade samlet sig i haanden paa den slu og energiske enkekeiserinde Tsu-Hsi, som med adskillig ret er blit kaldt „Kinas Katharina den anden", tok „Bokserbevægelsen" til at skyte fart allerede i 1899. I januar 1900 begyndte magternes gesandter i Peking; at bli opmerksom paa bevægelsen, hvis utpræget reform- og fremmedfiendtlige karakter blev mere og mere aabenbar med hver dag. To hemmelige selskaber med de uhyggelige navne „Den røde næve" og „Den store kniv" følte sig av en eller anden grund særlig forbitret over den tyske annektering av Kiautschou og optraadte desuten paa en saa truende maate, at magternes gesandter forlangte, at de to selskaber skulde opløses som „statsfarlige og fremmedfiendtlige", og deres medlemmer straffes. Kravet gav anledning til122

langvarige, men naturligvis ganske ørkesløse forhandlinger med den kinesiske regjering, samtidig med at bevægelsen vokste med rivende fart. Utpaa forsommeren lot enke-keiserinden og hendes raadgivere masken falde, og stillingen blev nu saa kritisk, at magterne av hensyn til sine gesandters personlige sikkerhed fandt det paakrævet at sende en undsætningsekspedition til Peking. Fra 12. juni til 14. august blev de fremmede gesandskaber, som var beliggende i en særskilt bydel, underkastet en regulær beleiring, hvis mest dramatiske begivenhed var mordet paa Tysklands gesandt i Peking, friherre von Ketteler.

Disse begivenheder, som ikke bare var „en politisk forbrydelse, men ogsaa en politisk dumhed", og som blev fordømt ogsaa av fordomsfri og oplyste kinesere,1 vakte som rimelig var, almindelig opsigt verden over. Men det siger sig selv, at Europas ansvarlige politikere maatte møte dem med koldt blod, og at der ikke vilde vindes noget ved at skrue affæren op i likefrem fantastiske dimensioner.

Men det var netop i det perspektiv Wilhelm den anden saa den.

Han havde fire aar i forveien under en av sine Norges-reiser gjort utkast til den berømte tegning, som senere blev utført som maleri av professor Knackfuss som illustration til den saakaldte „gule fare". I dagbogen for 5. august

1896 beskrives dette kunstverk saaledes: „(Hans majestæt) har fra sin Nordlandstur medbragt utkast til et nyt maleri. Det forestiller de skjønne kunster og industrien under bekyttelse av arméen. Under en gotisk buehvælving staar de ideale kvindeskikkelser, som personificerer kunsten og industrien. Mot dem trækker en truende sky op. Skrækindjagende fiendtlige skikkelser dukker op av den. En germansk kriger træder skrækkebilledeme imøte."

Som titel paa tegningen havde han sat ordene: Europas folk! Tag vare paa eders helligste goder!

1 I første række Kinas nuværende keiser Juan Shi Kai, som hele tiden energisk fraraadet denne politik og derigjennem forberedte sin senere karriere.123

Men Europas folk havde leet av det hele.

Det var Kassandras tragiske skjæbne i en ny utgave — seeren med gudsgavens skarpblik, som den vantro slegt rystet paa hodet av.

Und sie schelten meinen Klagen, Und sie höhnen meinen Scbmerz. Einsam in die Wüste tragen Muss ich mein gequältes Herz.1

Men nu kunde de ha det saa godt! Nu var det kommet over den intet anende menneskehed, alt dette forfærdelige — „det som jeg havde til hensigt at gi verden et fingerpek om for fire aar siden med min tegning: Europas folk! Tag vare paa eders helligste goder — siden ord viskes saa altfor let ut. Men mine advarsler blev upaaagtet. . . Dette kan bli begyndelsen til en krig mellem Østen og Vesten".

I denne sindsstemning er det selvsagt, at ordene, hvis værdi han forøvrig aldrig har havt nogen sans for, taper enhver betydning for ham, og at han jager sig selv op i utbrud av had og fanatisme, som virker pinlig, ikke mindst paa hans eget folk.

„Kineserne har styrtet folkeretten overende; de har paa en maate, som er uten sidestykke i verdenshistorien, sat sig utover gesandters hellighed. Det er en forbrydelse saa meget mere oprørende, som den er begaat av en nation, som er stolt av sin gamle kultur ... I gaar nu til kamp mot en godt bevæbnet og grusom fiende. Naar I kommer ind paa livet av ham, saa husk: Pardon blir ikke git; fanger ikke tat. Lad den som falder i hænderne paa eder, være eders paa naade og unaade! Likesom hunnerne for 1000 aar siden under ledelse av Attila vandt et ry, som endnu lar dem leve i historien, saaledes maa ogsaa det tyske navn bli kjendt paa en saadan maate i Kina, at ingen kineser mere vover at skjele til en tysker. .. Guds velsignelse være med eder! Et helt folks bønner —

1 Av Schillers „Kassandra".124

mine ønsker følger hver enkelt av eder. Luk op for kulturen engang for alle!"1

Umiddelbart efter uttalte keiseren av Kina i et telegram til den tyske keiser sin dypeste beklagelse over mordet paa von Ketteler, lovet at straffe morderne og anmodet keiseren om at ta ledelsen i arbeidet for, at der atter maatte bli fredelige forhold. Anmodningen blev avvist av rigskansler von Bülow, som uttalte overfor den kinesiske gesandt i Berlin, at telegrammet ikke kunde forelægges keiseren, før der forelaa tilfredsstillende oplysninger med hensyn til de øvrige europæeres skjæbne i Peking, og før der var sonet for mordet paa den tyske gesandt overensstemmende med folkerettens og civilisationens krav og paa en maate, som gav garanti for, at hvad der her var skeet, ikke gjentog sig.

Hermed var det indlysende, at Bokseroprøret allerede havde mistet sin brod, skjønt beleiringen av gesandtskabs-kvarteret i Peking endnu ikke var hævet; men for keiseren fortonet det hele sig endnu i det fantastiske skjær av „den gule fare", som ikke kunde betvinges uten ved en alliance mellem alle himlens og jordens magter.

Sidste søndag i juli holdt han en Seepredicht ombord paa „Hohenzollern" — uten tvil den mest bekjendte præken han nogensinde har holdt. Til utgangspunkt tok han 2. Mosebog, 17. kap., 11. vers: „Og det skede, naar Moses løftet sin haand, da fik Israel overhaand; men naar han lot sin haand synke, da fik Amalek overhaand."

„Hvem er det, som ikke forstaar meningen av dette idag?" spurgte keiseren efter at ha skildret scenen, hvor

Moses, Aron og Hur stiger og paa bjerget i bøn, mens slaget raser nedenfor. „Amalekiternes hedenske aand er atter vakt tillive i det fjerne Asien. Med magt og argelist, med ild og sverd vil man krydse den europæiske handel og den europæiske aand; stænge veien for den kristne

1 Av talén i Bremerhafen (27. juli 1900). De voldsomme uttalelser nødvendiggjorde flere rettelser, hvorunder fremfor alt „hunner"-passusen gik ut.125

moral og den kristne tro. Atter lyder Guds bud til os : Utvælg os mænd og gaa ut og strid mot Amalek. En blodig kamp er begyndt. Mange av vore brødre er allerede i ilden — mange allerede underveis mot den fiendtlige kyst. . . Men vi, som er nødt til at bli tilbake i hjemmet, som vi er knyttet til med andre hellige pligter — sig, hører I Guds rop, som utgaar til eder, og som siger til eder: Stig op paa bjerget; løft dine hænder mot himlen! Den retfærdiges bøn formaar meget, naar den er alvorlig... Vi vil ikke bare mobilisere bataljoner av krigere, men ogsaa en hellig stridsmagt av bedende."

Efter en længere utvikling av bønnens magt, „som endnu idag kan styrte dragebanneret i støvet og plante korsbanneret paa muren", slutter han saaledes: „Verdenshistorien vil en dag skildre disse dages kamp. Mennesket ser kun, hvad det har for øie; det kan bare fortælle, hvad førerens klogskab, troppernes mod og vaabnenes skarphed har utrettet. Men evigheden vil engang aabenbare . . . hvorledes de troendes bønner i løndom har været en stormagt i disse kampe."

En ukes tid efter fulgte utnævnelsen av den nye Josva, som skulde føre an i kampen mot amalekiterne, mens Israel knælet i bøn hjemme. Valget faldt paa grev Waldersee — en mand, som i sjelden grad var skapt for den teaterrolle han nu blev tildelt paa verdensscenen, samtidig med at hans utnævnelse av rent personlige grunde stod i skjærende motsætning til den korstogs-hellighed, som man officielt søkte at omgi ekspeditionen med.

Grev Waldersee havde — som vi tidligere har nævnt — lagt fremragende egenskaber for dagen som intrigant og hofmand allerede i de første maaneder av keiserens regjering, da det gjaldt at forberede undermineringen av Bismarck. „Et prægtig rævefjæs," var Bismarcks korte og fyndige karakteristik av ham. „Naar han kommer og besøker mig, har jeg paa følelsen, at han vil høre efter — eller skal høre efter — om det snart er paatide at bestille en krans til mig." Ved sit egteskab med en tante126

av keiserinden havde han tidlig erobret sig „en plads i solen"; men hans middelmaadige militærbegavelse havde allikevel ikke været istand til at holde ham oppe, og flere gange havde skjæbnen ladt ham lide skuffelser, som en mand med slike forbindelser burde været forskaanet for. Nu havde han i mange aar gaat og ventet paa den store krig, som skulde gi ham anledning til at lægge for dagen de feltherreegenskaber, som han i det mindste selv — og antagelig ogsaa keiseren — mente han sat inde med. Endelig var da krigen kommet — om ikke netop slik som han havde ventet den — saa allikevel i en overordentlig skikkelse; som „en kollektiv optræden fra magternes side", som det heter i diplomatsproget; et foretagende av uberegnelige følger; Østen mot Vesten efter keiserens mening.

Derfor havde han ogsaa sin store dag, da keiseren 18. august 1900 tok avsked med sin „prøvede feltmarskalk" — en elskværdig talefigur, som ikke maa tages altfor bogstavelig i betragtning av, at det var første gang han fik aktiv overkommando i felt. Keiseren minder om, at Waldersee med magternes samtykke var utnævnt til chef for „den civiliserte verdens forenede tropper", og fremhæver specielt, at initiativet til denne ordning var utgaat fra „Hans majestæt keiseren over alle russere, som lar sin magt føie dypt ind i Asien". Det gjorde et visst skaar i æren, at denne fremstilling øieblikkelig blev mødt med protest fra den russiske regjeringspresse, som forsikret, at grev Waldersee var bragt i forslag av keiseren, og at Rusland og England var gaat med paa arrangementet i mangel av noget bedre, bl. a. av den grund, at man ønsket at vise et billig hensyn overfor Tyskland, som den ståt, hvis gesandt var blit myrdet, og som saaledes havde lidt den største krænkelse av Kina. Spørsmaalet er uten betydning militært set og har alene interesse som et led i hele det tvilsomme arrangement, som man lot Tyskland spille hovedrollen i. Faktum er, at grev Waldersees virksomhed blev fuldstændig neutraliseret av hans „underordnede" generaler av forskjellige nationaliteter, som meget127

hurtig gjennemskuet ham og gjorde sig lystig over hans ubetydelighed. Forresten var det diplomaterne, som nærmest havde ordet under denne merkelige „krig", som i virkeligheden var over, før grev Waldersee kom til Kina.

Keiseren av Kina bad i et nyt telegram om tilgivelse, og nu var ogsaa den tyske keiser stemt for fred. Teatertordenen var over; det eneste, som nu trængtes, var et virkningsfuldt slutningstableau. Det blev arrangeret i form av en „Bodsmission", som under ledelse av prins Tschun blev sendt til Berlin for at bede keiseren om forladelse.

„Bodsprinsen", hvis ankomst til Berlin var et av 1901-aarets store sensationsnummere, utførte sit hverv paa en maate, som efter omstændighederne maa siges at være uangribelig. Derimot kunde det ikke undgaaes, at nationen stod temmelig skeptisk overfor det værdige i, at der overhovedet blev arrangeret et slikt optog, som at en langpisket kineserprins blev sendt ekspress fra Peking til Berlin for at la sig avhente i gaiavogn til slottet og der bede om tilgivelse, høre en straffepræken og like efter bli tat til naade og hilst velkommen. I det hele tat er Kinaekspeditionen med grev Waldersee og prins Tschun som de to forgrundsskikkelser et av de kapitler i Tysklands nyeste historie, som nationen føler sig mindst tiltalt av, og det fortjener at nævnes til anerkjendelse for den, at dette ikke er en følelse, som først er opstaat paa et senere tidspunkt — da begivenhederne begyndte at komme paa avstand. Midt under affæren var der inden den overveiende del av den tyske presse praktisk talt bare én mening om, at hevn og kultur var to saa diametralt motsatte begreber, at de ikke kunde nævnes i samme aandedræt — og da krigsminister von Gossler til forsvar for keiserens uttalelser og selvfølgelig med hans vidende og vilje lot falde den bekjendte ytring: „Hvad vore tropper gjør i Kina nu, er bare hevn for, hvad hunnerne gjorde blandt os i aarhundreder" — var man inden vide kredse blandt nationen saavelsom i rigsdagen paa det rene med,128

at der — for at benytte et dæmpet uttryk — ikke kunde leveres en mere uholdbar begrundelse.

Nationen næret ingensomhelst hevnfølelse overfor kineserne, bl. a. av den meget likefremme grund, at det huner-folk, som omtales i den tyske Niebelungenlied med sagnkongen Etzel som fører, ikke har det ringeste at gjøre med de hunnere, som optræder under Attila paa folkevandringens tid. Det var en historisk misforstaaelse av sjeldne dimensioner, skapt av overfladisk kjendskab, ophidset fantasi og forældede æresbegreber. Men den er paa den anden side saa overordentlig forklarlig netop i denne tid, da keiseren mere end nogensinde levet i en historisk atmosfære med gjenreiste mindesmerker rundt omkring sig, mens hans tropper gjorde Tysklands og hans eget navn frygtet i øst.

Høsten 1900 la han grundstenen til det saakaldte Reichs-Limes-Museum paa Saalburg i provinsen Hessen-Nassau. Her laa i oldtiden et gammelt romersk kastel, som forlængst var sunket i grus. Cæsarstemningen griper ham. Der stiger legioner av hans tale.

„Her paa den henrivende høide ved Taunus er reist igjen av asken lik en fugl Føniks den gamle romerske borg — et vidnesbyrd om Roms magt; et led i den mægtige jernkjede, som de romerske legioner lagde rundt om det uhyre rige, mens de paa en eneste keisers, Cæsar Augustus' bud tvang Roms vilje ind paa verden og aapnet hele verden for den romerske kultur, som faldt befrugtende paa den og fremfor alt paa Tyskland."

Virkningsfulde ord i øieblikket, men desværre avgjort i strid med fremstillingen hos Tacitus. Germaniens folk kom, som bekjendt, aldrig under herredømme av den romerske kultur, til held for verden, som havde bruk for dette folkeelement som et selvstændig led i civilisationsarbeidet.

Men keiseren har sin egen historie, som digter i nuet paa brokker av reminiscencer, kittet sammen med døgnets begivenheder. Paa denne maate faar han altid det billede, han ønsker. Han bygger bro fra oldtid til nutid; fra129

Niebelungenlied og de nordiske sagaer til de sidste artikler i Norddeutsche allgemeine Zeitung. Men ikke det alene. Han lar historien opstaa i maskeradedragt som f. eks. ved denne leilighed, da et oldtidsskuespil viser sig paa hans bud — togaklædte romere, generaler og prester; bekransede gutter, som svinger røkelseskar og synger Salve Imperator-hymner; germanske høvdinger i skindkiær med gapende dyrekjæver over hjelmen, kastespyd og

hvitmalte skjold — altsammen til ære for den store Cæsar, som vil tvinge sin kultur ind paa verden.

Han indvier museet med 3 slag paa en sten — det første til minde om sin far; det andet „til ære for den tyske ungdom — de opvoksende slegter, som kan lære i dette museum, hvad et verdensrige betyder". Det tredje slag vier han Tysklands fremtid — „samarbeider mellem fyrsterne og folkene; deres hære og deres borgere

— at det maa bli saa vældig, saa fast og enig, saa bestemmende ... at likesom det i oldtiden het civis Romanus sum,1 det engang i fremtiden maa komme til at hete: Jeg er en tysk borger".

Nogen maaneder senere — 18. januar 1901 — var der anledning til at feire et nyt jubilæum.

Der var gaat to hundrede aar siden kurfyrst Fredrik av Brandenburg fik tilladelse av den daværende tyskromerske keiser til at kalde sig konge av Preussen. Det var et hohenzollersk familieanliggende, som i anden række vedkom Preussen og først i særdeles utvidet forstand det tyske folk. Men atter skulde der jubileres til fædrelandets enhed og storhed; til kongedømmets vidunderlige gjerning i folket, gjenreisningen av keiserdømmet under „Wilhelm den store". I hofteatret arrangeres der en „Hohenzoller-uke", hvor der syv dage i træk opføres stykker med motiver i Hohenzollerhusets historie. Loyaliteten hopper dristig buk henover alle kjendsgjerninger. Kongerne vokser

— ikke bare de to, som staar høit nok i forveien — Fredrik den anden og Wilhelm den første — men ogsaa

1 Jeg er en romersk borger.

den første Fredrik og de to-tre Fredrik Wilhelm'er — ubetydeligheder, som forlængst bare er navne i historiens gross, men som i levende live allesammen var præget av Cæsardrømme i mere eller mindre grad.

Ikke at undres paa, at de sundeste og bedste hjerner reagerer, og at en forfatter i Zukunft gir sine følelser luft i en længere artikel med spørsmaal som disse:

„Herregud! Hvad er det nu vi jubilerer for igjen? Hvad blir der tilbake, naar vi ser paa historien fra 1688 til 1888? Hvad har Preussen frembragt?"

„Fredrik — Wilhelm — Bismarck." Den sidste ikke engang en Hohenzoller. Men allikevel som Fredrik den anden en mand med mod og evne til at skape historie. Wilhelm den første strittet længe imot med gammelpreussisk seighed, og først stykke for stykke glider han ind i ensemblet som det manglende mellemled, som fuldbyrder evolutionen.

Dette er historien — sand og sterk, retfærdig og skaan-selløs, men fremforalt uten persons anseelse — slik som den burde været fortalt. Men Wilhelm den anden lægger ett maal paa fyrster, selv de aller almindeligste, og et andet paa andre dødelige, selv de mest usedvanlige. Derfor har han ogsaa — for at nævne et karakteristisk eksempel — motsat sig, at Bismarck skulde faa en rytterstatue, med den begrundelse, at rytterstatuer bare er for fyrstelige personer.

Naturligvis!

Folkenes førere maa være tilhest op igjennem historien, høit over hele fotgjængerbøigen. Den skal nøie sig med at trampe avsted i tillid, uten kritik. Folket skal lide og taale i onde tider i den sikre overbevisning, at han, som rider i spidsen „med ansvar for Gud alene", lider og taaler tifold saa meget som hver enkelt av de andre. Det skal løfte sit hode som ham i troen paa „vor gamle allierte", og det skal fremfor alt ikke glemme det bekjendte ord av Wilhelm den anden: „Herlige tider fører jeg eder imøte."1

1 Herrlichen Zeiten führ' Ich euch entgegen.

Da bærer det tilslut gjennem Siegesallee, som hin straalende junidag i 1871.

Seiersalléen!

Selve navnet virker som en fanfare. Det er inspireret av Cæsartanken og utført som idé i plastisk kunst med den

barokke Cæsarvilje, som stadig bryter igjennem hos Wilhelm den anden.

Siegesallee er paa en maate hans morgengave til det tyske folk — Brandenburgs, Preussens og Tysklands historie i marmor — en allé av 32 statuer i marmor i en længde av 500 meter og en bredde av 25.

Til en begyndelse var det ikke saa let at træffe et valg — „ikke saa meget for fyrsternes vedkommende som for deres vigtigste hjælpere til fuldbyrdelsen av deres verk". Ordene er keiserens i en tale i 1901 ved avslutningen av det store verk. Han smigrer sig med, at han indenfor grænserne av den opgave, som var stillet, har git hver enkelt kunstner den nødvendige frihed i utførelsen av arbeidet, og er stolt og glad over, at det har kunnet fuldføres udelukkende ved hjælp av Berlinerkunstnere. „Det viser," siger han, „at Berliner-billedhuggerskolen staar paa en høide, som vel neppe kunne være skjønnere endog i renæssancetiden . . . Det kan jeg meddele Dem allerede nu: Det indtryk Siegesallee gjør paa fremmede, er overvældende. Overalt gjør der sig gjældende en uhyre respekt for den tyske billedhuggerkunst.

Atter en av disse keiserlige illusioner, som virkeligheden ikke anerkjender.

Overalt i verden nævnes Siegesallee til skræk og advarsel, og neppe nogensteds er dommen om den haardere end i Tyskland selv, hvor man er fortrolig med dens forhistorie og vet, hvilke uhyrligheder der er begaat under utførelsen av arbeidet. Det er saaledes en bekjendt sak, at de tidligste fyrster er plukket ut av gamle kobberstik, saavidt det har været mulig at finde dem i arkiverne — mens andre er hentet fra teater- og operaforestillinger.

„Goethe forlangte, at skuespilleren skulde gaa i lære132

hos den bildende kunstner; nu er det omvendt," skrev den bekjendte kunstkritiker Karl Scheffler i 1901. „Malerisk draperte kapper, dristige hjelmsilhouetter, bydende armbevægelser, drabelige slagterstillinger. . . krone, kanonstøvler, kort sagt: Panoptikon. Alt smukt efter orden — en bukseknap er likesaa indgaaende behandlet som et øie; en panserskjorte kaster dypere skygge end et hode."

Men kritiken naar ikke saa høit op som til Cæsar. Han har sin uforgribelige mening om kunst i almindelighed og billedhuggerkunst i særdeleshed, og han er lykkelig ved, at billedhuggerkunsten — ialfald den i Berlin — „for størstedelen er blit uberørt av de saakaldte retninger og strømninger" og derfor eier evnen til at øve „det folkeop-dragende arbeide", som bør være maalet for al god kunst.

„Gid den tyske billedhuggerkunst altid maa bli staaende paa den nuværende høide, og gid mine sønnesønner og sønnesønners sønner maa ha lignende mestre ved sin side!" XIV.

Skuffelser ved aarhundredskiftet.

Trods de mindre tiltalende sider ved ekspeditionen til Kina, vilde det være forgjæves at negte, at den har sin betydning i Tysklands nyeste historie som det sidste led i arbeidet for at sveise hær og flaate sammen til en organisk enhed.

I jubelaaret havde det været keiserens sorg — som han flere gange gav uttryk for — at marinen ikke havde nogen krigerske minder at opvise ved siden av hæren. Nu gjaldt ikke dette længer. De marinetropper, som befandt sig i Kina, før avsendelsen av de avdelinger, som kom for sent til at være med, havde militært set gjort et udmerket arbeide og lagt for dagen et mod og en snarraadighed, som der bare var én mening om blandt deres fremmede kamerater. Den britiske admiral Seymour havde kommanderet: Germans to the front! — en ordre, som synes at ha gjort uutslettelig indtryk paa keiseren, og som han oftere har benyttet anledningen til at minde om. Derfor kunde han ogsaa uten overdrivelse sige til sine marinesoldater, da de kom hjem i 1901: „Fra nu av er der ingen tvil om, at hær og marine er ett. De kan forlate sig paa hverandre gjensidig. Den ene tolker sin agtelse overfor dens anden." Set i belysning av flaateloven av 1900 med det mægtige program for et tidsrum av hele seksten aar fremover, faar disse ord øket betydning. Uavhængig av døgnets politik134

betegner de virkeliggjørelsen av det maal, han har stundet mot like fra sine prinsedage — vistnok ikke med særlig konsekvens, men allikevel med en utvilsom god vilje — og som verdenskrigen en dag skulde vise betydningen av. I denne ene henseende^var der virkelig utrettet noget; men netop nu, da han saa at sige skulde

høste lønnen for sine anstrengelser, indtraf der en begivenhed, som gjorde det sterkeste indtryk paa ham, samtidig med at den kastet et streiflys over visse sider av det politiske liv i Tyskland, som virket likefrem pinlig paa den øvrige verden.

Under et besøk, som keiseren avlagde i Bremen 6. mars 1901, kastet en ung gut ved navn Weiland, som stod blandt tilskuerne paa gaten, et jernstykke i ansigtet paa ham med den følge, at keiseren fik et risp ved næsen paa fire centimeter. Det blev læget helt i løbet av fjorten dage. Det blev konstateret, at Weiland var sindssyk, og i en hilsen til rigsdagens præsident, som paa forsamlingens vegne havde bevidnet sin deltagelse, betegner keiseren dette meningsløse attentat som „en handling, begaat av et aabenbart forstyrret menneske".1 Men han kan allike vel ikke frigjøre sig for den tanke, at det unge menneske er misbrukt av en eller anden. Samme opfatning fremholder han i endnu sterkere ord i en skrivelse til præsidentskabet i det preussiske andetkammer, samtidig med, at han gir begivenheden en rækkevidde av den mest omfattende art.

„Gjerningen i Bremen," skriver han, „beviser, hvilken forvirring der hersker i umodne, ungdommelige hoder. Det ligger nærmest i, at agtelsen for kronen og regjeringen begynder at svinde mere og mere. I saa hensende har forholdene forværret sig i de sidste aartier. Der mangler respekt for autoriteten. Skylden ligger hos alle klasser av befolkningen. Istedetfor at tjene folkets almindelige interesser, forfølger man sine særinteresser. Kritiken over de foranstaltninger, som træffes av regjeringen og kronen, antar den skarpeste og mest saarende form. Følgen er uklarhed og demoralisation hos ungdommen."

1 I originalsproget: Der Tat eines offenbar blöden Menschen.135

Denne uttalelse blev i almindelighed utlagt som et svar fra keiserens side med adresse til agrarerne og den konservative del av pressen, som nylig havde angrepet ham i anledning av hans ophold i England ved dronning Victorias dødsleie og begravelse. Den vakte en enorm opsigt, som øket, da keiseren gjentog den i praktisk talt likelydende vendinger til rigsdagen og landdagen. Aviserne beskjæftiget sig med affæren med en likefrem taktløs utførlighed; og paa en maate, som man skulde anset for utænkelig i et land som Tyskland, gjorde de gjældende, at attentatet havde virket likefrem svækkende paa keiserens sindstilstand.

Øieblikkelig protesterer han med den aller største bestemthed.

„Jeg har læst alt, hvad aviserne har skrevet om min angivelige sjælsstemning i anledning av affæren i Bremen," uttaler han i en henvendelse til en deputation fra det preussiske førstekammer med præsidenten som ordfører. „Men der er ikke noget falskere end at anta, at min sindstilstand har lidt i nogensomhelst maate under denne affære. Jeg er akkurat den samme, som jeg altid har været. Jeg er hverken blit elegisk eller melankolsk."

Keiseren, som har det Weilandske jernstykke foran sig paa bordet, gjør her en pause, peker paa projektilet og fortsætter:

„Jeg staar i Guds haand og vil ikke la mig forvirre selv av lignende begivenheder som denne, men skride uforstyrret fremad paa den vei, jeg har anset det for min pligt at gaa. Jeg kommer paa mine reiser sammen med alle lag av befolkningen og vet derfor meget godt, hvad man tænker og siger om mig i folket. Men hvis nogen tror, at jeg vil la mig skræmme av tilfælder som dette i i mine forholdsregler forøvrig, tar han meget feil. Alt sammen blir ved det gamle."

Ordene er ikke til at misforstaa. Det tyske folk har endnu engang faat vite, hvad det har at rette sig efter. Men det er allikevel, som Bremeraffæren har skaket ham136

op mere, end han selv vil være ved — eller ralfald er opmerksom paa — og ved indvielsen av den nye kaserne i Kupfergraben ved Berlin for en del av det saakaldte Keiser Alexander-regiment fire uker efter attentatet, faar hans oprørte sindsstemning et nyt uttryk:

„Som en fast borg rager den nye kaserne, dere nu har faat, op i nærheden av slottet, som dere i første række altid maa være færdig til at beskytte. Keiser Alexanderregimentet er kaldet til paa en viss maate at være livvakt nat og dag — altid færdig til at slaa for kongen og hans hus, og naar det gjælder, ofre liv og blod paa skansen. Og hvis

den tid nogengang skulde komme igjen" — her gjorde keiseren en liten digression til begivenhederne i 1848 — „at der som dengang skulde bli en oprørstid i denne by mot kongen — da er jeg overbevist om, at Alexander-regimentet paa en eftertrykkelig maate vil vise al opsætsighed og al ulydighed overfor kongen tilbake til de rette skranker." Og med en en speciel henvendelse til regimentets officerer tilføiet han følgende, som nu i krigens tid har en viss aktuel interesse.

Jeg har den faste tillid, at officerskorpset ved Alexanderregimentet altid vil vise sig sin opgave voksen og opdrage soldaterne til, naar det gjælder, at ofre liv og blod for konge og fædreland. Bevisstheden om dette gir mig sikkerhed for, at vi, selv om vi skulde bli omringet av fiender paa alle kanter, allikevel vil seire overalt. Thi der lever en vældig allieret — den gamle, gode Gud i himlen, som helt siden den store kurfyrstes og den store konges[1] tider altid har været paa vor side."

Talen vakte ny sensation baade privat og offentlig og blev i vide kredse utlagt som et ubedragelig vidnesbyrd om sjælelig depression. Men det er, som det meget rigtig blev paapekt allerede dengang, ganske unødvendig at trække saadanne slutninger. Endnu før det Weilandske jernstykke rammet ham, stod, som Harden siger, „billedet av borgerkrigen for hans aandelige øie. Han ropte til

1 Fredrik den anden.137

garden, at den skulde beskytte ham mot den „høifor-ræderske skare", og indskjærpet de unge soldater som en pligt at skyte paa far og mor, om de fik befaling til det I hele talen er der ikke en ny tone."

Uvilkaarlig spurgte alle forstandige mennesker hverandre endnu engang: Hvad skal enden bli paa dette? Gaar det an i længden, at utlandet, som ikke kjender og ikke kan kjende tyske forhold saa godt som vi selv, og som derfor savner de nødvendige betingelser for at bedømme vegten av de keiserlige taler, staar i den tro, at Tyskland lever under borgerkrigens tegn? Bør det ikke bringes paa det rene, hvorvidt rigsdagens flertal sanktionerer keiserens optræden — hans verdensanskuelse, hans Weltpolitik, hans impulsive forsøk paa at præge den offentlige mening med sin suveræne vilje ? Hvis rigsdagen gir ham sin tilslutning — vel, saa sitter han der i kraft av en ret, og ingen kritik skal beskjæftige sig mere med ham. Hvis ikke, maa vi vende tilbake til den tidligere praksis fra Wilhelm den førstes tid, da der altid stod en ansvarlig autoritet bak de keiserlige ord.

Udmerkede almensætninger, som man senere engang tok en kraftanstrengelse for at gjøre til virkelighed. Men foreløbig var der ingen, som vovet at ta det første skridt — et karakteristisk vidnesbyrd om langmodigheden i tysk politik.

Imidlertid var der indtraadt en meget vigtig forandring i statens høieste embede.

Rigskansler fyrst Hohenlohe var i oktober 1900 traadt tilbake fra det offentlige liv i den høie alder av 81 aar. Hans sidste store seier i rigsdagen var vedtagelsen av flaateloven, som gik igjennem 12. juni s. a. med 201 mot 106 stemmer. Ved denne leilighed holdt rigskansleren en tale, som for et enkelt punkts vedkommende formet sig som en indirekte protest mot en officiel opfatning. Som bekjendt er det forlængst blit en trossætning i Tyskland, at det er keiseren, som har vakt flaateinteressen tillive i det tyske folk og tilslut baaret seiren hjem trods nationens kortsyn og vrangvilje. Vi har i det foregaaende138

paavist, at denne opfatning, som bl. a. er søkt indprentet av keiseren, bare er delvis korrekt — et forhold, som imidlertid ikke gjør noget skaar i anerkjendelsen av keiserens arbeide. Men nationen skal heller ikke glemmes. Det er denne opfatning fyrst Hohenlohe nu gjør gjældende, og paa grundlag av sine personlige minder fra 1840-aarene hævder han, „at trangen til en tysk flaate i virkeligheden er utgaat fra det tyske folk".[1]

Skjønt uttalelsen meget diplomatisk er puttet ind i en bisætning, er den ikke mindre værdifuld av den grund. Der er noget av et selvstændig utbrud i den — en fjern tone fra ungdomsdagene for seksti aar tilbake — forinden han endnu helt var fanget ind av det officielle system, som stækket vingerne paa ham og i hans høie alder reducerte ham til „Onkel Chlodwig" under nationens medlidende overbærenhed.

Hohenlohes ansøkning om at træde tilbake fra sin stilling som rigskansler møter ingen motstand hos keiseren ;

tvertimot.

„I de sidste uker" (av min funktionstid), noterte han senere i sin dagbog, „forekom der adskillig,2 som bibragte mig den*overbevisning, at et bytte av rigskanslerens person ikke vilde være keiseren ubehagelig." Hohenlohe, som mente, at det var bedre at komme begivenheden i forkjøpet end at indhentes av den, besluttet at gaa av „tid-ligere'end han oprindelig havde antat". Hans sikre sporsans fornegtet sig ikke. Keiseren mottog hans avskedsbegjæring meget naadig, „og min avgang blev fuldbyrdet paa den fredeligste vis, uten at nogen av parterne følte sig krænket".

Nationen og rigsdagen mottog efterretningen om Hohenlohes fratræden med den samme likegyldighed som de havde lagt for dagen, da han tiltraadte. Den offentlige

1 I originalsproget: . .. das Drangen nach einer deutschen Flotte recht eigentlich aus dem deutschen Volke hervorgegangen ist.

9 Blandt andet, at fyrst Hohenlohe energisk fraraadet keiseren at. optræde i romersk imperatordragt ved indvielsen av Reichs-Limes Museet, hvad keiseren høist motstræbende gav efter i.139

mening samlet sig ikke om nogen bestemt mand som hans efterfølger, og i virkeligheden blev spørsmaalet avgjort av keiseren i hans sidste politiske samtale med den fratrædende kansler. „Jeg blev behagelig overrasket, da han straks nævnte von Bülow," noterer Hohenlohe. „Han er ihvertfald i øieblikket den bedste man kan faa." Straks efter gik der telegrafisk besked til von Lucanus om at bringe de nødvendige formalia i orden, og Bülow gled derefter ind i rigskanslerstillingen med en selvfølgelighed, som viste, at den tyske nation fremdeles befandt sig paa et primitivt standpunkt av politisk magt og myndighed.

Den nye rigskansler havde mange betingelser for at fylde sin høie stilling. Han var en mand i sine bedste aar og ikke som de tidligere kanslere repræsentant for en tid, som laa en menneskealder eller halvanden tidligere end keiserens egen. Han var opvokset i en utpræget politisk atmosfære og var tidlig kommet indenfor trylleringen av Bismarcks geni, som havde havt en av sine dygtigste og mest nidkjære medarbeidere i von Bülows far. Trods en aldersforskjel paa 10 aar var han en personlig ven av keiseren fra ungdommen av. Han var i besiddelse av en overlegen dannelse, støttet til studier og reiser, og havde et indgaaende kjendskab til den praktiske administration gjennem mange aar — allersidst i egenskab av utenrigsmini-ster og fungerende kansler under Hohenlohe ved vigtige anledninger. Der trængtes ingen intriger for at skyve ham i forgrunden som rigskansler og ingen kamarilla for at holde ham oppe. Men paa den anden side havde han ikke fast fot hverken i den offentlige opinion eller i rigsdagen, uagtet hans evner var almindelig anerkjendt, og han var anset for at være en av de fortrinligste talere i forsamlingen. Sit ry i saa henseende havde han grundfæstet allerede i 1897 med sit berømte slagord om Tysklands trang til „en plads i solen" — en uttalelse, som keiseren har citeret saa ofte, at millioner av mennesker baade i og utenfor Tyskland forlængst har ophørt at nære nogen tvil om dens keiserlige oprindelse.140

Den nye kansler tiltraadte sin stilling paa et meget vanskelig tidspunkt. Men det var ikke bare forholdene indad, som var skikket til at skape bekymring. Ogsaa paa utenrigspolitikens omraade var der kræfter i virksomhed, som truet med at slaa dype revner navnlig i forholdet mellem Tyskland og England, som allerede var slet nok i forveien.

Det tyske folk havde gjennem en utenrikspolitik, hvis holdningsløshed ikke nogensteds er blit skarpere bedømt end i Tyskland, efterhaanden skruet sig op i en saadan uvilje mot England i anledning av dets optræden i Sydafrika, at det ikke var langt fra at anta karakteren av et folkehad. „Det kan idag ikke være tvil underlagt," siger grev Ernst zu Reventlow, „at de bebreidelser for mangel paa humanitet, som blev rettet mot den britiske krigsførsel i Sydafrika, skjøt langt over maalet. Den forfærdelige elendighed i Sydafrika, som særlig gik utover boerkvinderne og deres barn, som blev interneret i koncentrations-leirene og døde der, var frygtelige og grusomme kjendsgjerninger. Men man gik for vidt, naar man betegnet dem som utslag av umenneskelighed . . . Heller ikke kunde man med rette beskylde de britiske soldater for mangel paa mod eller for tilbøielighed til grusomhed."1 Men i øieblikket overskygget denne uvilje alt andet, og hvis det tyske folk i de sidste maaneder av

1901 havde visst, hvad vi nu vet om den tyske utenrigspolitik, vilde det neppe følt sig videre opbygget.

Keiseren, rigskansleren og den tyske utenrigsledelse ønsket i strid med nationen en nøiere tilknytning til England, og i oktober 1901 blev der efter initiativ fra tysk side indledet foreløbige underhandlinger mellem England og Tyskland om en alliance med det formaal, at de to magter skulde gaa sammen om at garantere hverandre sine respektive besiddelser over hele verden med undtagelse av i Asien. Tyskland havde ingen interesse av at stille sig paa Englands side mot Rusland ved et eventuelt

1 Deutschlands auswärtige Politik 1888—1913.141

sammenstøt i denne verdensdel; men det antydet samtidig, at der var en anden magt, som England med sikkerhed kunde gjøre regning paa som allieret — nemlig Japan. Det blev fra engelsk side paapekt som en eiendommelighed, at Tyskland ønsket alliancen utstrakt til ogsaa at omfatte Nord- og Sydamerika, hvor Tyskland vitterlig ikke eiet en eneste koloni. Men Tyskland forsikret indtrængende, at dette netop var et bevis paa uegennyttigheden i dets politik. England var ikke istand til at tilegne sig denne opfatning og var desuten ængstelig for, at en tilslutning til den tyske politik, som i sin tendens var rettet mot Monroe-doktrinen,1 engang i fremtiden kunde føre til konflikt med de Forenede Stater. Men ogsaa fra et europæisk synspunkt havde det eventuelle forbund sin store svakhed for Englands vedkommende. Ved at garantere Tyskland, hvad dette land i øieblikket eiet i Europa, vilde England samtidig ha avgjort spørsmaalet Elsass-Lothringen i Tysklands favør og dermed paadraget sig varig had og bitterhed fra fransk side. Under disse omstændigheder fandt England sig ikke opfordret til at gaa med paa det tyske forslag, og det paatænkte forbund bortfaldt. Isteden indgik England kort efter den bekjendte alliance med Japan, som i løbet av nogen aar skulde faa en saa avgjørende betydning.

Der foreligger i Hohenlohes dagbog for 1900 en uttalelse av keiseren, som ved første øiekast gjør det vanskelig at forklare, hvorfor han med saa stor ihærdighed søkte Englands venskab ikke bare ved denne leilighed, men ogsaa tidligere. Den lyder saa: ‚Jeg liker England og engelskmændene. Men jeg har ingen tillid til deres politik."

Forklaringen ligger allikevel snublende nær. Det er den tyske Realpolitik, som hererute og forsøker sig, frigjort for alle konventionelle hensyn. Eller, som en fransk politiker engang har uttrykt det: „Keiseren tilbyder Dem

1 Av 1823; opkaldt efter den bekjendte præsident James Monroe <1817—25). Den gaar ut paa, at de Forenede Stater ikke vil taale nogen indblanding i de amerikanske staters indre anliggender.142

altid at være Deres ven mot en eller anden. Ellers har Deres venskab ingen interesse for ham." Paastanden er historisk rigtig, ikke bare rent objektivt set. Den har ogsaa sin psykologiske forklaring i selve det keiserlige temperament. En utenrigspolitik, som stadig er behersket av nervøsitet, maa nødvendigvis ekscellere i tilnærmelser og forsikringer til forskjellige kanter, samtidig med at skuffelsen og bitterheden stiger ved hvert nyt avslag.1 Det viste sig ikke mindst i det foreliggende tilfælde.

Saalænge disse underhandlinger stod paa, holdt den tyske presse sig praktisk talt i ro. Den engelske underhandler, Sir Valentine Chirol, som i de dage gik ut og ind i Wilhelmstrasse, fik det bestemte indtryk av rigskansleren, at baade han og keiseren ønsket at staa paa en god fot med England, og at intet var dem mere imot end de ubeherskede angreb paa England, som vi ovenfor har omtalt i forbindelse med agitationen omkring aarhundredskiftet. Men nu, da underhandlingerne om det paatænkte forbund gik istykker, begynder pludselig den tyske presse et sjelden voldsomt, samlet angreb paa England.

Sir Valentine fandt denne optræden fra pressens side, som bar præg av at være inspireret av utenrigsdepartementet, saa stridende mot det indtryk han selv havde mottat under sit besøk i Berlin, at han fandt sig opfordret til at anmode den bekjendte baron von Holstein om en forklaring.

Den kom telegrafisk og lød saa: Wir haben einen Korb bekommen. Det var det officielle Tysklands sidste bitre indrømmelse av, at det endnu engang havde faat avslag av England, og samtidig det sidste forsøk fra keiserens side paa at bringe England ind i et forhold til Tyskland, som efter britisk opfatning vilde endt med at reducere det til, hvad man har kaldt „et maritimt Østerrige".

Hermed er veien for den tyske flaatepolitik stukket ut fremover like til den store krig. Flaatelovene av 1906, -08,-12og-13 har fulgt hverandre som perler paa en snor— allesammen baaret av den agitation, vi har skisseret i

1 Jfr. den nedenfor citerte uttalelse av Frankf. Zeit. pag. 156.143

store træk, og hvis bærende idé var den, at flaatepolitiken og Weltpolitiken hører organisk sammen, og at hensigten med dem begge var at sørge for, at der ikke maa træffes en eneste vigtig avgjørelse i verden, uten at den tyske keisers mening først er hørt.

Men endnu var suverænerne i begge lande i en lang aarrække optat med at avlægge besøk hos hinanden og forsikre hinanden om sine personlig venskabelige følelser, og det behøver neppe at fortælles, at Wilhelm den anden var den, som fandt de sterkeste og mest umiddelbare ord.

En av disse uttalelser fortjener at nævnes specielt — først fordi den i tid falder umiddelbart efter det britisk-fiendtlige gjennembrud i tysk politik og dernæst, fordi den ikke er uten en viss aktualitet idag.

Den er en hyldest til den daværende prins av Wales — nuværende kong Georg — som ved sin bekjendte reise paa en strækning av over 90000 km. havde hjulpet til „at sveise disse fjerne dele av det britiske rige og deres loyale befolkning sammen med det Imperium Britannicum om hvilket det kan siges, at solen aldrig gaar ned indenfor dets grænser". XV.

„Meteor" og meteorer.

Samtidig med de begivenheder vi har skisseret i de par sidste kapitler, var det officielle Europa ogsaa av en anden grund begyndt at bli mere og mere mistroisk overfor de keiserlige fredsforsikringer.

I slutten av august 1898 utsendte den nuværende tsar det berømte fredsmanifest, som ledet til sammenkaldelsen av den saakaldte første Haagerkonference. Det gik i store træk ut paa at anbefale, at der blev sikret nationerne varig fred gjennem en systematisk indskrænkning av de enorme rustninger, som endog i fredstid var av den art, at de truet nationerne med økonomisk ruin. Det er let nok paa grundlag av alt, hvad der er passeret senere, at trække paa smilebaandet ad denne konference og den velvillige monark, som havde tat initiativet til den. Men det faktum staar der, at mens den britiske regjering under ledelse av Lord Salisbury, som forøvrig flere aar i forveien havde fremholdt den samme tanke, uttalte sin ubetingede sympati for det russiske forslag, blev det i Tyskland mødt paa den mest avvisende maate. Det er i saa henseende betegnende, at professor Stengel i München — en folkerets-lærer, som var en av de ihærdigste i forhaandsagitatio-nen mot forslaget — blev utnævnt til Tysklands officielle repræsentant paa konferencen sammen med professor Zorn i Berlin, som likeledes var en avgjort motstander145

av det og navnlig stillet sig absolut avvisende overfor tanken om en obligatorisk voldgift. Omtrent samtidig anbefalte keiseren i en tale i Wiesbaden „det skarpslipte sverd som den bedste garanti for freden". Alt dette maatte ganske naturlig vække opmerksomhed. Den eneste, som syntes at finde det hele i sin orden, var keiseren, og med sin enestaaende evne til at vugge sig ind i alleslags illusioner, er han naturligvis ikke et øieblik i tvil om, at det officielle Europa følte akkurat det samme som han selv.

„Da jeg tiltraadte regjeringen," siger han i en tale t 1902 med en ny variation av de samme talemaater, som han fremholdt ved ti-aarsjubilæet overfor arméen, „mødte utlandet mig med en dyp, men ugrundet mistillid, da det mente, at jeg stræbte efter de laurbær, som er krigens resultat. Overfor denne mistro var det min opgave at overbevise utlandet om, at den nye keiser og riget var tilsinds at vie sin kraft til opretholdelse av freden. Denne opgave trængte et stort spand av tid for at bli til virkelighed . . . Utlandet er nu langt fra at regne os som en-trudsel mot freden. Det har vænnet sig til at betragte os som det mest klippefaste vern om den."

Med en slik misforstaaelse overfor alt, hvad der heter kjendsgjerninger, er det ikke at undres paa, at han oplever den ene politiske skuffelse efter den anden, og ser store begivenheder fuldbyrdes paatvers av den keiserlige vilje. I 1901 løsner Trippelalliancen i sine sammenføininger for Italiens vedkommende, og den politik indledes, som senere førte til Tripoliskrigen i 1911 og det endelige brud mellem Italien og Tyskland vaaren 1915. I 1902 sluttes

den alliance mellem England og Japan, som stod sin prøve i 1914, og som for Tysklands vedkommende har ført til tabet av Kiautschou. Uvilkaarlig mindes man Bismarcks halvt spøkefulde alvorsord: „Kiautschou! Man maa vænne sig til navnet. Det kan komme til at bli en langtækkelig kautschuck for os." Alt dette ængster og irriterer, og mere end nogensinde blir keiseren nødt til at tale høit og meget.

Først er det Amerika det gjælder — „et land, som han like siden sin prinsetid har søkt at gjøre sig fortrolig med gjennem læsning og alvorlig studium," for at tale med en officiel forfatter, „og som han altid har beklaget, at han ikke har kunnet besøke". Gjennem diverse telegrammer og taler ved forskjellige leiligheder havde han ut gjennem 1890-aarene søkt at pleie det amerikanske venskab; men under krigen mellem Spanien og de Forenede Stater i 1898 saa det allikevel en tid kritisk ut paa grund av den konflikt, som utbrøt mellem den bekjendte admiral Dewey og chefen for den tyske eskadre ved Filippinerne.

Nu skulde denne misstemning bilægges, og som en passende anledning benyttet keiseren den omstændighed, at hans senere bekjendte lystyacht „Meteor" skulde gaa av stabelen paa State Island. Hans bror, prins Heinrich, som aaret i forveien^var kommet tilbake fra sin Kina-ekspedition •og var blit feiret paa en maate, som ikke kunde siges at staa i noget rimelig forhold til, hvad han virkelig havde utrettet, maatte atter avsted — og med den hang til overdrivelse, som saaledes paa forhaand er tilstede, siger det sig selv, at publikum maatte være forberedt paa overraskelser.

Keiseren havde git sin bror det raad, som man mindst av alt skulde ha ventet: „Hold øine og ører aapne; og munden lukket." I egenskab av keiserens repræsentant og den selvskrevne taler ved alle anledninger, var det naturligvis ikke let for prinsen at ta sidste del av det keiserlige raad bogstavelig. Han blir nødt til at ta ordet utallige gange, og stadig forsikrer han, „at han er kommet for at vise, at Tyskland ønsker at række en venskabs-haand over oceanet — hverken mere eller mindre". Eller som en amerikansk ven av ham uttrykker det: „Haner kommet for at lære og iagtta; for at gjøre sig kjendt med land og folk, vor industri, vore skibe og maskiner og vore kjæmpeforretninger."

Det begynder fortræffelig.

Prins Heinrich telegraferer sin ankomst til Roosevelt og benytter samtidig anledningen til at spørge om, hvorledes

det staar til med en av Roosevelts smaagutter, som desværre foreløbig er nødt til at holde sengen. „Tillat mig desuten at ønske Dem og det amerikanske folk tillykke med, at det idag er Washingtons fødselsdag."

Uttalelsen er værdig hans keiserlige bror — den store fødselsdagserindrer av levende og døde. Men saa er han jo ogsaa, som han sa om sig selv før avreisen til Kina, „draget ut for at forkynde evangeliet om Deres majestæts ophøiede person".

Roosevelt glemmer at takke baade paa sin søns og Washingtons vegne og indskrænker sig til at hilse i sit eget og det amerikanske folks navn i anledning av ankomsten.

Miss Alice, præsidentens ældste datter, som har faat i opdrag at døpe „Meteor", er mere umiddelbar. Med en forfriskende naturlighed rabler hun ned følgende telegram til keiseren ved frokostbordet: „Meteor" er gaat lykkelig og vel av stabelen. Jeg gratulerer Dem, takker Dem for den elskværdighed De har vist mig, og sender Dem mine bedste ønsker.

Eksemplet smitter, og med en tilforladelighed, som vidner om, at de primitive republikanske dyder fra Washingtons og „borger" Lafayettes tidsalder endnu ikke er utdøet i Staterne — forsikrer næsten hver eneste taler prinsen om, at han har grund til at føie sig stolt over mottagelsen i Amerika. Han faar vite, at man liker ham og agter ham for hans egen skyld.

„Ved Deres dygtighed vilde De som borger av de Forenede Stater sikkert ha drevet det til borgermester (mayor),u forsikrer en høiere statsfunktionær i en tale for prinsen. „Kanske endog til chef for

marineforvaltningen."

Til gjengjæld er tysk-amerikanerne ute av sig selv av henrykkelse.

„Utrolige mængder av dem viste sig overalt," skriver prinsens amerikanske ven. „Han spurgte, hvorledes de havde det, og av de svar, han fik, var han mest glad over dem,148

som gik ut paa, at tyskerne var gode borgere av Amerika, De kunde ikke vise sin loyalitet mot Tyskland bedre, sa han, end ved ogsaa at være loyale borgere av de Forenede Stater."

Ordene er jevne, uten originalitet, hvad der heller ikke er tilsigtet. Men „Byzantinerpressen" paa begge sider av Atlanteren er allerede begyndt at veire verdenshistorie, og med en samvittighedsfuldhed paa høide med situationen anser den tysk-amerikanske presse ingen begivenhed for saa ubetydelig, at den ikke maa overføres paa Atlanterhavskabelen. „Statssekretæren (den amerikanske) bar idag den keiserlige yachtklubs jakke, mens prinsen havde anlagt enkel civil dragt." „Prins-admiralen har arvet sin fars vindende smil. Det smil vil erobre hjerterne for ham med storm i Amerika ..." „Verdenshistoriens pust staar allerede om os."

Naturligvis.

Hele denne reise, som gik med ekspressfart i en Pullmann-car over det amerikanske kontinent, havde en anden hensigt end den at prins Heinrich skulde gjøre sig kjendt med „land og folk, industri, skibe, maskiner og kjæmpeforretninger". Det var „det keiserlige evangelium", som skulde prækes ogsaa i den nye verden, som det forlængst var forkyndt i den gamle. Det blev indrømmet bl. a. av von Tirpitz, som likefrem uttalte: „Vi venter en bedring i forholdet mellem de to store folk, som ikke har motstridende interesser nogetsteds i hele den vide verden. Rigskansler von Bülow uttaler sin ubetingede tilslutning og ser „selv i den fjerneste fremtid ikke noget punkt, hvor tyskere og amerikanere kan krydse hverandres vei."

Men amerikanerne selv er ikke fuldt saa begeistret, og da reisen er vel over og prinsen hjemme igjen, heter det i korrespondancer endog til tyske blade: „I politiske kredse utenfor pressen staar man ganske som før til prinsereisen ... I disse specielt amerikanske kredse er den opfatning ganske utbredt, at der muligens burde været valgt en mere betydelig anledning til prinsens tur."149

Denne opfatning gjorde sig i virkeligheden saa sterkt gjældende under selve besøket, at den efterhaanden virket tilbake paa prinsen selv og kjølnet den fyrighed i uttrykket, som ogsaa hos ham er den naturlige ved alle festlige anledninger.

Men for keiseren er denne reise noget av en begivenhed, som maa mindes for al fremtid, og som et symbol paa det historisk uforanderlige venskab mellem Tyskland og de Forenede Stater overrasker han verden og det amerikanske folk ved at skjænke det en bronce-statue av Fredrik den store, som han beder Roosevelt vælge en passende plads til i Washington.

Men prins Heinrichs reise i Amerika havde ogsaa en anden hensigt. Det gjaldt at styrke nationalbevisst-heden hos tysk-amerikanerne og bringe dem ut av det dilemma de tidligere befandt sig i med hensyn til sit nye og sit gamle hjem. „Begge disse omstændigheder" — siger en halvofficiel forfatter allerede for tretten aar tilbake — „kan en dag komme til at bli av høieste betydning for Tyskland, og man vil da tilfulde lære at skatte den tyske keisers bestræbelser og hans fremtidssikre blik." Ordene er ikke uten en viss aktualitet idag som bevis paa det maal man har stilet mot, selv om de gjennem beklagelige feilgreb saavelsom ved omstændighedernes egen magt er sørgelig ribbet for sandhed. Hvad den handelspolitiske side ved besøket angik, blev det allerede fra første stund paapekt — med en likefrem prisværdig nøgterhed — at man ikke ventet den ringeste valuta i saa henseende. „Handel og vandel, eksport og samkvem staar ikke under indflydelse av følelser og schwungvolle taler. Derfor vilde det være feilagtig at anta, at det venskabelige forhold, som keiseren har hitført i stillingen til de Forenede Stater, skulde bringe vor handel og eksport nogen særlige fordele."

Vigtigere end baade det politiske og økonomiske formaal ved besøket er imidlertid selve den psykologiske side ved det — det grundsyn hos keiseren, som overhovedet har150

bevæget ham til at sende sin bror avsted paa dette korstog til yankeernes gunst. Midt i en fuldstændig middelaldersk opfatning av keiserdømmet, som gjør ham til en likefrem religiøs sværmer — noget i likhed med Otto den tredje,1 av hvis drømmesjæl der altid steg de prægtigste luftkasteller — har han ikke bare en rent intellektuel interesse for det amerikanske samfund. Han er knyttet til det først og fremst ved sin britiske avstamning, dernæst ved sine tekniske og praktiske interesser, og endelig ved de sider, som danner nogen av de mest karakteristiske svagheder ved ham — hans uro, hans sensationslyst og hans utrættelige rekordjagt.

Han har ut fra specielle evner og anlæg og det milieu, han er vokset op i, noget av den sterke amerikanske selv-bevissthed — saaledes som den med nødvendighed skapes i et stort samfund av selfmade men, hvor energi og dygtighed aapner uanede muligheder, og hvor den høieste magt og ære ligger indenfor en mands rækkevidde, saalangt hans evner gaar. Pengemagtens repræsentanter møter ham paa like vilkaar i kraft av the all-mighty dollar, som i sidste instans er istand til at vippe op selv en Hohenzoller. Pierpont Morgan, Vanderbilt, Armour og de andre finansfyrster kapseiler med ham i Cowes og Kiel. Han er ikke istand til at imponere dem, fordi der fra hans forældede tankeverden — det milieu av pedanteri og uniformer, eksersis og reglementer, som han til daglig bevæger sig i — ikke fører nogen bro over til deres aarhundrede. Til gjengjæld mottar han et overvældende indtryk fra deres verden av uavhængighed, fordi han instinktmæssig ser sammenhængen mellem deres samfund og det industrielle Tyskland, som han selv er et barn av trods alle Hohenzollertraditioner. Til en begyndelse stod han praktisk talt uten forstaaelse ogsaa av dette fænomen, paa samme maate som han altid har været uten forstaaelse av den sociale side ved arbeiderspørsmaalet. Men efterhvert som kapitalismen satte sig fast ogsaa i det tyske

1 Tysk-romersk keiser 980—1002.151

samfund, og dens repræsentanter kunde skaffe sig alle de materielle goder, som hittil havde været forbeholdt fødselsadelen og militærstanden, blev forholdet et andet. Uten at han selv eller det officielle Tyskland merket det, blev der i virkeligheden rokket ved en av grundpillerne under alteret og tronen, og „det nye aristokrati", som man har kaldt det, traadte suverænt og utfordrende i dagen uten altfor mange hensyn til nogen kant.

Fænomenet er ikke nyt. Roms historie i de sidste halvandet hundrede aar før Kristus lar os se det fra et oldtidsstandpunkt. I det attende aarhundrede bryter det gjennem i England, og i Frankrige falder det i alt væsentlig sammen med første halvpart av Napolen den tredjes regjering. I Tyskland er det — som vi har antydet paa et tidligere punkt i vor fremstilling — nærmest et produkt av millionsvindelen efter den fransk-tyske krig; men trods den beklagelige økonomiske krise, som Stoecker søkte at skape klerikalisme og kristelig socialpolitik av, med støtte av daværende prins Wilhelm, var allikevel kapitalismen bare rent foreløbig slaat i svime. I løbet av en halv menneskealder reiste den sig igjen kraftigere end nogensinde i forbindelse med den industrielle og kommercielle utvikling og de bekjendte opfindelser navnlig paa den elektriske og den kemiske industris omraade. Livet antog andre former end hittil. Der blev mere fart over det, samtidig med at kravene øket baade til nydelse og komfort, og opfindsomheden slog følge.

I denne utvikling blev ogsaa Wilhelm den anden hvirvlet med trods sine eksklusive traditioner, sit militære sværmeri og sit strengt ortodokse livssyn med tilsvarende etikette-regler, ubrødelige som en guddommelig lov.

„I de første aar av sin regjering," heter det i et festskrift i anledning av keiserparrets sølvbryllup i 1906, „ofret Wilhelm den anden sig i første række for militære anliggender, og hans eneste rekreation var jagt. Overensstemmende hermed indskrænket han sig til bare at omgaaes adelen. Men i det øieblik monarken begyndte at hen-152

vende sin opmerksomhed paa lystseilads- og automobilsporten, skiftet billedet. Bare nogen faa av vore adelige har raad til at ha egen yacht og automobil, og monarken maatte derfor stifte bekjendtskab med repræsentanter for det tyske pengearistokrati. Ved nærmere bekjendtskab viste det sig, at disse kredse, som gjerne stammer fra Makkabæerne, var villige til med sine midler at understøtte kulturformaal. . . hjælpe til at sætte velgjørenheds-anstalter ut i livet og fylde museerne med utsøkte kostbarheder. Wilhelm den anden nøiet sig ikke med bare at vise sin taknemmelighed i form av titler og ordener. Han mente ogsaa, at de herrer, som stillet sig saa beredvillig

til tjeneste for de formaal han ønsket at fremme, var værdige til at omgaaes ham personlig, og han aapnet sine døre for dem."

I det øieblik er det sociale gjennembrud fuldbyrdet og en ny tidsalder ringet ind. „Hvad der hittil har gjældt for tysk væsen og tysk dyd, forsvinder," siger en bekymret forfatter, „og med den nye tids mænd opstaar der en ny livsanskuelse, som neppe vilde opflamme en Arndt1 og en Schenkendorff1 til begeistring." Den gamle adel, som ved politisk tradition og religiøst og socialt grundsyn er knyttet til den foregaaende tidsalder og hele det system, som keiseren ved enhver leilighed forfegter i strid med sin optræden forøvrig, trækker sig mere og mere tilbake fra hoffet og blir sittende som et junkerparti paa sine godser og ytre „Simplicissismus-stemninger" — for at tale med Vorwärts. Isteden holder en ny tid sit indtog — parvenuer med „kommerceraad"-titler — dygtige og paagaaende, med sterke lunger, som sig hør og bør i en tidsalder, hvor det gjælder at rope høit i en børshal og løfte aktie-indbydelser og kursnoteringer over sig som et gyldent skjold.

Det er denne utvikling i Tysklands nyeste historie, som bryter igjennem omkring midten av niti-aarene, samtidig

1 Berømte frihedsdigtere i forbindelse med nationalreisningen mot Napoleon.153

med at keiseren begynder at proklamere Weltpolitiken som det store maal. Den hænger sammen med kolonihungeren og flaateaktionen — saaledes som vi har skisseret disse fænomener i det foregaaende — og er ifølge sin natur agressiv uten derfor at være maalbevisst krigersk.

Men fordi keiseren her som paa saamange andre omraader staar med et ben i hver leir — fordi han vil være absolutist og demokrat, Hohenzoller av Guds naade og arbeiderkeiser, fredsapostel og tilhænger av „det skarpslipte sverd" — kort sagt, fordi han ikke har evnet at faa tak paa det dype motsætningsforhold mellem det gammel-preussiske kongedømme og det moderne tyske keiserdømme og søkt at skape den nødvendige harmoni — derfor blir ogsaa hans politik mere og mere nervøs med aarene, istedetfor at man skulde vente en større og større sindighed, parret med mere overblik og" fremsyn.

Prins Heinrichs Amerikatur er paa en maate den officielle bekræftelse paa, at den nye tidsalder har holdt sit indtog, og at det tyske keiserdømme agter at føre dens standard paa toppen av „Meteor".

Der ligger næsten noget av av et varsel i navnet, som kunde gjøre en rettroende gammelpreusser betænkelig. Men de herrer Bodenstein'ere og Huldschinsky'er, Lüderitz'ere og Itzenplitz'ere, Markus'er og Loewe'r, og hvad de heter alle disse typiske repræsentanter, som har omskapt Tyskland til et Amerika i lommeformat, uten det virkelig store og selvstændige i karakteren, som trods feil og skjævheder ligger paa bunden av det amerikanske samfund — plages likesaa litet av overtro som av etiske anfegtelser i almindelighed.

Den eneste, som trods alt ikke passer rigtig ind i milieuet, er igrunden keiseren selv, som av og til kan holde nogen usedvanlige taler. I Aachen, f. eks., høsten 1902, nogen maaneder efter sin brors Amerikatur, tegner han det nye Tyskland og dets idealer i følgende ord:

„Langt avsted slaar vort sprog ring ogsaa over havet; langt avsted gaar vor videnskab og vor forsknings flugt.154

Der er ikke det verk paa den nyere forsknings omraade, som ikke er opfattet i vort sprog; der er ikke den tanke sprunget ut av videnskaben, som ikke først er blit værdsat av os og derefter antat av andre folk . . . Undergrunden, som vort rige hviler paa, er enkelhed, gudsfrygt og vore fædres høie, sedelige anskuelser . . . Hele riget, hele folket, min armé — symbolsk repræsenteret ved denne kommandostav — stiller jeg under kontrol og beskyttelse av Ham, om hvilken den store apostel Peter har sagt: „Der er ikke frelse i nogen anden ..." og som har sagt om sig selv: „Himmel og jord skal forgaa; men mine ord for-gaar ikke." Og med en appel, som gjælder ikke bare den by han i øieblikket befinder sig i, men hele riget, slutter han med de fortrøstningsfulde ord:

»Jeg drikker paa byen Aachens vel i den fulde overbevisning, at de ord jeg har talt, vil falde i god jord." XVI.

Nervøsiteten i system.

Aarene 1903 og 1904 lar os se forholdsvis litet til Jl \ keiseren.

Vistnok fremkommer han ogsaa i denne tid — nu og da — med opsigtsvækkende uttalelser, hvorav den psykologisk mest interessante er hans religiøse trosbekjendelse i et brev til admiral Hollmann — et aktstykke, som gav anledning til en utførlig polemik i den tyske presse om dette spørsmaal og derfra gik over ogsaa i den utenlandske diskussion.1 Av hans politiske taler var det særlig en tale i Hannover, som vakte misstemning utad. Han har aldrig kunnet tale i denne by uten at komme ind paa Waterloominderne — det store traditionens baand mellem England og Tyskland før krigen. Nu var han inde paa det samme og lot bl. a. falde den uttalelse, at det var hannoveranerne, som sammen med Blücher og preusserne havde reddet engelskmændene fra tilintetgjørelse i det evig mindeværdige slag. Men med undtagelse av denne litet overveiede ytring, som der ikke var nogen grund til at fremkomme med, og som ikke engang havde den fordel at være historisk, viste han

1 Brevet, som er gjengit in extenso i 3. bd. av keiserens taler (Reclams Universalbibl. nr. 4803—05) antages, ifl. utgiveren, „vistnok med rette at maatte tilskrives overhofprædikant Dryanders indflydelse".156

gjennemgaaende en mere forsigtig politik baade overfor England og andre magter, end man havde været vant til i de senere aar. Det var forresten paa en maate en dyd av nødvendighed — for det første, fordi forholdene i almindelighed manet til en viss forsigtighed, hvis Tyskland overhovedet agtet at styrke sin position i Asien, og for det andet, fordi det blev mere og mere aabenbart, at det begyndte at tyndes i rækkerne blandt Tysklands venner.

En strid mellem Tyskland og Venezuela umiddelbart efter prins Heinrichs besøk i Amerika kom som den første utenrigspolitiske motbør og ødelagde hele indtrykket baade av besøket og den keiserlige gave, som man forøvrig ikke var særlig begeistret for. For at forsone stemningen blev Tysklands gesandt i Washington, von Holleben, kaldt tilbake fra sin stilling og erstattet med Speck von Sternburg. Den nye gesandt, som kom over til Amerika i 1903, begyndte med at avgi den forsikring, „at det var meget magtpaaliggende for keiseren at vise amerikanerne, at han stod paa en venskabelig fot med dem. Der er heller intet sted i verden, hvor Monroe-doktrinen i den grad som i Tyskland blev respekteret og agtet som den fortrinligste fredsgaranti paa den vestlige halvkugle." Allikevel kunde den offentlige mening i Tyskland ikke komme bort fra, at der var begaat adskillige feil fra regjeringens side baade i forholdet til Amerika og til andre magter. Selv i en saa loyal avis som Frankfurter Zeitang kom denne opfatning tilorde likesaavel som i oppositionspressen og hos de radikale og socialistiske talere i rigsdagen.

„Det er utvilsomt, at vor politik i Boerkrigen ikke var særlig vellykket," skriver Frankfurter-organet. „Og hvorledes er nu forholdet med hensyn til de Forenede Stater? Her ser vi, hvor litet fyrstevisiter betyder. Prins Heinrich blev hilset med jubel overalt, men nu viser det sig, at kanonaden av Maracaibo,1 som der forøvrig endnu ikke er git en tilfredsstillende forklaring paa, er nok til at skape

1 Sigter til det tyske bombardement av den venezuelanske havneby av dette navn.157

en eksplosion av uvilje mot Tyskland." Og med korrekt bedømmelse av de faktiske aarsaker fortsætter bladet: „Vi har altfor travelt med at dyrke venskaber over hele verden. Vi vil ha altfor mange venner og — som hr. von Vollmar1 sa — vi er altfor paatrængende i vor bei-ling til dem. Følgen er, at vi forskjertser de venskaber vi har. Tilslut har vi ingen oprigtig ven længer, men møter mistillid paa alle kanter."

Hvad det særlig gjaldt for keiseren, var at opnaa en varig forstaaelse med Rusland, hvis politik overfor Kina — og dermed i anden række overfor Japan — blev mere og mere utfordrende i løpet av sammeren og høsten 1903. Der er grund til at tro, at hensigten med den tyske politik var at gjøre Rusland mere tilbøielig til at gaa med paa den nye handelstraktat med Tyskland, som efter den ændring den tyske toldtarif havde undergaat i beskyttelsesvenlig retning, var avgjort ugunstigere overfor Rusland end den handelstraktat, som var vedtat, mens Caprivi var rigskansler. Men endnu mot slutten av 1903 var disse underhandlinger langtfra avsluttet. Ruslands repræsentanter syntes ikke at ha nogen hast, mens de russiske blade likefrem paastod, at Tysklands politik gik ut paa at sætte splid mellem Rusland og England ved officielt at støtte Ruslands forsøk paa en fredelig løsning av de daværende vanskeligheder i Makedonien og underhaanden at opmuntre Tyrkiet til at reise motstand mot magternes krav i saa henseende. Vi nævner disse uttalelser — ikke som noget bevis for, at der faktisk forelaa et saadant dobbeltspil fra Tysklands side, men fordi det er nødvendig at ta dem med som et karakteristisk eksempel

til belysning av den almindelige mistillid til ærligheden i den tyske politik.

For keiserens personlige vedkommende ligger det nærmest at anta, at det centrale for ham i forholdet til Rusland var stillingen til den russiske utvidelsespolitik i Østasien. Han havde, trods ydmygelsen av Kina og det effektfulde^slutningstableau med „Bodsprinsen", endnu ikke

1 Den bekjendte socialistfører.158

helt forvundet frygten for „den gule fare". Professor Knackfuss havde forlængst fuldendt sit kunstverk, og keiseren havde ganske naturlig skjænket det til tsaren som den, hvis mægtige arm naaet „dypt ind i Asien", og som derfor fremfor nogen anden maatte ha sin opmerksomhed henvendt paa den fare, som truet. At han ogsaa evnet at betvinge den, var keiseren ikke et øieblik i tvil om, og da krigen brøt ut mellem Rusland og Japan i februar 1904, ventet han derfor en hurtig og fuldstændig seier i Ruslands favør.

En række av omstændigheder — deriblandt den, at Rusland kunde formindske sit troppetal i Polen til et minimum og sende resten til Manschuriet, samtidig med at russiske desertører over den tyske grænse blev returneret til sit hjemlands militærmyndigheder, og tyske dampskibe i stor utstrækning blev solgt til Rusland — tjente til at fæstne den antagelse hos samtiden, at der skriftlig eller mundtlig, direkte eller indirekte, bestod et forbund mellem Rusland og Tyskland med brod ikke bare mot Japan, men ogsaa mot England. Spørsmaalet har sin interesse utover den daværende situation og maa tages med som et moment i bedømmelsen av de begivenheder, som i 1914 gjorde det naturlig for Japan at stille sig i rækken av Tysklands fiender.

Trods denne velvillige holdning fra Tysklands side, som endog skaffet regjeringen adskillige ubehageligheder i rigsdagen, gik begivenhederne sin uforstyrede gang i retning av en katastrofe for den russiske politik i Østasien. Keiseren fulgte denne utvikling med største opmerksomhed og gav flere gange uttryk for sin deltagelse. „Ruslands sorg er Tysklands sorg," telegraferte han vaaren 1904 ved efterretningen om, at slagskibet „Petropaulovsk" var gaat paa en mine og sunket — en uttalelse, som den samlede menneskehed kunde gjøre til sin, bl. a. fordi den geniale kunstner, slagmaleren Verejtssjagin gik tilbunds ved samme leilighed. Senere paa aaret — da Viborgregimentet, som keiseren var knyttet til i egenskab av159

æresoberst — blev sendt ut til Østasien — ønsket han regimentet telegrafisk tillykke med den utsigt det nu havde til at møte fienden og til at „nyde den ære at kjæmpe for fædrelandet" og haabet, at heldet vilde følge det.

Disse følelser var endnu like sterke i begyndelsen av 1905, og ved Port Arthurs fald 2. januar skyndte han sig at dekorere general Støssel med ordenen Pour le merite „i erkjendelsen av hans heroiske tapperhed". Senere blev det desværre godtgjort, at general Støssels forhold under beleiringen av Port Arthur nærmest havde været en skandale, og at han havde overgit fæstningen altfor tidlig — en optræden, som høiesteret i hans eget land i 1908 fandt at burde straffe med ikke mindre end 10 aars fængsel. Det kunde ikke undgaaes, at den skjæbne, som rammet general Støssel, kom til at stille keiseren i et mindre gunstig lys som en mand, der handlet altfor impulsivt ut av øieblikkets indskydelser, uten at gi sig tid til at anstille nogensomhelst undersøkelser angaaende de faktiske forhold. I det hele tat var keiserens skuffelser over forløpet av den russisk-japanske krig saa mange og saa personlige, at det er fuldt psykologisk forklarlig, at han i rent mismod kunde komme med de nedsættende uttalelser om den russiske armé, som vi allerede har nævnt, selv om de ikke kan forsvares i formen.

Det aar, som var indledet paa en saa dramatisk maate, skulde imidlertid bli sjelden rikt paa overraskelser.

I mars holdt han i Bremen en av sine aller merkeligste taler — en blanding av teoretisk selvfornegtelse og sværmerisk utfordring — ikke netop ny i tanken, men allikevel saa overraskende i sin form, at den med rette blev utførlig kommenteret baade i ind- og utland.

Jeg har svoret den fane-ed," sa han, „da jeg tiltraadte regjeringen efter min bedstefars vældige tid, at bajonetter og kanoner — saavidt det stod til mig — skulde faa hvile; men at bajonetter og kanoner allikevel maatte holdes skarpe og i god stand, for ar skinsyke og skuling

1 Benaadet helt 1909.160

utenfra ikke skulde forstyrre utbygningen av vor have og vort skjønne hus indad. Jeg har lovet mig selv paa grundlag av historiens erfaringer aldrig at stræbe efter et forfængelig verdensherredømme. Thi hvad er der blit av de store, saakaldte verdensriger ? Alexander den store, Napoleon den første og alle de store krigsherrer — i blod har de svømmet og ladt der bli igjen underkuede folkeslag, som har reist sig til oprør ved første anledning og bragt deres riger til fald. Det verdensrige, jeg har drømt mig, skal fremfor alt bestaa i, at det nyskapte tyske rige skal nyde den mest absolute tillid fra alle sider som en rolig, ærlig og fredelig nabo; og hvis man engang skal høre tale i historien om et tysk verdensrige eller om et Hohenzoller-verdensherredømme, skal det ikke være grundlagt paa erobringer ved sverdet, men paa gjensidig tillid til naboer, som stræber mot samme maal."

Han fremholder videre, at den tyske hær i øieblikket praktisk talt havde utviklet sig saa langt, som det overhovedet er mulig, og at tiden nu var kommet til flaaten. Flaaten var endelig engang fyldt av samme aand som arméen, og „med hvert tysk krigsskib, som gaar av stabelen, er der skapt en ny garanti for freden paa jorden. Vore motstandere vil nu være saameget mindre lystne paa at yppe strid med os, samtidig med at vi i tilsvarende grad vil bli anset for en værdifuld forbundsfælle".

Efter etpar bemerkninger om ungdommen og fædrelandet uttaler han som sin sikre overbevisning, „at vor Herre og Gud ikke vilde ha gjort sig saa stor møie med vort tyske fædreland og dets folk, hvis han ikke endnu havde noget stort i beredskab for os". Som konklusion følger den bekjendte passus:

„Vi er jordens salt. Men vi maa ogsaa vise os værdige til at være det. Derfor maa vor ungdom lære at undvære og forsage, hvad der ikke er godt for den, og holde sig fjernt fra alt, som er slæbt ind fra fremmede folk ... Da kan det en dag bli skrevet over det tyske folk, som det staar paa hjelmene til mit første garderegiment:161

Semper talis — „altid den samme". Da vil vi fra alle sider bli betragtet med agtelse — tildels endog med kjærlighed — og vi kan staa med haanden paa sverdheftet og skjoldet foran os paa jorden og si: Tamen — komme hvad der vil."

Ni dage efter — 31. mars 1905 — fik disse opsigtsvækkende ord sin praktiske illustration ved keiserens besøk i den marokkanske havneby Tanger.

Efter den stilling rigskansler von Bülow havde indtat til den fransk-britisk-spanske Marokko-overenskomst av 8. april 1904 under en interpellation om den i rigsdagen samme vaar, var keiserens pludselige Marokko-besøk en førsterangs international begivenhed. Rigskansleren havde gjort gjældende, at den tyske regjering ikke havde noget at indvende mot overenskomsten, da den ikke rummet nogen fare overfor Tysklands interesser, og da grev Reventlow gjorde den bemerkning, at Tyskland muligens kunde ha sin fordel av at skape friktion mellem de øvrige magter, gav von Bülow det diplomatiske svar, „at det ihvertfald vilde være uklogt at rope det ut fra hustakene".

Men det var netop dette, som skedde i det øieblik, keiseren landet i Tanger og forkyndte for alverden — under henvisning til Tysklands betydelige handelsinteresser i Marokko — at han var bestemt paa at stille sig i breschen for „sultanens suverænitet og landets uavhængighed, og at et frit Marokko skulde aapnes for den fredelige konkurrence av alle nationer uten monopoler og uten stængsel".

Denne optræden maatte nødvendigvis bli betragtet som en utfordring til Frankrige og de to andre magter — England og Spanien — som havde sluttet Marokko-overenskomsten aaret i forveien; og hvis der var nogen, som endnu var i tvil, behøvet han bare at læse den tyske presses kommentarer til Marokko-affæren. Artiklerne, som var inspireret fra Wilhelmstrasse, gik i korthed ut paa, at den tyske regjering i virkeligheden indtog samme principielle stilling til Marokko-overenskomsten som i 1904 — nemlig at man ikke havde noget at indvende mot den i

11 — Hammer: Wilhelm II.162

og for sig. Man fandt bare, at der var begaat en feil ved, at Tyskland ikke var blit underrettet om traktaten, før den blev undertegnet, og denne feil vilde man, at Frankrige nu skulde gjøre god igjen ved sammen med Tyskland at gaa med paa en konference om Marokko-spørsmaalet i den utstrækning det vedkom ogsaa de øvrige magter.

Det var med andre ord et rent formelt spørsmaal, som her blev reist paa den farligste og mest utfordrende maate, og det var selvsagt, at der paa en eller anden kant maatte finde et tilbaketog sted, hvis ikke Europa skulde resikere at staa overfor en likefrem kritisk situation.

Der er ikke her anledning til at komme nærmere ind paa de bekjendte begivenheder, som i de første dage av juni 1905 førte til, at den franske utenrigsminister Delcassé gik ut av det daværende ministerium Rouvier. Det faar være tilstrækkelig at nævne, at denne begivenhed overalt i verden blev opfattet som en aapen erkjendelse fra Frankriges side av at ha trukket det korteste straa i konflikten med Tyskland. Det var utvilsomt ogsaa tilfældet. Allikevel var det bare en teaterseier, vundet paa den tilfældige omstændighed, at Frankrige i øieblikket befandt sig i en isoleret stilling, fordi dets russiske forbundsfælle havde hentet sig det nederlag i Østasien, som baade Delcassé og Wilhelm den anden paa forhaand havde anset for en umulighed. Der er neppe noget mere betegnende vidnesbyrd om kortsyntheden inden de saakaldte ledende kredse i Europa, end at denne øiebliks-optræden fra keiserens side blev opfattet som et fremragende utslag av politisk statsklogt, og at det blev profeteret endog i England, at keiserens optræden i Marokko havde sikret Tyskland en førerstilling i eropæisk politik for en lang fremtid.

Længe før utbruddet av verdenskrigen havde begivenhedernes egen logik sørget for at gjøre denne ganske overfladiske paastand til intet, og der er neppe noget mere fældende bevis for den, end at det eneste, som nu er igjen av den keiserlige Marokko-politik, er den fyrstetitel, som von Bülow blev forlenet med utpaa sommeren 1905 —163

Bernhard der Glückliche, som hans landsmænd kaldte ham i den første overstrømmende begeistring over, at Delcassé var blit tvungen til at træde tilbake.

Men det var ikke nok for keiseren bare at trumfe sin vilje igjennem. Det maatte gjentages atter og atter, saa alle forstod det, at ikke nogen maatte komme paatvers av Tysklands bane, og at keiserens raad og vilje skulde høres ved alle avgjørelser av betydning.

Der bød sig en ny og fortræffelig leilighed til at forkynde denne opfatning 26. oktober 1906 — 105-aarsdagen for Moltkes fødsel. Der blev avsløret en statue av ham paa Königsplatz i Berlin, og om aftenen var der gaiataffel paa slottet.

Keiseren talte:

„To glas være viet den nuværende dag — det ene fortidens og erindringens i oprigtig tak mot forsynet, som i en stor tid har skjænket den store keiser hans paladi-nere . . . Det andet gjælder fremtiden og nutiden.

Hvorledes det staar til med os i verden, har mine herrer set. Derfor: Krudtet tørt, sverdet slipt, maalet erkjendt, kræfterne spændt, pessimisterne banlyst! Mit glas gjælder vort folk i vaaben!"1

Der er i dette utbrud en slik overlæsselse i uttrykket og en slik staccato i følelsen, at ikke nogen uhildet utenfor-staaende er i tvil om grundstemningen. Det er nervøsitetens politik, proklameret for alverden, ikke som en tilfældighed, men som et system — en politik med hanen i halvspænd under følelsen av at være omgit av fiender paa alle kanter.

Men et folk i utvikling og arbeide kan ikke i længden leve i en slik atmosfære av ophidselse, uten at der før eller senere indtræder en reaktion. Den kom høsten 1906 i form av en interpellation i rigsdagen i anledning av en mere end almindelig utfordrende keisertale i Breslau, fuld

1 I originalsproget: Das Pulver trocken, das Schwert geschliffen, das Ziel erkannt, die Kräfte gespannt und die Schwarzseber ver-bannt!164

av krigerske minder og bydende krav. Det er i denne tale han lot falde det bekjendte ord, som senere blev noget av et slagord: „Pessimister taaler jeg ikke! Den, som ikke egner sig til arbeide — ut med ham, og lad ham søke sig et bedre land, naar han har lyst."

Det liberale parti og socialisterne og endog centrum finder, at man nu er inde paa en farlig vei, og under interpellationen i rigsdagen falder ordene med en ganske usedvanlig skarphed.

„Vi er" — uttalte Bassermann, føreren for det nationalliberale parti — „kommet ind i en tidsalder av reiser og taler, telegrammer og overstrømmende elskværdighed til alle kanter. Vor politik mangler ro og stabilitet; man ser voldsomme hænder bringe uorden i de planer, som er lagt. Utlandet betragter os med opmerksomhed og mistillid." En mere fremtrædende liberal rigsdagsmand uttalte, „at det er paatide at sætte en stopper for de tomme taler og sabellarmen", og en av hans meningsfæller støttet ham med den bemerkning, „at der ikke er noget farligere i indenrigspolitiken end et personlig selvherskerregimente, men at det er endnu farligere, naar det gjælder utenrigspolitiken". Socialisten Vollmar uttalte som en almindelig bemerkning, „at det er gjenstand for forbauselse i utlandet, at et folk, som er i besiddelse av en saa høi kultur som det tyske, befinder sig en slik tilstand av politisk underkuelse", mens Spahn — føreren for centrum — uten nogen kritik av de keiserlige uttalelser, antydet det usedvanlige skridt, at ledelsen av rigets utenrigspolitik skulde underlægges konstitutionel kontrol under ledelse av „en kommission for de utenrigske anliggender under forsæte av Bayern — en ordning, som forfatningen indeholdt en bestemmelse om, men som aldrig var blit gjennemført i praksis.

Denne debat viser grundstemningen i nationen, og det vilde være en let sak at dokumentere den med en utførlig række av samtidige beviser fra brochurer og bøker, saavelsom fra artikler i tidsskrifter og i dagspressen.165

Men heller ikke denne gang kom det til noget avgjørende gjennembrud.

Da var det Wilhelm Voigt — en gammel, ukjendt skomaker med en bevæget fortid og en alt andet end militær holdning — en dag gav hele den keiserlige uniformspolitik, som rigsdagen forgjæves søkte at komme tillivs, en farlig blottelse. Det var længe siden latteren havde lydt mere befriende i Tyskland end den dag skomakeren i en falsk kapteins-uniform i spidsen for en avdeling soldater, som han uten videre havde tat kommandoen over paa gaten, arresterte autoriteterne i byen Køpenick og satte sig i besiddelse av kommunekassen.

Saa langt kunde det komme i dette land, hvor uniformen var livets alfa og omega, og hvor keiseren ikke blev træt av at indprente, „at han vilde ha stramme og tapre soldater i sin armé og ingen spottere".

Goethe havde ret, og skomaker Voigt havde vist det i praksis: „Der er bare ett skridt fra det ophøiede til det latterlige." XVII.

Et interview og følgerne av det.

Der er neppe noget mere betegnende for de abnormç politiske forhold i Tyskland, end at den krise, som tydeligvis var i anmarsch, endnu lot vente paa sig i næsten to aar. Da den endelig kom, var det keiseren selv, som fremkaldte den ved en direkte utfordring til nationen, som skapte en bevægelse i Tyskland uten sidestykke i de sidste femti aar.

Onsdag 28. oktober 1908 bragte Londonerbladet Daily Telegraph en artikel med overskriften The German Emperor and England. Den havde form av „et personlig interview" mellem keiseren og forfatteren av artikelen, som betegner sig som „en forhenværende britisk diplomat". Med korrekt opfatning av det journalistisk livfulde ved den direkte tale, lar forfatteren keiseren optræde i første person. Ordene strømmer fra læberne paa ham. Man forstaar, at det er stemninger, som der er dæmmet op for i aarevis, som her bryter suverænt igjennem.

„Dere engelskmænd er gale, gale, rivende gale.1 Ofte og høit har jeg sagt dere, [at det er et av mit hjertes heteste ønsker at leve i det bedste venskab med England. Falskhed og underfundighed er fremmed for mit væsen, og min optræden beviser tilforladeligheden av mine ord. At dere mistyder mig og ikke tror mig, føler jeg som en

1 I originalsproget: Mad, mad, mad as March hares.167

bitter personlig krænkelse. En stor del av deres aviser advarer nationen mot at gripe den haand, som jeg rækker mot dere, og paastaar, at min anden haand holder en dolk truende mot Britannien. Jeg kan bare gjenta atter og atter, at jeg er Englands ven. Men jeg befinder mig i mindretal i mit land med denne følelse. I brede lag i Tyskland — inden de lavere stænder og middelstanden — er stemningen uvenlig mot dere. Av al magt arbeider

jeg paa at bedre det gjensidige forhold mellem os, og allikevel betragter dere mig som arvefienden.

Under den sydafrikanske krig var Tyskland fyldt av den mest fiendtlige stemning mot dere. Offentlig og privat vendte opinionen sig mot England.

Men hvad gjorde jeg? Hvem har gjort en ende paa boerførernes rundreise, som havde til formaal at fremkalde en europæisk intervention mot dere? Jeg.

Disse folk blev tiljublet i Holland og Frankrige, og det tyske folk vilde gjerne ha flettet kranse for dem. Men jeg vægret mig ved at motta dem, og straks ophørte agitationen, og Englands fiender kunde ikke utrette noget.

Da kampen raste som aller værst i Sydafrika, opfordret Ruslands og Frankriges regjeringer os til en fælles aktion og til at fremtvinge en avslutning paa krigen. De mente, at tiden nu var inde til at tvinge England ij støvet. Jeg svarte, at Tyskland aldrig vilde medvirke til at hitføre Britanniens nederlag, og at det aldrig vilde kunne vindes for en politik, som kunde bringe det i konflikt med en sjømagt av Englands rang. I arkivet i Windsor Castle ligger det telegram, hvori jeg meddelte dronning Victoria de planer Englands fiender havde, og det svar jeg havde git.

Men ikke det alene. I „den sorte uke",1 da alle feilene deres hobet sig paa hverandre og et brev fra min ærværdige bedstemor forraadte hendes sjæls dype kummer, nøiet jeg mig ikke med at uttrykke min sympati i et hurtig svar. Jeg gjorde endnu mere. Jeg lot ved en

1 The Black Week (dagene 10.—16. decbr. 1899), som betegnes yed nederlagene Stormberg, Maggersfontein og Colenso.168

av mine officerer opta en fortegnelse over antallet av de tropper, som kjæmpet paa begge sider i Sydafrika og søkte at fastslaa den stilling de indtog. Paa grundlag av disse opgaver utkastet jeg den felttogsplan, som under disse omstændigheder var den nyttigste for England, og sendte den med billigelse av min generalstab til England. Ogsaa dette dokument beror i Windsor Castle. Min krigs-plan ligner i alt væsentlig den, som blev utført saa heldig av Lord Roberts.

Handler en fiende av England slik?

Men dere siger, at vor flaate truer dere.

Nei! Vi behøver en stor flaate for at beskytte vor handel og vore andre interesser. Kredsen av disse interesser utvider sig fremdeles. Vi maa forberede os paa den utskiftning, som vil bli nødvendig i det Stille Ocean tidligere end mange tror. Japans hurtige opstigning og Kinas opvaagning viser, hvilke vældige opgaver de europæiske magter staar overfor i det fjerne Østen. Naar den tyske og den britiske eskadre engang staar sammen 1 denne kamp, vil ogsaa England glæde sig ved den kjendsgjerning, at Tyskland har skaffet sig en stor flaate."

Dette er hovedindholdet av det berømte „interview", som man i Tyskland i første øieblik var tilbøielig til at opfatte som noget av en mystifikation. Men da Wolffs telegrambureau og Norddeutsche allg. Zeitung straks bragte artikelen videre, var to ting paa det rene. Ordlyden var korrekt, og det var keiserens ønske, at hans uttalelser skulde faa den størst mulige utbredelse.

Der er ikke her anledning til at gaa nærmere ind paa den enestaaende opsigt dette „interview" vakte verden over. Men for Tysklands vedkommende er det ingen overdrivelse at sige, at det blev noget av et rensende høst-veir — en storm, som feiet landet og reiste opposition inden alle stænder og etater — endog inden arméen. Aldrig har der været talt og skrevet mere utfordrende — for ikke at sige likefrem oprørsk — mot keiseren end ved denne leilighed. I over en uke var aviserne, uanset169

partiforskjel, et eneste lcor av beklagelse over det personlige regimente, som utsatte Tyskland for en avsløring som denne, og der var bare én mening om, at der maatte træffes effektive foranstaltninger mot dette politiske onde, som truet med at tære paa selve monarkiets idé.

„Den skat av monarkiske følelser, som keiser Wilhelm den første testamenterte sin efterfølger, er uten tvil meget rik," skrev det liberale organ Die Post i en artikel, som kan citeres som en prøve paa gjennemsnitsopfatningen;

„men selv den betydeligste arv kan sættes overstyr, hvis den blir forvaltet paa en uforsvarlig maate." Paa oppositionens yderste fløi gik Harden saa vidt, at han likefrem spurgte, om keiseren og kongen agtet at frasige sig tronen. „Han maa ikke gjøre sig nogen illusioner," tilføiet han. „Alle hans undersaatter staar nu imot ham."

I rigsdagen, hvor fyrst Bülow befinder sig i en vanskelig stilling, ikke mindst paa grund av, at det keiserlige interview havde været utsat for en eiendommelig vanskjæbne paa veien mellem de forskjellige autoriteter, falder ordene ikke mindre bitre.

Manuskriptet blev — efter hvad Norddeutsche allg. Zeitung oplyste — forelagt keiseren i en praktisk talt ulæselig haandskrift. Hans majestæt, som i øieblikket befandt sig paa sit bekjendte jagtslot Rominten i Østpreussen, gav ordre til, at det skulde ekspederes til rigskansleren. Rigskansleren, som netop rekreerte sig nogen dage paa sin eiendom Norderney ved Nordsjøen, lot det øieblikkelig passere til Wilhelmstrasse — uten at se paa det. Her var utenrigsministeren ikke hjemme — han befandt sig for tiden paa ferie i Berchtesgaden i Tyrol — og i pressekontoret og „den politiske avdeling" var der heller ingen, som gav sig tid til at studere det. Efter at ha undergaat denne mildest talt litt summariske behandling, for et keiserlig dokument at være, vendte det tilbake til rigskansleren, som nu mindre end nogensinde ansaa det nødvendig at se paa det. Han nøiet sig med at gi det den sedvanlige paategning for alle rigskanslerekspeditioner:170

Erledigt — B., og dermed var der ingen, som tænkte mere paa det, før det stod at læse i Daily Telegraph.

Det hele gav et likefrem pinlig indtryk av uansvarlighed, og det kunde heller ikke undgaaes, at der faldt et visst skjær av komik over situationen. Om ikke av andre grunde, saa av rent formelle hensyn maatte det forlanges, at utenrigsdepartementet blev omgit med „konstitutionelle garantier".

For rigskansleren saa det ut til, at der ikke var andet at gjøre end at træde tilbake. Han havde nu været i embedet i over otte aar og i rikt mon følt baade behageligheden og ubehageligheden ved det. Der var ingen grund for ham til at bli staaende længer. Hans helbred var vaklende, og privatlivets otium, som han havde betingelser for at nyde som faa, omgit av bøker og kunst og ydre komfort, vinket ham til hans prægtige villa i Rom og sjøens salte sprøit mot stranden ved Norderney. Men han fandt allikevel ved nærmere eftertanke, at det ikke vilde være helt loyalt at forlate keiseren i et øieblik som dette — nu da monarken stod praktisk talt værgeløs overfor en hel nation, som „holdt paa at forgaa av harme og smerte", for at tale med en tysk forfatter. Derfor gik von Bülow foreløbig ikke videre end til at stille keiseren visse betingelser for at bli staaende — efterat han faktisk først havde indleveret sin avsked.

Han oplyste rigsdagen om dette forhold og tilføiet: „Det er min faste overbevisning, som jeg har vundet under disse dages pres, at keiseren endog i privat samtale vil iagtta den tilbakeholdenhed, som er i like grad paakrævet baade av hensyn til en ensartet politik og av hensyn til kronens interesser. Hvis saa ikke var tilfældet, kunde ikke jeg og heller ikke nogen av mine efterfølgere overta ansvaret."

Det plan debatten blev lagt i ved rigskanslerens optræden, blev bevaret under hele møtet, og det blev med rette indrømmet — bl. a. fra britisk hold — at den ikke savnet noget av den værdighed, som sømmer sig et stort171

folks nationalforsamling i en situation, som ifølge sin natur maatte være pinlig.

Men angrebene paa kronen tiltog allikevel i voldsomhed, snarere end de avtog, og nogen dage senere holdt socialisten Heine en tale, som vakte likefrem opstandelse ved sin dristighed, men allikevel ikke blev paatalt med et eneste ord fra ministerbænken.

„Keiseren har vænnet sig til at tale om alle mulige emner," ytret repræsentanten. „Han taler om videnskab, men drømmer ikke om at videnskabsmændene ryster paa hodet. . . Han taler om kunst, men vet ikke, hvorledes man smiler i kunstnerkredse. Han taler om politik — det har vi hørt nok av. Takket være keiseren er der nu «ndnu engang skapt national enighed, men det er indignationens enighed."

Grunden til regjeringspartiets holdning var i like grad at søke i angrebets personlige karakter som i den objektivt vigtige betragtning, som laa til grund for det — at et personlig regimente efter keiserens ideal var umulig allerede

av praktiske grunde, fordi det ikke er givet nogen dødelig at være hjemme paa alle omraader i en saa specialiseret tid som vor. Det havde sine vanskeligheder at være enevoldshersker allerede i Fredrik den andens dage, og selv Bismarcks kjæmpekonstitution holdt nu og da paa at gi efter under byrden av rigskanslerhvervet. Nu var rigskanslerforretningerne tre-fire gange saa svære som i hans tid, og allikevel skulde keiseren være sin egen rigskansler — foruten alt andet. Det var indlysende, at det ikke kunde gaa i længden, og det var haabløst at levere endog et skin av forsvar for det. Derfor tiet regjeringspartiet for at forebygge en kanslerkrise og undgaa, hvad en konservativ taler kaldte „en aapen krigserklæring mellem kronen og nationen".

Merkelig nok syntes dette alvorlige konstitutionelle uveir at gaa sporløst henover keiseren. Mens nationen gik og ventet paa, at der skulde komme en eller anden uttalelse fra keiseren i retning av en bekræftelse paa rigskanslerens172

erklæring, begyndte der at gaa haardnakkede rygter om, at forholdet mellem keiseren og hans kansler var mere spændt end nogensinde. Samtidig var aviserne optat med at berette om keiserens private fornøielser, som nationen i dette øieblik var tilbøielig til at betragte som noget av en utfordring.

Fra Rominten havde keiseren tat sig en jagtutflugt til Bøhmen til den østerrigske tronfølger, erkehertug Franz Ferdinand, som mindre end seks aar senere sammen med sin hustru skulde indvies til den blodige udødelighed, som betegnes ved dobbeltmordet i Serajevo. For øieblikket befandt keiseren sig hos sin ven fyrst Fürstenberg paa hans pragtfulde slot i Donaueschingen i Bayern sammen med grev Zeppelin og endel andre herrer. Her var det jagt igjen, og om aftenen nye forlystelser. Et teaterselskab fra Frankfurt am Main og en kabarettrup fra Chat noir i Berlin optraadte under stormende bifald. Grev Zeppelin demonstrerte under opholdet et av sine luftskibe. Keiseren dekorerte ham med den sorte ørn, holdt en tale for ham og erklærte ham for „den største tysker i det tyvende aarhundrede".

Men Hans majestæt er ikke bare optat av nuet. Om nogen uker skal han* edfæste nye rekrutter i Kiel. Der trænges et nyt hilsningsreglement, og admiral von Holtzen-dorff bekjendtgjør følgende med ordre om, at det skal være indøvet for at benyttes ved keiserens ankomst:

„Hans majestæt keiseren har befalet, at hurraropene indenfor det enkelte skib har at følge absolut ensartet, samtidig med at huerne løftes høit i veiret. . . Paa kommando-ropet „Tre hurraer for . . ." gaar flagene i top. Samtidig forlater de paraderende mandskabers høire haand gelænderet og gaar op til kanten av huen. Ved første kommando til „hurra" gaar signalflagene ned; hurraet gjentages, mens huerne løftes et kort stykke i veiret ved en strækning av høire arm i en vinkel paa omtrent 45 grader. Saasnart hurraet er forstummet, føres huerne ved en krumning av armen frem foran midten av overkroppen . . . Paa173

samme maate gaaes frem ved andet og tredje hurra, alene med den forskjel, at huerne efter tredje hurra ikke føres frem foran midten av overkroppen, men sættes raskt paa, hvorefter høire haand atter gaar til sin plads paa gelænderet."

Nationen staar mere og mere uforstaaende, samtidig med at nye rygter dukker op.

Hvad er meningen med denne optræden fra keiserens side?

Er der noget i rygtet om, at fyrst Fürstenberg skal bli rigskansler?

Umulig, forsikres der av folk, som vet bedre — om ikke av anden grund, saa fordi Fürstenberg er østerrigsk statsborger.

Eller kanske det er saa, at keiseren endnu engang tænker paa at ta en rigskansler inden militærstanden? Man taler om general von Loewenfeld, chefen for 9. armékorps i Hannover — det samme, som Caprivi stod i spidsen for, da han blev kaldt til statens høieste embede paa den maate, vi allerede har beskrevet.

Ingen vet noget. Det eneste sikre er, at bevægelsen inden nationen blir mere og mere foruroligende og ender med at vække en saa alvorlig bekymring i hofredse, at keiseren bestemmer sig til at ha en personlig sammenkomst med rigskansleren.

Begivenheden, som almenheden blev bekjendt med paa forhaand, fandt sted 17. november 1908, en datum, som nationens flertal i første øieblik ventet sig vilde bli en merkedag i det tyske riges historie paa veien mot konstitutionelt selvstyre.

Den officielle meddelelse i Reichsanzeiger samme dag om den vigtige samtale gav imidlertid intet holdepunkt for en saadan antagelse. Den oplyste kort og godt, at rigskansleren havde havt en times konference med Hans majestæt keiseren og kongen og git ham en fremstilling av den bevægelse artikelen i Daily Telegraph havde vakt i det tyske folk og grunden til dette forhold. Videre havde174

han git keiseren en nærmere redegjørelse for den holdning han — rigskansleren — havde ment at burde indta under interpellationen i rigsdagen. Derefter heter det i den officielle meddelelse:

„Hans majestæt keiseren mottog rigskanslerens oplysninger og forklaring med stort alvor og meddelte sin vilje saaledes: Uanfegtet av overdrivelserne i den offentlige kritik, som han følte var saa uretfærdig, vilde han anse det for sin høieste keiserlige opgave at sikre stabiliteten i rigets politik under bevarelse av de forfatningsmæssige ansvarlighedsbestemmelser. I overensstemmelse hermed billiget keiseren, hvad rigskansleren havde anført og forsikret fyrst von Bülow om sin fortsatte tillid."

Men — som det heter for et gammelt ord: „Aldrig saa galt, at det ikke er godt for noget."

Hvis krisen ikke var kommet til utbrud i Daily Telegraph i London sidst i oktober, havde man faat den i Century Magazine i Newyork først i november. I en to timers samtale med en fremtrædende amerikansk journalist havde keiseren uttalt sig paa sin sedvanlige aaben-hjertige maate. Det tyske utenrigsdepartement, som havde faat sig forelagt artikelen, havde ment, at den burde offentliggjøres i et anset tidsskrift, og valget var da meget naturlig faldt paa Century Magazine, mens forfatteren oprindelig havde skrevet sit interview for New York Times. Efter affæren med Daily Telegraph havde imidlertid Wilhelmstrasse faat en slik skræk i livet for flere keiserlige interviews av samme sort, at man øieblikkelig satte alle kabler i bevægelse for hindre dette nye truende sen-sationsnummer fra at eksplodere over Tyskland og verden.

Allikevel beroet det paa et rent tilfælde, hvorvidt nogen av disse foranstaltninger vilde føre til maalet. Interviewet forelaa forlængst i korrektur i New York Times, og avtryk av det havde passeret gjennem flere hænder i Amerika. Etpar korrekturavtryk havde endog gjort turen over Atlanterhavet til England. Century Magazine havde interviewet staaende i sats færdig til at gaa i trykken, og skjønt det175

her var litt mere dæmpet i formen end oprindelig, fandt bladet allikevel av hensyn til de grunde, som blev anført fra det tyske utenrigsdepartement, at burde renoncere paa dette enestaaende journalistiske sensationsnummer, som utvilsomt vilde slaat Daily Telegraphs rekord.

Det hjalp allikevel ikke ganske. New York World optog sensationen og offentliggjorde en version av interviewet, som i hovedsaken blev anset for rigtig; men som manglet det personlige moment, som var den væsentligste betingelse for sukces. Nu tjente det ikke til at vise andet, end at keiseren i forholdet til Japan fremdeles stod under indtrykket av „den gule fare", mens han overfor England la en uvilje for dagen, som stod i en merkelig motsætning til den opfatning, som han havde git uttryk for i interviewet i Daily Telegraph. Men det var jo ikke første gang han var i uoverensstemmelse med sig selv. XVIII.

Foran verdenskrigen.

Efter den keiserlige erklæring av 17. november varte det ikke længe, før Tysklands loyale folk faldt til ro igjen. Forholdet er et nyt bevis paa nationens mangelfulde evne til at tænke politisk og dens villighed til at nøie sig med ord. Rigtignok uttalte erklæringen, at keiseren sluttet sig til de synsmaater rigskansleren havde gjort gjældende i rigsdagen; men den indeholdt saa langt fra nogen indrømmelse av, at den kritik, som var kommet tilorde baade i nationalforsamlingen og ute i nationen, havde nogen berettigelse, at den tvertimot betegnet den som en eneste uretfærdighed og overdrivelse. I fuld overensstemmelse med denne betragtningsmaate gav keiseren ikke nogetsomhelst løfte. Han kunde naarsomhelst ta ordet igjen og hævde de samme synsmaater, uten at nogen endog med skin av ret kunde bebreide ham, at han havde svigtet sit ord. En anden sak er, om det av rent praktiske

grunde var klokt at la det gaa i det mindste nogen tid hen, før han atter optraadte som selvhersker „med ansvar for Gud alene".

Begivenhederne førte med sig, at hans taler i løbet av 1909 væsentlig kom til at bevæge sig indenfor den mere private festramme. Disse taler er gjennemgaaende nøgterne — ikke mindst den første, som i grunden var den vanskeligste — hilsningstalen til kong Edward og177

dronning Alexandra ved deres besøk i Berlin i februar 1909 — et fjerdingaar efter den nationale høststorm, vi har skisseret i det foregaaende.

Hans tale ved denne leilighed er helt uangribelig. For en gangs skyld hører vi ikke noget hverken om Malpla-quet eller Waterloo, haabet om et fælles vaabenbroderskab i fremtiden eller den tyske og britiske marines fælles opgaver i kampen for den europæiske kultur. Han uttaler bare de almindelige venskabsforsikringer, som forlanges ved et besøk av denne art og tilføier, at han ser i det „en ny garanti for den fredelige og venskabelige utvikling i forholdet mellem vore to lande".

I en tale nogen uker senere ved 100-aarsjubilæet for oprettelsen av det preussiske krigsministerium er der en anledning til at bevæge sig paa høiden. Han undgaar ogsaa denne fristelse, skjønt stemningen løfter ham over de mest ordinære fraser. Han hylder de mænd, som bør hyldes i denne forbindelse — Scharnhorst og Roon — de eneste epokegjørende krigsministre i Preussen i det nittende aarhundrede. Han nævner ikke sin bedstefar og omtaler bare sin oldefar Fredrik Wilhelm den tredje som den officielle grundlægger av krigsministeriet uten nogen av de historisk utilstedelige adjektiver, som han ved flere leilig-heder har ødslet paa denne likesaa usympatiske som ubetydelige person.

Overfor tsaren er han senere paa aaret likesaa reserveret i sine uttalelser som overfor kong Edward, og i trontalen ved rigsdagsaapningen høsten 1909 er der en merkelig nøgtern tone uten talemaater til nogen kant og fremfor alt uten krav paa bevilgninger til hær eller flaate. Det oplyses, at de oversjøiske besiddelser utvikler sig glædelig, og at en hel del av de utgifter, som tidligere maatte utredes av riget, nu bæres av kolonierne selv. Med England og Portugal er der sluttet handelstraktater. Kort sagt, hele statslivet staar i fredens tegn — eller som det heter i trontalen: „For at sikre det tyske folk en rolig og kraftig utvikling anstrenger min regjering sig

vedblivende for at pleie og befæste fredelige og venskabelige forbindelser til de øvrige magter."

Alt dette er utvilsomme vidnesbyrd om betydningen av krisen i 1908 — kjendsgjerninger, som viser, at keiserens optræden kunde ledes ind i et spor av større selvbeherskelse, naar nationen for alvor vilde sætte noget ind paa det. Men paa den anden side bragte 1909 en begivenhed, som som var skikket til at vække bekymring, fordi den viste, at keiseren ikke havde lært noget av Algeciras-skuffelsen i 1906, da hele Marokko-flitteret fra aaret i forveien blev pillet ned, og at han fremdeles var av den opfatning, at de sterke ords politik var de, som førte sikrest til maalet.

Det østerrig-ungarske monarki havde høsten 1908 mot alle forutsætninger annekteret Bosnien og Herzegovina. Det var en begivenhed, som vakte almindelig opsigt verden over, og som i næsten et halvt aars tid truet med at fremkalde krig mellem Østerrige og Serbien. Et brud mellem de to lande vilde efter alle autoriteters mening være ensbetydende med en europæisk krig. Trippelententens magter følte sig krænket paa det aller alvorligste, fordi Østerrig-Ungarns optræden var ensbetydende med en ophævelse av Berlinertraktaten av 1878 i en av dens mest avgjørende bestemmelser og en utvidelse av den østerrigske interessesfære paa Balkan. For Rusland, som endnu var altfor medtat efter krigen med Japan, var Østerriges optræden intet mindre end en utfordring. Men da Rusland ikke havde nogen magtmidler til at sætte sin vilje igjennem, blev Serbien praktisk talt staaende alene. Resultatet var den bekjendte serbiske note av 31. mars 1909, som i hovedsaken gaar ut paa, at Serbien formelt og reelt anerkjender berettigelsen av den østerrig-ungarske annektion av Bosnien og Herzegovina og lover for fremtiden at indta en mere forsonlig holdning end hittil overfor sin store nabo.1

1 Det var et av Østerriges væsentligste anklagepunkter i noten av 23. juli 1914, at Serbien i de par sidste aar

havde sat sig ganske utover noten av 1909.179

Seiren kunde ikke være mere fuldstændig for det østerrigske utenrigsdepartement, hvis daværende chef var grev Aehrental. Men det var allerede dengang paa det rene, at han ikke vilde ha været istand til at drive sin politik igjennem, hvis ikke Tyskland havde støttet ham paa en maate, som i virkeligheden ikke levnet Rusland andet valg end en haabløs krig eller et utvilsomt diplomatisk nederlag. Til overflod la keiseren ingen skjul paa det under det besøk han avlagde i Wien nogen faa uker efter offentliggjørelsen av Serbiens note. Tvertimot forkyndte han høit og lydt for alverden, at han i den krise, som netop havde fundet sin heldige løsning, havde. stillet sig ved siden av sin "allierte „i skinnende rustning". Det var en tale, som ikke var til at misforstaa — et nyt bevis paa, at den tyske utenrigspolitik jortsatte i sporet fra 1905, og at keiseren agtet at lægge sit tunge lod i vegtskaalen ogsaa i fremtiden overensstemmende med den uttalelse vi allerede har eiteret av ham, at der ikke maatte finde nogen større avgjørelse sted i verden uten den tyske keisers vilje.

Psykologisk set er denne optræden ganske naturlig, selv om der fra et politisk standpunkt kan gjøres vegtige indvendinger mot den. Keiseren var nu femti aar gammel, og tiden havde ikke i nogen nævneværdig grad været istand til at modificere de oprindelige sider ved hans væsen. Det egensindige barn, som dr. Hintzpeter klaget over var uimottagelig for moralsk og aandelig paavirkning fra forældres og læreres side, var nu en egenraadig middelaldrende mand uten nogen av de egenskaber, som er typiske for den sindige politiker og den dygtige diplomat. Han var hverken fremsynt, beregnende eller utholdende, og hans hele kunst bestod i et sætte alt paa ett kort — i tillid til sit gode sverd. Det er en udmerket politik selvfølgelig — saalænge der er nogen, som lar sig imponere av den. Men der er ikke det ringeste overlegent ved den, og utgangen paa den er forlængst uttrykt i det gamle ordsprog: „Krukken gaar saa længe tilvands, til den kommer hankeløs hjem." Av samme grund har180

keiseren ikke noget tilovers for et eneste av de forslag fra Englands side, som fremkommer mellem aarene 1906 og 1912 i retning av at skabe en nav al holiday — en indskrænkning i de enorme rustninger paa det sjømilitære omraade, som tæret i saa høi grad baade paa de tyske og de britiske finanser. Tyskland negter konsekvent at slaa følge, og i rigsdagen avgir rigskansler Bethmann Hollweg en erklæring, som fastslaar Tysklands principielle opfatning av spørsmaalet om en indskrækning i rustningspolitiken paa en maate, som udelukker enhver tvil: „Det gamle ord gjælder fremdeles," siger han, „at den svake blir et bytte for den sterke. Naar et folk ikke vil eller ikke kan fortsætte med at anvende nok paa sine rustninger, saa at det er istand til at gjøre sig gjældende i verden, synker det ned i anden række og ender med at bli en statist paa verdensscenen. En nations livskraft kan alene maales av vedkommende nations rustninger."

Den nye rigskansler, som paa avgjørende maate erklærte, at Tyskland vilde gaa sine egne veie uten hensyn til fredelige ønsker og forestillinger fra andre, havde efterfulgt fyrst Bülow sommeren 1909. Han var født i 1856 og havde — som vi allerede har nævnt — været medlem av „Borusserkorpset" i Bonn i keiserens studenterdage. Senere havde han gjennem en lang og grundig embeds-karriere uten at springe over noget mellemled arbeidet sig frem til stillingen som det tyske riges indenrigsminister. I denne egenskab var han kommet i et nært forhold til von Bülow, som hyppig benyttet sig av hans assistance og lot ham optræde for sig i rigsdagen. Utviklingen har ført med sig, at stillingen som tysk indenrigsminister praktisk talt er identisk med stillingen som vicekansler, og det behøver ingen nærmere paavisning, at dette forhold i høi grad havde bidraget til at knytte Bethmann Hollweg til von Bülow og gjøre ham til hans selvskrevne efterfølger. Den avgaaede rigskansler var som politisk taler elegant og vittig med en viss satirisk overlegenhed, som aldrig forfeilet sin virkning, selv overfor en motstander. Den nye181

rigskansler havde sin styrke i grundighed og saglighed, og hans solide, litt akademiske foredrag blev altid hørt med opmerksomhed. Men paa bunden var han en mere følsom natur end de fleste anet, og det er kanske faa politikere i den nyeste tid, som skjæbnen har faret mere haardhændt med, og som mere ubarmhjertig er blit offer for et system, som de igrunden har yderst faa moralske og aandelige berøringspunkter med.

I en keisertale i Kønigsberg 25. august 1910 møter vi dette system igjen, saaledes som vi kjender det fra tidligere enevoldstaler.

Her er ingen tilbakeholdenhed, ingen reservationer mere. Aapent og idealiserende blir det forkyndt, at her gjorde den store kurfyrste sig av egen ret til suveræn hertug i Preussen; her lot hans søn, Fredrik den første, sig krone og førte dermed Brandenburg ind i rækken av Europas stater; her grundfæstet Fredrik Wilhelm sin magt og banet veien for Fredrik den andens storhed — og fremfor alt, „her satte min bedstefar atter av egen ret den preussiske kongekrone paa sit hode". Han fik den — som han selv fremhævet — „av Guds naade .. . ikke av parlamenter og folkeforsamlinger . . . Derfor ansaa han sig som et redskab utvalgt av himlen og opfattet sine regent- og herskerpligter i denne aand". Hvad der her siges om bedstefaren, gjælder naturligvis ogsaa keiseren selv. Det er de samme idealer han altid har forkyndt, som han endnu engang lar os høre paa trods av 1908.

Men Kønigsberg er ikke alene den preussiske absolutismes vugge. Det er ogsaa arnestedet for Tysklands gjenreisning i trængselstiden under Napolen. Begeistret dvæler han ved sin oldemor, dronning Luise, „Preussens gode genius", som han idealiserer paa en maate, som historien ikke mere anerkjender berettigelsen av. Hvad vi lærer av Preussens trængselstid er kort og godt det, „at vor rustning maa være uten huller av hensyn til de enorme fremskridt vore motstandere har gjort. Vor fred beror ene og alene paa, at vi er rustet*. Det hele er en ny182

variation av hans tidligere ord og av den opfatning, som havde fundet uttryk i rigskanslerens tale — naiv og oprindelig — en blank paastand, urokket av tiden og de skiftende omstændigheder.

I denne sindsstemning gjør han „Panthersspranget"1 vaaren 1911. Resultatet er en sommer fuld av international uro, som flere gange fører Europa hen til randen av en verdenskrig. Hele kortsyntheden i hans politik ligger nu i dagen. Trumferne fra 1905 og 1909 hjælper ikke længer. Trippelententen er en ubrødelig kjendsgjerning, hvis styrke ikke levner nogen anden utvei end et tilbaketog. Marokko forliget av 4. november 1911 er den officielle bekræftelse paa det. Derfra gaar veien over de to Balkankrige direkte til begivenhederne sommeren 1914.

Med det materiale, som for tiden staar til raadighed, er det umulig at tegne op andet end hovedlinjerne i det billede Tyskland frembyder i de tre aar, som ligger mellem Marokkoforliget og utbruddet av verdenskrigen. Mot denne bakgrund staar keiserens skikkelse mere markeret end tidligere, fordi han aabenbart blir mere og mere ensom — en eiendommelig indledning til den skyggetilværelse han fører nu under krigen.

Frankriges tidligere gesandt i Berlin, Jules Cambon, har i første avsnit av den franske „Gulbog", som omfatter tiden 17. mars til 22. november 1913, git en folkepsykologisk skildring av høi værd til forstaaelsen av stemningen i Tyskland i de nærmeste aar før krigen. Det kan indvendes, at billedet er ensidig, og vi skylder at tilføie, at rigtigheden av det er bestridt fra tysk hold. Men det er ikke desto mindre en kjendsgjerning, at verdenskrigen har stadfæstet det paa en række punkter, samtidig med at de oplysninger, som er lagt tilrette av

1 Den almindelige betegnelse for avsendelsen av krigsskibet „Panther" til den marokkanske havneby Agadir — en begivenhed, som verden først fik rede paa samtidig med at „Panther" viste sig paa Agadirs red.183

andre forfattere, eksempelvis Belgiens tidligere gesandt i Berlin, baron Beyens, trækker i samme retning.1

Cambons indberetning, som derfor altid vil beholde den interesse, som knytter sig til et samtidig dokument, gaar i det væsentlige ut paa følgende:

Helt fra Marokkokonflikten til nu (1913) har der hersket en uvenlig stemning i Tyskland mot os franskmænd. Det tyske folk kan ikke glemme, at vi ikke gik tilbake dengang, og den beslutning vi senere har truffet om en 3 aars vernepligt har yderligere ophidset stemningen mot os. Dette kommer navnlig frem nu under hundredaars-jubilæet,2 og overalt søker man gjennem patriotiske taler at minde nationen om, at Frankrige er arvefienden — nu som for 100 aar siden. Men det er ikke bare Frankrige, som trues av krig; den hænger ogsaa over hodet paa Rusland. Den tyske generalstabsplan gaar ut paa, at Tyskland skal søke at komme begge sine fornemste motstandere i forkjøpet øieblikkelig der opstaar en krig, som byder ni chancer av ti for en europæisk krig. Det gjælder for Tyskland at slaa til uten nølen, før motstanderne har faat tid til at træffe de nødvendige forberedelser.

Mægtige kræfter sættes ind paa at forberede folkestemningen for den næste krig, og i vide og betydningsfulde samfundskredse har de allerede faat et solid fotfæste. Adelen og jorddrotterne vil slaa løs — eller med andre ord

junkerpartiet, hvis slegtsinteresser og sociale anseelse i væsentlig grad er betinget av en krig. Den høiere borgerstand, som med bekymring er vidne til samfundets demokratisering, har ikke samme direkte interesse av en krig som junkerne; men socialt set anser de krigen nødvendig som det eneste middel til at komme arbeiderne tillivs gjennem at knække Frankrige, arnestedet for den revolutionære propaganda. Saa er det de direkte inter-

1 Jfr. hans hesten 1915 utkomne bog: L'Allemagne avant la Guerre.

8 Sigter til højtidelighederne i 1913 til minde om frihedsreis-ningen mot Napoleon i 1813.

esserte forretningsmænd og industriherrer, som vil ha krig — fabrikanterne av kanoner og* staalplater, bankiererne, som spekulerer i en ny guldalder paa grundlag av den næste krigsskadeserstatning; de store forretningsdrivende, som ser sig om efter nye markeder. De møtes med embedsstandens repræsentanter av alle grader og avskygninger; med universiteterne og de høiere læreanstalter; med de historiske, filosofiske og politiske forfattere — alle de typiske talsmænd for den „kultur", som tar sigte paa at føre den øvrige menneskehed ind i specielt tysk tænkesæt.

Paa den anden side staar den store hær av arbeidere, haandverkere og smaa forretningsdrivende, som allesammen er fredsvenner av instinkt og interesse, men som ikke er tilstrækkelig organiserte til at byde den rette motstand i det avgjørende øieblik. I rigsdagen er der 110 socialdemokrater, som allesammen er fredsvenner. Men paa det nuværende tidspunkt vil de ikke være istand til at hindre krigen. Snarere er der grund til at tro, at de vil rives med av den almindelige bevægelse. Derfor haster det med krigen — forinden socialisterne blir saa mægtige, at de kan stanse den engang for alle.

Spørsmaalet er nu: Hvilket standpunkt indtog keiseren til denne dyptgaaende bevægelse i det tyske folk, som en skarpsynt utlænding med førsterangs adgang til at skaffe sig oplysninger, var istand til at gaa saa tæt ind paa livet?

Hertil er at svare, at der lar sig paavise en utviklingsfase hos ham i retning av krig — aabenbart en pinlig utvikling under tvil og indre kampe, men allikevel sikker og ubønhørlig med stigende magt over denne øiebliks-natur, som i næsten en menneskealder har faat en godtroende samtid med paa den sjeldne psykologiske misforstaaelse, at han var en sterk personlighed.

Paa det tidspunkt vi her taler om, var det officielle og toneangivende Europa forlængst kommet utover denne vildfarelse. Kong Edward gik i sin grav med den overbevisning, at Wilhelm den anden aldrig vilde gi ordre til at mobilisere den tyske hær. Clemenceau opsummerte185

ham i det ene ord pacifiste, mens Figaros bekjendte medarbeider, Jean Huret, allerede i 1907 tok det indtryk med sig hjem fra Potsdam, „at keiserens sande natur bunder i frygt".1 Opfatningen, som var et uttryk for stemningen i ledende militærkredse i Potsdam og Berlin, vakte Hardens raseri, og i en flængende artikel i Zukunft rnder overskriften Wilhelm der Friedliche haaner han den tanke, at man i indflydelsesrige kredse i Tyskland nærer en saadan opfatning, skjønt det er paatagelig, at han selv er tilbøielig til at dele den, og at han ihvertfald finder, at der er meget plausible grunde for den. Men han truer med, at hvis denne følelse skulde vise sig saa utpræget hos keiseren i det avgjørende øieblik, at han ikke vover at hævde nationens berettigede interesser, skal den vite at gjøre dem gjældende paa egen haand. Uttalelsen er betegnende som et uttryk for, hvad man overhovedet kunde tænke sig muligheden av i retning av fredsvenlighed hos keiseren trods hans krigerske ord.

Under Marokkokrisen høsten 1911 er det en kjendsgjerning, at han var stemt for den mindelige løsning, som rigskansleren forfegtet i rigsdagen, selv om det er en offentlig hemmelighed, at Tysklands financielle uforberedthed paa en krig paa det daværende tidspunkt var en væsentlig medvirkende aarsak til at krigen drev over. I 1912 er tonen litt sterkere, navnlig ved en festmiddag i Berlin for høiere officerer av det tredje brandenburgske armékorps.

„Beskyttet mot fiendtlig overmod og krigerske overfald ved hjælp av en slagfærdig hær og en voksende flaate, kan under vore ordnede statsforhold bonden gaa til sin jord, kjøbmanden, fabrikanten og haandverkeren til sin forretning og arbeideren være sikker paa sin vel fortjente løn."

Uttalelsen har sin interesse — ikke til belysning av den faktiske situation i øieblikket, som i virkeligheden ikke rummet nogen berettigelse for den, men som et

1 Originalen: La vraie nature de l'Empereur est celle dun timide.186

stemningsutbrud, som avspeiler den daværende gjæring i nationen. Det er derfor bare en fortsættelse av samme tankegang, naar han umiddelbart efter uttaler den sikre forvissning, at Brandenburgs mænd ogsaa i fremtiden vil flokkes under fanerne, naar kongen og fædrelandet kalder.

Men det egentlige gjennembrud hos ham kommer allikevel først i 1913 — et farlig aar med store fristelser for en saa impulsiv natur, selv under normale forhold, end sige paa et tidspunkt, da mægtige kræfter i nationen mere end nogensinde forbereder sig paa en ny „frihedskamp" mot arvefienden av 1813. Atmosfæren blir for ophetet for ham. Der er formange fester; formange mindedage; formange ord. Han rives med av forholdene, og en dag er han ikke længer den samme som før.

Cambon fastslaar forandringen i sin indberetning av 22. november 1913, som indeholder en nærmere meddelelse om den berømte samtale mellem keiseren og kongen av Belgien i nærvær av general Moltke nogen uker iforveien.1 „Den fiendtlige stemning mot os vokser," skriver gesandten, „og keiseren har ophørt at være en tilhænger av freden ... Wilhelm den anden er kommet til den opfatning, at krigen med Frankrige er uundgaaelig, og at det maa komme dit før eller senere." Derfor henstiller Cambon til sin regjering „at regne med det nye faktum, at keiseren gjør sig fortrolig med en opfatning, som tidligere bød ham imot".2

Det fremgaar av baron Beyens' bog, at det er ham, som er Cambons kilde for denne samtale, og han er likesom sin kollega paa det rene med, at man staar overfor en helt ny situation.

Wilhelm den anden, som tidligere ved flere leiligheder paa trods av sine krigerske ord havde stillet sig i breschen for freden, er nu i krigspartiets vold. Uten evne til at staa imot længer — om den subjektive vilje hos ham er det naturligvis umulig at uttale noget bestemt — seiler han med strømmen nedover mot den store avgjørelse.

1 6. november 1913

3 Jfr. hans ovenfor refererte samtale med Jules Simon, pag. 54-187

Han er ikke lykkelig, fortæller Beyens, som refererer flere uttalelser fra direkte samtaler med ham. Han er nærmest bitter, alvorlig og fuld av bebreidelser mot Frankrige.

Men han har to illusioner, som gjør ham rolig og seiersikker overfor det uundgaaelige:

Han vet fra høitstaaende kredse ved det russiske hof, at alliancen mellem Rusland og Frankrige ikke vil holde i tilfælde av en tysk-fransk krig, og hvad England angaar, er han paa det rene med, at det vil stille sig neutral.

Saa langt kan vi følge ham, støttet til positive uttalelser av ham selv i samtale med navngivne mænd. Her staar han, da dobbeltmordet i Serajevo indvarsler den katastrofe, som skulde komme. XIX.

Problemet Wilhelm II.

Ved utbruddet av verdenskrigen havde Wilhelm den anden regjeret i 26 aar. I hele dette tidsrum har han været, hvad vi i tre ord vil kalde Problemet Wilhelm II — tidens store gaade, som hugget sin klo baade i tvilere og troende, og som de ikke var istand til at ryste av sig. Ernest Renan beklaget kort før sin død i 1892, at han maatte gaa ut av livet uten at faa se løsningen paa den. Eca da Queiroz, en av Portugals fineste essayister1, kunde i 1891 ikke tænke sig anden utgang end en europæisk krig. Tolstoy la en ikke liten del av skylden for problemets uforholdsmæssige betydning paa tidens egen kritikløshed, mens den velvillige William Stead forholdsvis snart var paa det rene med, at her ikke var langt tilbunds. Tysklands historie, som vi har skisseret den i det foregaaende, fortæller det samme paa hvert eneste blad trods de officielle fetisch-dyrkere og massernes „byzantiske" beundring.

Nu har problemet ingen interesse længer — ikke fordi tvilerne har faat de kjendsgjerninger ihænde, som de

troende endnu ikke ser; men fordi problemet selv er ute av spillet som medvirkende faktor i slegtens liv — fordi tidens vældige alvor ikke har bruk for deklamation. Vi 1 Død 1900.189

befinder os som i femte akt av „Hamlet". Fra døgnets skyttergrave hives der op til os stumper og brokker — skeletdele av Europas historie i sidste menneskealder — altsammen bidrag til løsningen av Problemet Wilhelm II. Vi kjender dem igjen ved nærmere betragtning, som Hamlet drager kjendsel paa skallen til „Stakkars Yorick" i den berømte kirkegaardsscene.

Historien har raad til at være mere retfærdig overfor Wilhelm den anden, end han selv nogensinde hag været istand til at være det overfor andre. Den er villig til at tro ham paa hans ord, naar han forsikrer — som han har gjort det ikke én, men mange gange — at han tiltraadte regjeringen med de bedste forsætter og en urokkelig vilje om at skjerme freden og trygge landets velfærd. Men den er samtidig med seks og tyve aars kjendsgjerninger foran sig berettiget til at hævde, at disse forsætter er søkt realiseret i et slikt virvar av krydsende idéer og selvmotsigelser, en slik ustøhed og famling i teori og praksis midt i et stadig varieret omkvæd av forsikringer om, „at min kurs er den rette" — at det en dag ganske naturlig maatte ende med en katastrofe.

Wilhelm den anden har ikraft av evner og egenskaber, som hæver ham over det almindelige, men som beklageligvis er saa opstykket, at de praktisk talt ikke gir noget speilbillede, meget hurtig opnaaet at bli noget av et problem. Det er i denne egenskab han i dypere forstand har interesseret menneskeheden. Man har diskuteret ham og opstillet teorier om ham, „som man har teorier om magnetisme, influensa og planeten Mars".1 Forskjellen er bare den, at mens man i aarenes løb er kommet til adskillig positive resultater endog med hensyn til Mars, var Problemet Wilhelm II akkurat samme gaade sommeren 1914 som det var sommeren 1888. Man var vistnok blit mere fortrolig med de forskjellige sider ved det, men det var fremdeles umulig at opstille nogen almindelige love.

1 Citat av da Queiroz.190

Hans taler, som allerede i 1902 ifølge en tysk beregning utgjorde „meget over 400", og nu antagelig kan anslaaes til mindst tusen, hjælper os særdeles litet. De betegner hverken i sin almindelighed eller i forhold til problemet som saadant nogensomhelst moralsk eller aandelig berigelse for menneskeheden. Ingen vil ta med sig fra læsningen av dem et indtryk av den karakterens beskedenhed, som er et av de mest ubestikkelige vidnesbyrd om sjælsstorhed. Ingen vil lære selvkritikens vanskelige kunst av dem eller berige sin politiske viden med et eneste træk eller sin fantasi med et billede. De er golde som en ekserserplads med uniformerte ord og vendinger, som marscherer op i paradeantræk. De glimter og smelder med kornmod og uventede eksplosioner, men de tænder ingen ild, fordi der bak det hele hverken er en stor aand eller et stort hjerte. Alene ved omtalen av havet kommer der nu og da et drag av virkelig stemning i dem; men det varer ikke længe, før kommandobro-tonen bryter ødelæggende igjennem. Som prædikant har han en viss gammeltestamentlig overlæssethed i uttrykket, som i første øieblik ikke er uten virkning selv under læsningen. Men ogsaa her er det paatagelig, at den oratoriske bygning er altfor svak baade i tankegang og følelse til at bære en slik belastning, og følgen er at det hele knækker sammen i et bulder av ord.

Grunden er indlysende for enhver, som har søkt at gjøre sig op en personlig mening om Problemet Wilhelm II. Dets bestemmelse i verden — saavidt man hittil har kunnet følge det — er at virke som et motsigelsens tegn, ladet med begreber og teorier, som menneskeheden forlængst har kommet forbi, og indenfor hvis idékreds alt levende dør undtagen det selv. Desto bredere plads faar det. Det fylder verdensscenen ikke ikraft av sin originalitet, men ikraft av sin usedvanlighed, og istedetfor at forme tidsalderen i sit billede, tar den selv form efter alle døgnets skiftende omstændigheder.

Her staar vi ved det centrale ved Wilhelm den anden191

— hans moralske og aandelige ufærdighed — eller med andre ord, netop det, som har gjort ham til et problem. Der er i ham som i Hamlet spirer til forskjellige mænd, og det beror paa et tilfælde, enten det blir den ene eller den anden type. Begivenhederne kommer og gaar. Der opstaar den ene situation efter den anden med betingelser

for gjennembrud.

Nu skal vi se!

Men det, som Nora kalder „det vidunderlige", lar vente paa sig fra aar til aar. Selv verdenskrigen har ikke evnet at gi det utløsning.

Hvorfor ikke?

Fordi hans utviklingsmuligheder aldrig har naaet høiere op end i planet av det merkværdige.

Men paa dette sekundære stadium av menneskelig fuldkommenhed skal det villig indrømmes, at han har præsteret det utrolige. Han har ikraft av en alsidighed i evner og interesser, som stænger for alt, hvad der heter originalitet og grundighed, drevet det til at bli anset for en autoritet paa omraader, hvor andre sætter et livs arbeide ind og allikevel villig indrømmer, at de ikke har naaet det høieste. Med en straalende sikkerhed, som henter styrke fra hans medfødte naivitet saavelsom fra den ophøiede scene han staar paa, har han paa en likefrem enestaaende maate misforstaat det klassiske ord: Intet menneskelig er mig fremmed. Den ideelle betragtningsmaate, som har fostret det, er i hans mund blit til en bogstavelig teori, og med sin fremtrædende journalistbegavelse i forbindelse med en legemlig utholdenhed langt utover det sedvanlige har han fundet anledning til at uttale sig om alle tidens store spørsmaal og et utal av de smaa — altsammen med en lethed og selvfølgelighed, som i øieblikket simpelthen faar andre til at skamme sig.

— Socialismen ?

„Overlat socialismen til mig. Jeg skal snart klare den."

— Kvindens bestemmelse i verden?192

„Kirche, Küche, Kinder."

At ikke Stuart Mill levet og fik høre denne vidunderlige formel med 3 K'er, saa enkel som Kolumbus' egg!

— Religionens hovedformaal?

— Selvfølgelig at skape gode soldater. „Ingen god soldat, uten at han er en god kristen."

— De otte største mænd, som nogensinde har levet?

„Hammurabi,[1] Abraham, Moses, Homer, Luther,

Shakespeare, Goethe og keiser Wilhelm den store."

Eksemplerne kan forfleres. Han har svar paa rede haand paa alle spørsmaal — ikke mindst fordi han selv har en av sine specialiteter i kunsten at spørge — og leverer dem til forbløffelse for godtfolk.

Følgen er, at han i en aarrække har imponeret sine medmennesker ganske umaadelig — først og fremst de, som er kommet i direkte berøring med ham, og dernæst de millioner og atter millioner, som bare har havt anledning til at iagtta ham fra amfi. Beundringen har forplantet sig fra de nærmeste til de fjerneste, baaret av de sletteste egenskaber og det mest fordærvelige eksempel. Den har fornedret pressen, literaturen, prækestolen og den offentlige undervisning paa en maate, som er uten sidestykke i nutiden, og har skapt en egen sort av veltalenhed — høirøstet og ukritisk — med slagord fra det keiserlige arsenal.

Hvad der er præsteret i saa henseende i Tyskland, specielt inden den egentlige Wilhelm den anden-literatur med dens stadig økende tendens, er av den art, at ogsaa fordomsfri tyskere føler sig uvel.

„Disse bøker og brochurer," siger grev Reventlow i sin bekjendte bog Kaiser Wilhelm II und die Byzantiner, „opviser alle schatteringer fra den groveste og mest uforskammede ros til de mest raffinerte metoder ved den frem-

1 Babylonerkonge, født 2267 og død 2213 f. Kr. Sterkt rosende mindetavler fortæller om hans livsverk, som bl. a. omfatter gravning av en stor kanal. Mot slutten av sin regjering synes han at ha forstaat, at ogsaa folket havde

gangsmaate, som man i matematiken kalder det indirekte bevis." Han paaviser, hvorledes dette aandelige smittestof gjærer og breder sig, og der er nok av vidnesbyrd om, at han ikke staar alene med sine iagttagelser. Det føres over grænsen, og en vakker dag skyter der op etsteds i utlandet en pragtsop, som øieblikkelig importeres som en vidunderblomst til beskuelse og beundring for nationen.

Ett eksempel er her illustrerende.

For endel aar tilbake indeholdt en liten hollandsk provinsavis følgende tribut til keiseren, som straks gjorde sin runde i den officiøse del av den tyske presse som et uttryk for utlandets opfatning:

„Han er utrustet med aandsgaver, som overgaar alle fremragende skikkelser i vor tid. Fra den store kurfyrste har han arvet sin uforfærdethed og sin ubøielighed; fra Fredrik den første sin kjærlighed til pragt; fra Fredrik Wilhelm den første sin strenge pligt- og ansvarsfølelse; fra Fredrik den anden sin høie intelligens, sin fine diplomatiske kløgt, sin kjærlighed til kunst og skjønhed. . . . I hvileløst arbeide har han opgjort sig sin egen dom om tysk historie; om utviklingen av tysk kraft og tysk aand; om tysk kunst og literatur. Han er fortrolig med naturvidenskabens nyeste problemer; kjender ut og ind de økonomiske forhold verden rundt; sitter inde med erfaring i alle hærens tjenestegrene og alle marinens anliggender. Han er en kjender paa den bildende kunsts og musikens omraade .... og finder ved siden derav tid til at dyrke jagt og sport. Alt hvad han foretar sig, bærer præg av grundighed og soliditet. Hvad han vet, kjender

han tilbunds..... Hvert ord, som tales av en mand

med slike dimensioner, fortjener at bli hørt."

Dette citat gir os i en sum hemmeligheden ved Problemet Wilhelm II, saaledes som det i aarevis er kommet ind i slegtens bevissthed med den mest suveræne foragt ikke bare for kjendsgjerninger, men ogsaa for menneskelig intelligens. Frie aander i de store kulturlande, ikke mindst i Tyskland — har gang paa gang søkt at bringe

problemet indenfor de rette dimensioner, hvad der i praksis vilde sige — ut av diskussion. Men den ulyksalige hang til personkultus, som sitter saa dypt i blodet paa det tyske folk i forbindelse med dets robuste utholdenhed, naar det gjælder at skaffe indpas for noget av sit eget hos fremmede, har ganske naturlig gjort de selvstændige karakterers arbeide adskillig ørkesløst.

Det har smigret tyskernes selvfølelse, at deres keiser var verdens mest omtalte monark. Fra land til land har de reklameret med ham som de har reklameret med sine motorer, sine farvestoffe og sit leketøi, uten følelse av, at forholdet ikke er ganske det samme. Unser Kaiser var enestaaende. Han kunde regne op alle de assyriske konger; kjendte Tyskland ut og ind i fortid og nutid; kunde tegne og komponere, dirigere et orkester, holde prækener og foredrag, instruere skuespillere og foreta demonstrationer paa kokekunstens omraade. Kort sagt, han kunde mesteparten av det, som aldrig har været anset for noget væsentlig attribut for statsoverhoveder — bare ikke det ene store, at lede et folk sikkert og maal-bevisst i en overgangstid.

Men det var der forholdsvis faa, som tænkte paa.

Ved at hengi sig til alle disse merkelige passioner; ved at rendyrke den nationale reklamelyst istedetfor at holde igjen; ved at trække sine uniformer og sine farver over en verdensdel og reise Hohenzolleraltre fra Nordkap til Korfu blev han efterhaanden for den almindelige gjen-nemsnitstysker noget av en erobrerfane, som virket paa godtfolk som halvmaanen paa tyrkerne i kalifatets dage.

Im diesen Bau giebst du der Welt ein Zeichen!

Dein Wollen steigt auf flügelstarker Spur.

Am Schwert die Faust, ein Schildherr ohne Gleichen

Bist du ein Mehrer schaffender Kultur!1

„Verset har Jeppe selv gjort" — eller med andre ord, det er sprunget ganske naivt og tilforladelig frem under

1 Av prologen ved indvielsen av Reichs-Limes Museet.195

pikkelhuen paa en poetisk major, som ikke har gjort noget andet og mere end at omsætte en av de mange keiserlige Weltpolitik-taler i bunden stil. Men meningen er allikevel tydelig nok.

Cave! Adsum! havde den unge Wilhelm truet Bismarck med i begyndelsen av ottiaarene. Efter det program havde han regjeret nitiaarene gjennem, og nu ved indgangen til det tyvende aarhundrede lød samme varsko som et ekko av Weltpolitiken med dens paagaaende, maal-bevisste ærgjerrighed.

Bismarck havde smilet ad „ungdommens frygtelighed", og det officielle Europa havde set saamange eiendommelige utslag av den keiserlige zikzak-politik, at det efterhaanden havde begyndt at anse ham for en høist uskadelig pacifiste, som bare av gammel uvane raslet noget ganske forskrækkelig med sabel og sporer. Den tyske flaatelov meddens vidtrækkende program, flaateagitationen og kolonipolitiken — saaledes som vi har skisseret den i store træk — nationens fortættede uvilje under følelsen av de skuffelser den havde lidt, mindre som følge av andres handling end paa grund av keiserens ord — alt dette blev momenter i Wilhelm den andens favør i hans officielle egenskab av repræsentant for det tyske folk, vidnesbyrd om en øket magt og indflydelse, som utlandet blev nødt til at ta med i sine politiske beregninger. Det er derfor ingen tilfældighed, at de ententebestræbelser, som i 1904 førte Frankrige og England sammen og i 1907 sveiset Rusland ind som et led i samme kjede, netop tok fast form i løbet av det nærmeste ti-aar efter den første store flaatebevilgning. Aldrig har Wilhelm den andens politik været, om ikke mere maalbevisst, saa ialfald mere ostentativ end i disse aar. Uvilkaarlig veg stormagterne stykke for stykke. Den ene teaterseier blev vundet efter den anden. Der var Tangerfærden med ydmygelse for Frankrige. Der var „skinnende rustning" med en likesaa utvilsom ydmygelse for Rusland. Der var neutraliseringen av den anden Haagerkonference — en likefrem livs-196

betingelse, for at rustningspolitiken og alt, som stod i forbindelse med den kunde gaa sin uforstyrrede gang. Men under det hele vokste den internationale uvilje sterkere og sterkere, uten at det tyske folks flertal syntes at ane det. Marokko-sommeren 1911 kastet et skarpt streiflys over den farlige politik, som blev praktiseret ikraft av Problemet Wilhelm II. Men istedetfor at feie for sin egen dør — et forhold, som av let forklarlige grunde ikke ligger for et folk, som stadig er paafærde utenfor andres — tok det ingen lærdom av, hvad der var hændt. Europa skulde forstaa, at det snart stod indfor en avgjørelse, og forat ikke nogen skulde være i tvil om meningen, steg kavalerigeneral von Bernhardi av hesten og skrev Deutschland und der nächste Krieg.

Midt i alt dette blev der, som vi flere gange har paa-pekt, endnu længe vekslet med fraser og talemaater — ikke bare mellem keiseren og hans „dynastiske gjestevenner", men ogsaa mellem repræsentanter for nationerne — eksempelvis det gjensidige tysk-britiske journalistbesøk i 1907. Men disse undtagelser bare tjente til at bekræfte regelen. Deres demonstrative forløb styrket indtrykket av arrangement og mission. Man blev ikke kvit det ulyksalige: Tag dig iagt! Jeg er i nærheden!

Paa denne maate vokste keiseren inden sit eget folk efterhaanden op til noget nær overmenneskelige dimensioner. Vi har nævnt den naturlige forklaring paa fænomenet — massernes tankeløshed og taapelighed, Byzan-tinerpressens skamløshed; fornedrelsen av literaturen, gudstjenesten og den offentlige undervisning i Hohen-zollerkultusens tjeneste. Men ved siden derav er der ogsaa et andet moment, som maa tages i betragtning — et sjælelig forhold, som bygger broen mellem Wilhelm den anden og det tyske folk, og som er dets ydre, om ikke netop dets indre styrke idag.

Wilhelm den anden er ikke kommet dumpende ned i det tyske folk som Napoleon f. eks. kom dumpende ned i det franske — halvveis en utlænding, som forstod at197

spille paa alle strenge i det med en færdighed som en virtuos. Han er tvertimot vokset organisk ut av det med dets gode og mindre gode sider — dets ihærdighed, dets arbeidsglæde, dets pligttroskab, dets paatrængende velvilje, dets fraser og dets officielle livssyn. Der er intet i ham av det Tyskland, som i Starm und Drang har reist nye

idealer paa slegtens vei, og som verden vil staa i gjæld til for al fremtid trods Louvainbibliotekets ruiner og Reims' skjændede katedral. Det er i saa henseende tilstrækkelig at nævne, at han paa „Schillerdagen" i 1905 — midt i det betydningsfulde hundredaarsminde, som var noget av en international begivenhed — ikke fandt nogen større og værdigere opgave end at holde tropperevu i Strassburg. Til gjengjæld er han den moderne berliner i den anden potens og trækker grosset efter sig gjennem sin tankeverdens labyrint — mere overraskende end egentlig sindrig — fordi det hele gaar med en slik svimlende fart og med et stadig skiftende program.

Er ist ein modemer Mensch blev det engang for en del aar tilbake sagt om ham i rigsdagen.

Karakteristiken er fortrinlig — med ordet „moderne" tat i dets mindst suveræne betydning.

Det er i virkeligheden dette, som gjør Wilhelm den anden til den typiske tysker han er — og ved siden derav til en ordinær verdensborger. Han har hele tidsalderens selvannoncerende ihærdighed — dens smarthed, dens konkurrencelyst og ikke mindst dens utrættelighed i at sætte og slaa rekorder. Han er paa en gang nationens kampdommer, som med kronometeret i haanden følger den over land og hav og forkynder resultatet, og den keiserlige champion, som forlængst sitter inde med verdensrekorden i overraskelser, og som med lethed spurter forbi et halvt snes av sine „fættere" allerede i første omgang.

Men alt dette gjør ham allikevel ikke til noget problem.

Det gaadefulde — eller for at ta det mindre høitide-lig, det interessante — ved ham opstaar først i det øieblik198

hele denne nutids-intensitet allierer sig med et autori-tetsbegreb, som ligger aarhundreder tilbake paa slegtens vei, og som ikke længer har nogen fornuftig mening for et moderne menneske.

Utgangspunktet kan sættes i de bekjendte ord: „Vi Hohenzollere skylder Gud alene vor krone, og for Gud alene er vi ansvarlige for opfyldelsen av vore pligter — og beviset i de ikke mindre karakteristiske ord: „Soldaten og arméen — ikke parlamentsmajoriteter og beslutninger har sveiset det tyske rige sammen."

Paa disse ganske primitive teorier, hvorav den første er en blank paastand, og den anden bare noget av en sandhed, er hele det keiserlige enevælde reist, som Wilhelm den anden aldrig er blit træt av at forkynde. Tyske forfattere, som har ønsket at eliminere forfængelighedsbegrebet som noget fremmed for hans væsen, har havt travelt med at fortælle, at det aldeles ikke er for sin egen skyld han ønsker alle disse magtens paafuglfjær, som han i aarenes løb har slaat ut til en saa pragtfuld vifte. Det er av respekt for kongedømmet av Guds naade, som han er født til, og hvis idé han anser det for sin ophøiede mission at holde levende blandt menneskenes børn. Derfor paalægger han sig alle byrder — store og smaa — med en samvittighedsfuldhed uten like, og faar endog tid til at slaa et slag for sine „fættere", hvis standsbegreber holder paa at sløves i deres altfor parlamentariske omgivelser.

Praktisk talt har denne fortolkning ingen betydning. Som „den sidste lensherre", som har mottat sin krone direkte fra Gud, og som en dag vil bli krævet til regnskab for, hvorledes han har forvaltet den, har konge- og keiserkaldet en betydning for ham, som vilde knuge ham med sin overordentlighed, hvis han ikke følte, at han hver dag vokste i aandelig samkvem med „Kongernes konge" — unser alter deutscher Gott. Han arbeider for at faa nationen ind i samme tankegang — og med sin eiendommelige svakhed i retning av at diskontere som199

kjendsgjerninger, hvad der bare er fantastiske forhaabninger, ser han det tyske folk fyldt av monarkiets aand — slik at der ikke bare er nok til ham selv, men ogsaa en reservebeholdning til disposition for andre. Hans „dynastiske gjestevenner" vokser legemlig og aandelig til overvældende dimensioner, og paa sit folks vegne forkynder han hvad Tyskland føler. Ved en leilighed flere dage efter avreisen av den nuværende tsar — en fordringsløs, spædbygget mand — forsikret keiseren, „at de allesammen endnu stod under indtrykket av hans ridderlige helteskikkelse", og overfor kongen av Spanien uttalte han nogen aar senere som sin faste overbevisning, „at det tyske folk daglig forenet sig i bøn" for den unge hersker.

Ved at skrue det monarkiske begreb op til en slik høide av overmenneskelighed; ved at føie sig som dette begrebs yppersteprest hjemme og ute og ved maalbevisst at indarbeide det i ord og gjerning er der naturligvis bare ett

skridt til at komme ikke bare i et personlig, men endog i et likefrem familiært forhold til den Gud han stadig paakalder. Siden Moses' dage har verden ikke været vidne til en lignende fortrolighed mellem Skaberen og et av hans væsener, og likesom sit store forbillede forkynder han høit og ofte — for at ingen skal være i tvil og sige han ikke har hørt det — at mellem Gud og ham i egenskab av konge og keiser — „den naadige Gud °g)'ega — er et timelig og aandelig forbund, som gjør ham sterk, og som gjennem ham strømmer velsignelses-rikt utover hans folk med bud til hele den øvrige menneskehed. Arm i arm med „vor allierte fra Rossbach og Dannewitz" — under blikket av keiser Wilhelm den store og hans paladinere, som skuer ned fra sin himmel, har han i en aarrække gaat løs paa livet med et overmaal av tillid — Optimist durch und durch, som han siger om sig selv— »separat beskyttet" paa vei mot „herlige tider".

Men ikke bare han selv, ogsaa det tyske folk kom paa denne maate ind i en særstilling med høiere, mere ideelle opgaver end andre.200

„Russere, franskmænd, engelskmænd — hvem det saa er — kjæmper allesammen for civilisationen. Vi tyskere tænker ogsaa paa noget høiere — paa vor religion."1

Uttalelsen er typisk og staar i nøie sammenhæng med det endnu mere betegnende ord av ham, som vi allerede har citeret:

„Vi er jordens salt."

Her er missionstanken formuleret i hele sin skarphed, programmet stillet op og veien stukket ut:

Gak ut, I tyskere, og erobrer verden. Vi er de første i videnskab, kunst og teknik, og der hvor det endnu mangler os noget, holder vi paa at arbeide os op i forreste række. Se paa statistikens tal. Vi gaar forbi den ene efter den anden, slaar vore egne og andres rekorder og sætter fort væk nye. Gott mit uns!

Nationen hypnotiseres efterhvert — et forhold, som er let forklarlig i en saa naiv og ureflekteret folkesjæl som den tyske, uten politisk instinkt, med et drag av mystik og et næsten ubegrænset fond av autoritetstro. Problemet Wilhelm II, som oprindelig bare angaar Tyskland, vokser til problemet Deutschtum — et nyt begreb av uendelig større dimensioner, som vedkommer hele den øvrige verden. Videnskabelig blir det noget av et filosofisk system allerede før aarhundredskiftet2 og utvikler efterhaanden sin egen morallære med to store hovedav-delinger: Den første om alt, hvad der er tilladt for tyskerne; den anden om alt, hvad der er forbudt for den øvrige verden — hvad der i praksis kommer ut paa det samme.

Keiseren og Harden — les extrémes se touchent — møtes i samme grundsyn, alene med den forskjel, at Harden vover at trække den eneste konsekvens av det keiserlige ord om civis Romanus, som der overhovedet

1 Av talén i Wilhelmshafen til det første ekspeditionskorps

bestemt til Kina.

3 Jfr. prof. Gallwitz' artikel „Vom deutschen Gott" i Preuss. Jahrbücher 1899.201

er mening i: „Vi tyskere staar ikke indfor Europas, domstol."

I disse ord, som gir os hele krigens psykologi, saavidt den vedkommer Tyskland, er der ikke spørsmaal længer om subjektiv vilje, hverken hos keiseren eller det store gross av hans landsmænd. Det er et helt system, som her er i virksomhed — sjælelige, politiske, sociale og økonomiske kræfter — alt det, som i aarenes løb har muliggjort utviklingen av en type som Wilhelm den anden og git den en saa skjæbnesvanger indflydelse fremfor andre henimot den katastrofe, som vi har hørt, at enkelte fremsynte allerede anet for snart en menneskealder siden.

Vi er enig med dem, som mener — endog i England — at Wilhelm den anden aldrig bevisst har villet denne krig, men det er likesaa sikkert, at han ubevisst har forberedt den helt fra sin første utfordring paa 18-aarsdagen for Mars la Tours1. Her staar det tyske folk medskyldig av samme indirekte aarsak — fordi det ikk& itide har skredet ind mot de keiserlige deklamationer; fordi det i 26 aar har ladet ham tumle med krigen og krigstanken

midt i en kaskade av fredsforsikringer, som efterhaanden forvirret begreberne om drøm og virkelighed, teori og praksis. Vi har set, at nationen fra tid til anden har reageret — fremfor alt i 1908 — og at det har staat klart for en langt større del av den, end man overhovedet skulde tænkt sig mulig, at der var begivenheder under forberedelse, som en dag kunde stille Tyskland ansigt til ansigt med en situation av de mest vidtrækkende følger. Men systemet har været for overmægtig, og nationens „evne til at gaa fra politisk forstaaelse til praktisk anvendelse for svakt utviklet3.2 Derfor maatte Wilhelm den anden like meget ved sine egne som ved nationens sterke og svake sider bli noget av et motsigelsens tegn i samtiden — manden som begyndte med at

1 Jfr. ovenfor side 26.

• Av fyrst Bülows „Deutsche Politik".202

præsentere sig som noget av en miskjendt storhed; som søkte at bevise det ved at berede verden de merkeligste overraskelser, og som endte med at fremstille sig og sit folk som uskyldig kringsat av fiender.

Derfor har historien, for hvem Wilhelm den anden aldrig har været mere end et problem, som menneskene kunde prøve sin skarpsindighed paa i magsveir, ikke havt nogen bruk for ham i den største og vældigste krise i det tyske folks liv. Han, som altid havde noget at sige i fredens dage, er nu i krigens tid blit saa merkelig faa-mælt. Samtidig har det lille, han siger, skiftet karakter. Han har ikke noget at peke paa længer — ikke engang en illusion, som kan gjøre tjeneste som program i øieblikket. Han har bare undskyldninger — et begreb han tidligere ikke kjendte — og foran øieblikkets forfærdelighed er der intet igjen av stoltheden hos „den romerske borger".

„I paatvungen nødværge, med ren samvittighed og med ren haand"1 . . .

Men historien, som ikke har bruk for forsikringer i et øieblik som dette, følger ham diskret til hans automobil og lukker døren igjen.

Hvorlænge den vil ha ham sittende der — susende mellem to fronter — vil fremtiden vise. Men det ser ut til, at den ikke agter at forhaste sig. Selv synes han ogsaa at ha god tid. Han har nylig ladet utarbeide et indgaaende reglement om hærens nye uniformer i fredstid3 med en rigdom av bestemmelser om stof og farver, gamascher og støvler, epauletter og bandolærer, snorer og dusker og hele det øvrige tilbehør.

„Hvilket skuespil! Men heller ikke mere!"

Og allikevel — her møtes Manden og Problemet Wilhelm II i den høiere uforanderlige enhed, som maatte til for at gjøre billedet fuldstændig. Det, vi har kaldt

1 Av trontalen ved rigsdagsaapningen 4. aug. 1914.

2 Offentliggjort i „Armee-Verordnungsblatt" og derefter i dagspressen i begyndelsen av oktbr. 1915.203

„Prologos", faar sin naturlige epilog — „thi, mine herrer, jeg er soldat".

Tyskland bløder og ofrer som aldrig før — skjæbne-tragedien for en nation, som viljeløst lot sig føre mot „herlige tider".

Men keiseren glemmer ikke sit folk. Det faar lønnen i løftet om nye uniformer. WILHELM II-LITERATUREN

(Et kort resumé.)

Ifølge Karl Georgs bekjendte „Schlagwortkatalog" for 1910 var der i løbet av de sidste 22 aar indtil da utkommet over 400 bøker og brochurer om Wilhelm den anden. Senere er tallet øket betydelig paa grund av hans 25 aars jubilæum i 1913 samtidig med 100 aarsjubilæet for den tyske frihedsreisning. Det siger sig selv, at en saadan masseproduktion i høi grad udelukker selvstudium og kritik, og allerede titlerne viser, at en ganske uforholdsmæssig del av disse bøker og brochurer har som sin første og vigtigste hensigt at forherlige istedetfor at forklare. Av virkelig historisk materiale blir der saaledes litet igjen. Av de vigtigere tyske verker til belysning av Wilhelm II og hans tidsalder — og dele av den — kan nævnes:

Wilhelm II: Die Reden Kaiser Wilhelms II (Reclams Universal-bibliothek, 4 bd., henholdsvis nr. 3658 - 60 ;

4548 - 50 ; 4903- 05; 5561—62). A jour til utgangen av 1912.

A. Oskar Klaassmann: Kaiserreden (1888—1902). Taler, breve, reskripter og telegrammer, beregnet paa at gi et „Charakterbild" av keiseren (1902).

E. Schröder: Zwanzig Jahre Regierungszeit. Ein Tagebuch Kaiser Wilhelms II (15. juni 1888—15. juni 1908). Nach Hof- und anderen Berichten (1908).

G. Hintzpeter: Kaiser Wilhelm II. Eine Skizze nach der Natur gezeichnet (1888).

Otto Mittelstädt: Vor der Fluth. Sechs Briefe zur Politik der deutschen Gegenwart (1898).

PaulLiman: Der Kaiser. Versuch einer Charakteristik Kaiser Wilhelms II 1888—1909 (3. utg. 1911).

von Bernhardi: Deutschland und der nächste Krieg (1911).

Karl Lamprecht: Der Kaiser. Versuch einer Charakteristik (1913).

Graf E. Reventlow: Kaiser Wilhelm II und die Byzantiner (1906). Deutschlands auswärtige Politik 1888—1913 (1913).

Felix Rachfahl: Kaiser und Reich 1888-1913 (1913).

Deutschland unter Kaiser Wilhelm II (I—III). Med bidrag av en række førsterangs autoriteter, deriblandt fyrst Bülow (jfr. pag. 53), 1914.

Fürst Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst: Denkwürdigkeiten I—II (1907), utgit ved Friedrich Curtius.

Maximilian Harden: Köpfe I—III (1910—13).

De ledende tidsskrifter i Tyskland, England og Frankrige (1888—1913) indeholder en rigdom av oplysninger vedkommende Wilhelm den andens person og de mest karakteristiske episoder under hans regjering i forbindelse med den internationale politik før verdenskrigen. Desuten foreligger der fra samme periode baade paa engelsk og fransk en række monografier av keiseren og likeledes andre verker til belysning av hans tidsalder.

Verdenskrigen har i høi grad øket denne literatur, særlig for Englands vedkommende, og stadig kommer der nye verker.

Fra fransk side gir Den franske gulbog og baron Beyens' VAllemagne avant la Guerre (som meddelt pag. 183) vigtige første-haands bidrag til belysning av keiserens psykologi og stemningen i Tyskland umiddelbart før verdenskrigen.